

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**İNANÇLAR VE GELENEKLER ÇERÇEVESİNDE ANADOLU'DA
YAŞAYAN ALEVİLİK: BATI EGE TAHTACILARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Can BİLGE

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Ali KARAHAN
Doç. Dr. Resul AY

Bilecik, 2021

10237676

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**İNANÇLAR VE GELENEKLER ÇERÇEVESİNDE ANADOLU'DA
YAŞAYAN ALEVİLİK: BATI EGE TAHTACILARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Can Bilge

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Ali KARAHAN
Doç. Dr. Resul AY

Bilecik, 2021

10237676

BEYAN

İnançlar ve Gelenekler Çerçevesinde Anadolu'da Yaşayan Alevilik: Batı Ege Tahtacıları adlı yüksek lisans/doktora tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Mehmet Can Bilge

ÖN SÖZ

Din ve inanç, insanlık tarihinin en eski olgularıdır. Her toplum da kendi yaşam tarzlarını dinlere aktararak inançlarını oluşturmuştur. Türk toplulukları da bu tarihî gerçek çerçevesinde kabul ettikleri her yeni dine kendi dinsel bilinçaltılarını eklemişler ve inançlarını bu doğrultuda oluşturmuşlardır. İslam'ı kabul etmelerinin ardından da kadim inançları İslam içerisine girmiştir. Yeni dini pratik etme süreçlerinde etkili olan bir diğer konu ise Kerbela'dan kurtulan peygamber ailesiyle kurulan ilişkidir. Dolayısıyla hem Türklerin dini bilinçaltı hem de peygamber ailesinin travmaları ortaya ana akım İslam dışında bir geleneğin çıkmasında son derece etkili olmuştur.

Türk topluluklarının eski inançları, göç yollarında girilen etkileşimler ve imamet geleneğinin aktarımları Anadolu'ya geldiklerinde ortaya *Anadolu Aleviliği* denilen kavramı çıkarmıştır. Çalışmada da Anadolu Aleviliğinin içerisinde müstesna bir yere sahip olan Tahtacılar hem literatür taraması hem de sözlü mülakat yöntemiyle incelenmiştir. Anadolu Alevileri için pir kabul edilen Hacı Bektâş-ı Velî geleneğini reddetmeleri gerek diğer Alevi gruplarıyla iletişimleri ve gerekse de yaşam tarzları sebebiyle Tahtacılar; inançları, ritüelleri, mitolojileri ve gelenekleriyle Alevi bilinçaltının arka planının ortaya çıkarılmasında faydalı olacağını belirtmek gerekmektedir.

Yukarıda belirtilen bu amaç doğrultusunda hazırlanan çalışma, giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Giriş'te sözlü tarih çalışması yapmanın zorluklarından ve Alevilik/Tahtacılık konusunda daha önce hazırlanmış literatürden bahsedilmiştir. Birinci bölümün ilk kısmında Anadolu'nun İslamlaşma süreci; ikinci kısmında Aleviliğin tarihsel kökeni; üçüncü kısmında ise Aleviliğin tarihsel süreç içerisindeki durumu ele alınmıştır.

İkinci bölüm, Tahtacıların tarihsel serüveni, ocak gelenekleri ve Tahtacı ocaklarının ortaya çıkışı ele alınmıştır. Ayrıca söz konusu topluluğun diğer zümrelerle ilişkisinin anlaşılması için yapılan görüşmelerle bu kişilerin bağlı olduğu ocaklar hakkında da genel malumat verilmiştir.

Üçüncü bölümde inançlar incelenmiştir. Tahtacıların Hak-Muhammed-Ali kavramı ve birlik/teklik konularına bakışları, 12 İmam ve Ehl-i Beyt anlayışları ile İmam Hüseyin kültü hakkındaki görüşleri derlenerek, bu konularla alakalı malumat verilmiştir.

Dördüncü bölüm ritüeller ve mitolojik altyapıları üzerinde durmaktadır. Üç kısma ayrılan bölümde ilk olarak Cem ibadetini ortaya çıkaran Kırklar mitolojisi ve ibadetin genel bir tasviri; ikinci kısımda, yol-ikrar ve musahiplik kavramlarının doğuşuyla alakalı mitoloji ve son olarak oruç ritüellerini ortaya çıkaran mitolojik altyapı incelenerek konular hakkında tahliller yapılmıştır.

Beşinci ve son bölüm Tahtacı geleneklerini içermektedir. Doğum, duşak kesme, sünnet, nişan-düşün, cenaze ve Hıdırellez gelenekleri; yapılan görüşmeler ve literatür taramalarına bağlı olarak incelenerek karşılaştırma yapılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında birçok kişinin değerli katkıları olmuştur. Tez danışmanlığımı yürüten hocalarım Doç. Dr. Resul AY ve Dr. Öğr. Üyesi Ali KARAHAN'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Akıl hocalığıyla bana her zaman doğru yolu gösteren hocam Doç. Dr. Erkan İZNİK'e müteşekkirim. Yine çalışma boyunca her zaman yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Eren ve Özge ÇİFTÇİ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca bütün eğitim hayatım boyunca desteklerini benden bir an olsun esirgemeyen Annem Ümray Hanım'a, Babam Hakan Bey'e ve kardeşim Berkay Bey'e en kalbî şükranlarımı sunuyorum. Çalışmanın en başından beri beni motive eden, yapılan görüşmelere kendi zamanından kısarık katılan ve kameraya alan sevgili hayat ve yol arkadaşım Hilal GÖÇER'e teşekkür ediyorum.

Çalışma kapsamında yürütülen görüşmeler sırasında bana gösterdikleri her türlü kolaylıklardan ötürü; Narlıdere Alevi/Bektaşî Derneği Başkanı Mustafa ASLAN'a, Narlıdere Kültür Evi müdiresi Merih ÜNSAL'a, Baba Mansur Ocağı Dedesi Ali TEKİN'e, Köse Süleyman Ocağı Bergama Narlıca Köyü Alevi Dedesi Cemal KILINÇ'a, Muğla Ortaca Cumhuriyet mahallesi Dur Hasan Dede Ocağı Mürebbileri Ziyad İZMİR ve İsmail TOK'a, Ocak talipleri Halil EROL'a ve Leyla TOK'a, kişisel fotoğraf arşivinden bana katkılar veren anneannem Döne SAROL'a ve birtakım lojistik işlerimde hiç itiraz etmeden yardımcı olan eniştem Erdoğan GİRGİN'e tüm destekleri için teşekkür ederim.

Son olarak, gerek küçük yaşlardan itibaren bana anlattıklarıyla gerek kitap okuma alışkanlığımı borçlu olduğum, Tahtacı nefeslerini ve Alevi menkıbelerini bana ve herkese anlatma aşkıyla hayranlık duyduğum sevgili Dedem Fethi SAROL'a teşekkür ediyorum. Belki bu çalışmayı hiç göremeyecek ama kendisine en derin sevgilerimi sunuyorum.

Mehmet Can Bilge

İzmir-2020

ÖZET

İNANÇLAR VE GELENEKLER ÇERÇEVESİNDE ANADOLU'DA YAŞAYAN ALEVİLİK: BATI EGE TAHTACILARI

İnanç, insanların en temel içgüdülerinden biridir. Her toplum kendi inanç dinamiklerini geliştirerek belli sistemler inşa etmiştir. Dolayısıyla serüvenlerinin başlamasıyla birlikte Türk toplulukları da çeşitli inanç sistemleri içerisinde Tanrı'ya yaklaşma yoluna başvurmuşlardır. Orta Asya'nın steplerinde, yaşam şartlarının gölgesinde gelişen inançları; yolculuğa devam ettikçe ve yeni inançlar tanındıkça çeşitlenmiştir. İslam'ın İran coğrafyasına girmesiyle birlikte, bölgede bulunan Türk toplulukları mütemadiyen İslam dinini kabul etmiş, kendilerine özgü kadim gelenekleri, İran anlayışını ve bölgeye göç etmiş peygamber ailesinin travmalarını da yorumlayıp kendilerine özgü bir inanç sistemi geliştirmişlerdir.

Bu toplulukların Anadolu'ya gelmesiyle birlikte de adına “Anadolu Aleviliği” dediğimiz bir inanç ortaya çıkmıştır. Kültür-inanç-mitoloji üçgeni içerisinde gelişen bu inanç bünyesinde döneminin etkisini barındırmakla birlikte bin yılların birikiminden de izler taşır. Kendilerinin ifadesiyle Horasan'dan başlayan Tahtacıların macerası ise Ege Denizi'nin kıyılarına ulaşınca kadar uzun bir göç yolunu ifade etmektedir. Bölgeye gelmeleriyle birlikte dağlarda kurdukları yaşam biçimleriyle ve kendilerine özgü gelenekleriyle Anadolu Aleviliği içerisinde nev-i şahsına münhasır bir topluluk haline gelmişlerdir.

Tahtacıların, toplumdan izole yaşamları, toplumsal yapılarının da kendilerine özgü olmasına yol açmış ve Aleviliğin bazı noktalarını daha toplumsal şekilde algılayarak yeni anlayışlar geliştirmişlerdir. “*Anadolu Aleviliğinin*” piri sayılan Hacı Bektaş-î Velî geleneğinden ayrılıp kendi ocak sistemleri içerisinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Dolayısıyla kendi yollarını inşa eden bu topluluğun tarihsel serüveni, diğer zümrelerle ilişkileri ve inanca bakışları din tarihçisinin ilgisini çeken bir konu haline gelerek; yerli-yabancı pek çok araştırmacı tarafından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tahtacılar, Alevilik, İslam, Din, Mitoloji

ABSTRACT

ALEVISM LIVING IN ANATOLIA WITHIN FRAMEWORKS OF BELIEFS AND TRADITIONS: WESTERN AEGEAN TACHTACYZS

Faith is one of people's most basic instincts. Each society has developed certain systems by developing their own dynamics of belief. Therefore, with the advent of their adventures, Turkish communities have resorted to approaching God within various belief systems. Beliefs developed in the steppes of Central Asia under the shadow of living conditions; as the journey continues and new beliefs are recognized. As Islam entered the Iranian geography, Turkish communities in the region consistently accepted the religion of Islam, interpreting their own ancient traditions, understanding of Iran and the traumas of the prophet family who immigrated to the region, and developed their own belief system.

With these communities coming to Anatolia, a belief called Anatolian Alevism emerged. It is possible to say that this belief, which developed within the triangle of culture-belief-mythology, has existed for thousands of years with its many sub-groups. The adventure of Tahtacı, who started with Khorasan in their own words, expresses a long migration route until it reaches the shores of the Aegean Sea. With their arrival in the region, they have become an exclusive community within the Anatolian Alevism with their lifestyle and their traditions.

Their isolated life from society has caused their social structures to be unique to them and they have perceived some points of Alevism in a more social way and stated a different understanding. They left the tradition of Hacı Bektâş-ı Velî, who is regarded as the piri of the Anatolian Alevism, and continued their existence within their own quarry systems. Therefore, the historical adventure of this community that built its own ways, its relations with other groups and their views on belief became a subject that attracted the attention of the religious historian; It has been studied by many domestic and foreign researchers.

Key Words: The Tachtaczys, Alavism, Islam, Religion, Mytology,

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	viii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışma Konusu ve Kapsamı.....	3
1.2. Araştırma Yöntemi.....	7
1.3. Görüşme Yapılacak Kişilerin Tespiti ve Görüşme İçerikleri.....	8
1.4. Amaç.....	10
2. ANADOLU'DA ALEVİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	13
2.1. Anadolu'nun İslamlaşma Süreci.....	13
2.2. Aleviliğin Teşekkülü ve Tarihsel Kökeni.....	18
2.3. Süreç İçerisinde Alevilik.....	28
3. BATI EGE TAHTACI ALEVİLİĞİ.....	33
3.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Tahtacı Aleviliği.....	33
3.2. Tahtacı Ocak Geleneği.....	39
3.2.1. Yanyatır Ocağı.....	39
3.2.2. Hacı Emirli Ocağı.....	42
3.3. İzmir'deki Tahtacı Olmayan Ocaklar.....	44
3.3.1. Köse Süleyman Ocağı.....	44
3.3.2. Baba Mansur Ocağı.....	46

4. İNANÇLAR.....	49
4.1. Hak-Muhammed-Ali: İnsan Ali'den Kozmik Ali'ye Ali Tasavvurları.....	49
4.2. Hüseyin Kültü.....	60
4.3. Ehl-i Beyt Sevgisi ve 12 İmam İnanç.....	67
5. RİTÜELLER VE MİTOLOJİ.....	78
5.1. Ayin-i Cem.....	78
5.2. Yol, İkrar, Musahiplik.....	95
5.3. Oruç.....	113
6. GELENEKLER.....	120
6.1. Doğum.....	120
6.2. Duşak Kesme.....	124
6.3. Sünnet.....	125
6.4. Nişan-Evlilik.....	126
6.5. Ölüm-Cenaze.....	132
6.6. Bir Gelenek ve İnanç Olarak: Hızır, Hıdırellez, Nevruz.....	135
7. SONUÇ.....	144
KAYNAKÇA.....	150
EKLER.....	158

KISALTMALAR

Çev.: çeviren

Edit.: editör

Yay.: yayınları

S.: sayfa

Neş: neşriyat

a.g.e.: adı geçen eser

a.g.m.: adı geçen makale

T.T.K.: Türk Tarih Kurumu

Sy.: sayı

CHP.: Cumhuriyet Halk Partisi

TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

C.: cilt

Haz.: hazırlayan

Mad.: madde

İS_TK: İsmail Tok

LEY_TK: Leyla Tok

MER_ÜN: Merih Ünsal

HAL_ER: Halil Erol

CEM_KIL: Cemal Kılınç

AL_TEK: Ali Tekin

ZİY_İZ: Ziyat İzmir

1. GİRİŞ

Büyük dinler tarihçisi Mircea Eliade yapmış olduğu bir değerlendirmede; *“Dinler tarihçisinin nihai hedefi Homo Religiosus’un (İnanan İnsan) davranışlarını ve zihinsel evrenini anlayıp, başkaları için de aydınlatmaktır.”* (Eliade, 2017:143) demiştir. Dolayısıyla din tarihçisi inanan insanların neye, nasıl ve ne şekilde inandıklarının fotoğrafını çekip; bunu tarih metodolojisi içerisinde değerlendirmekle yükümlü bir kişi olarak yapması gereken en temel şey, sübjektiflikten uzak ve tek düze tarih yazımını terk ederek ulaştığı bilgileri doğru bir düzlem çerçevesinde okuyucuya aktarmaktır. Sadece inancın yapısını değil; inanca mensup olanların zihin dünyalarının ayrıntılı bir fotoğrafını çekmek de öncelikli görevidir.

Din ve inanç, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren, insanın yaşadığı her yerde insanla el ele yürümüş kavramlardır. Bu yönüyle tarihin en önemli kavramları olarak öne çıkmaktadırlar. Başlangıçta insan toplulukları anlam veremediği birtakım doğa faaliyetlerini (yağmur, gök gürültüsü, fırtına gibi) korkutucu bularak bunlara bir kutsiyet atfetme eğilimde olmuştur. Ayrıca, bugün araştırmacılar tarafından da vurgulandığı gibi ilkel dönemde yapılan birçok mağara resminin amacı gerçekleştirilen avların kutsiyetini vurgulamaktır. Bu nokta insanlığın kültür-mitoloji bağlantısını vurgulaması açısından inanç tarihi için önemli bir veri oluşturmaktadır.

Gelişen süreç içerisinde insanlar; devletler kurmuş, kendi hukuk metinlerini oluşturmuş ve inançlarını sistematize etmeyi başarmışlardır. Bu noktada inanılan tanrıların kültür-mitoloji bağlantısını, açık bir şekilde doğayla ilişkilendirerek kurmuşlardır. Anlamlandırılmayan doğa olaylarının gücü olduğuna ve bu gücün insanların yanlışlarını onlara söylemek için tanrıların bir gazabı olarak yer yüzünde oluştuğuna dair inançların var olduğu bir vakıadır. İlk imparatorlukların ortaya çıkması ve inancın sistematize olmasıyla birlikte; Hitit, Urartu gibi Anadolu devletlerinin yanı sıra Mısır ve Asur gibi erken dünya güçlerinin günümüze bıraktığı mirasın büyük bir kısmını yine inanç ve inanca dair yapılar oluşturmaktadır.

Zaman, inancın değişimi ve gelişimi için ana aktördür. Eski dünyaya hükmeden bu imparatorluklar yıkıldıkları zaman ise inançları bir sonraki devlet tarafından korunmuş ve bu yeni devletin inanç motifleri birbirine karışarak varlığını devam ettirmiştir. Bu açıdan temelleri ülkemizde atılan Hıristiyanlık için yaptığı tespitte Felicien Challaye: “*Doęu gizemciliğinin, Yahudi Mesihilięinin, Yunan dūřüncesinin ve Roma evrenselciliğinin kavşak yerinde, ortaya Hıristiyanlık çıkmaktadır*” demiştir. (Challaye, 1998:173). Bu tespit, dinlerin, hangi şartlar altında geliştiğinin güzel bir örneği olarak ön plana çıkmaktadır. Buradaki dūřünceye göre Hıristiyanlık yerleşik kùltür öğelerinden beslenerek kendi formuna ulaşmış ve bu şekilde gelişimini sürdürmüştür. Aynı şekilde İslamiyet’in de çeşitli bölgelerdeki algılanış farklarının kökeninde, onu yeni kabul edenlerin kendi kùltür öğelerini inancın içine katması yatmaktadır. Dolayısıyla denilebilir ki inançlar, dinden farklı bir şekilde mitolojik bilinçaltının aktarımı yoluyla oluşturulmuş bir yapıdır. Bu yapıyı da İslam özelinde Alevilik/Tahtacılık inancında görmek mümkündür.

Bilindiği üzere Türkiye’de Sünnî Müslüman cemaatten sonraki en kalabalık inanç grubu, Alevi topluluğudur. Gerek inanç şekilleri gerek yaşam biçimleri gerekse de kùltürel-mitolojik bağlantıları araştırmacıları her daim cezbetmiş ve haklarında yüzlerce eser kaleme alınmıştır. Ana akım İslamî grupların aksine daha izole yaşamları; inançlarındaki ve ibadetlerindeki farklılıklar onları incelenmeye değer bir grup haline getirmiştir. Kutsal kitabı yorumlama biçimleri, kendilerine özgü uygulamaları, ülkemizde ve yurtdişında bulunan araştırmacılar tarafından çeşitli iddialarla desteklenerek özölmeye çalışılmıştır.

Bu alışma da özellikle, XX. yüzyılın başlarında başlamış ve son 30 yılda giderek gelişmiş bu literatüre katkı yapmak hedefiyle ve çeşitli sorulara cevap arama amacıyla hazırlanmıştır. Dolayısıyla çalışmanın başlıca hedeflerinden biri daha önce sorulmamış sorulara, tarih metodu içerisinde tutarlı cevaplar vererek din-inanç-mitoloji üçgeni içerisinde Alevilik/Tahtacılık meselesini tartışmaya çalışmak olmuştur.

1.1. Çalışma Konusu ve Kapsamı

Tahtacılar, Anadolu'daki Alevi toplulukları içerisinde müstesna bir yere sahiptir. Bu müstesnalığın en önemli sebebi birçok ocak tarafından Alevi inanç süreğinin piri olarak görülen Hacı Bektâş-i Velî'nin Tahtacılar tarafından üst otorite olarak kabul edilmemesidir. Dolayısıyla Tahtacılar Anadolu Alevi/Kızılbaş toplumunun bir parçası olarak kabul edilse de pek çok ocağın kabul ettiği otoriteyi reddetmeleri onları nev-i şahsına münhasır bir topluluk haline getirmektedir.

Kabri İran Meşhed'de bulunan İmam Rıza'yı kendilerine pir olarak tanımaları, ateşli birer Şah Hatayî taraftarı olmaları ve yüzyıllar süren izole yaşam tarzlarını XX. yüzyılın ortalarına kadar korumuş olmaları gözden kaçırılmayacak bir araştırma konusu olarak ön plana çıkmaktadır. Yine, aşağıda vurgulandığı gibi Tahtacı toplumunun, diğer zümrelerin aksine, başka Alevi ocağı talipleriyle dahi evlilikten kaçınarak toplumsal yapılarını muhafaza etmeyi düşünmeleri de onları araştırılmaya değer kılmaktadır.

Bu çalışmada, Muğla'nın Ortaca ile İzmir'in Narlıdere ve Bergama ilçelerinde ikamet eden Tahtacılar ve Alevi topluluklarının inanç ve zihin yapıları üzerinde durulmuştur. Çalışma, büyük ölçüde sahada yapılan inceleme, gözlem ve mülakatlar ile mevcut literatürün derlenmesi ve konuyla ilgili birincil kaynakların incelenmesine dayanmaktadır.

Türkiye'de inanç tarihi konuları çok irdelenmiş ve incelenmiş bir alandır. Birçok araştırmacı inanç bakımından zengin olan bu toprakların insanının inanç motivasyonlarını, kültürel bilinçaltılarını ve inançlarının dayandığı temeli incelemiş ve çeşitli sonuçlara ulaşmışlardır. Alevilik ise bu çalışmaların arasında ciddi bir alanı kapsamaması nedeniyle artık hakkında ciddi bir literatür oluşmuştur. İlk olarak Osmanlı siyasal hayatında XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında etkin olan İttihat ve Terakki Partisi'nin görevlendirmesiyle, XX. yüzyılın başında Anadolu'daki grupları ve Tahtacıları inceleyen Baha Said Bey¹ diğer Türk münevverleri için de bir rehber durumundadır.

¹ Baha Said Bey'in tüm bu çalışmaları "*Türkiye'de Alevi-Bektaşî, Âhi ve Nusayri Zümreleri*" ismiyle toplanmıştır.

Tahtacılar hakkında esas büyük ve ayrıntılı araştırmaları ise *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar* isimli çalışmasıyla Yusuf Ziya Yörükkan yapmıştır. 1927-1932 yılları arasında Tahtacı toplumu arasında sözlü tarih çalışması yapan Yörükkan; Tahtacı inanç biçimlerini, ibadetlerini, geleneklerini ve gündelik yaşamlarına ait pek çok bilgiyi bir araya getirmiş ve bu anlamda kendinden sonraki araştırmacılara mükemmel bir kaynak bırakmıştır.

Tahtacıların kökeni ve göç yolları konusunda vermiş olduğu bilgiler nedeniyle Faruk Sümer'in Belleten'de, 1958 yılında yayımlanan "*Ağaç-eriler*" makalesi ve çalışma kapsamında incelenmiş bir diğer grup olan Çepniler hakkındaki makaleleri konunun tartışılması açısından zamana meydan okuyan çalışmalardır.

Tahtacı araştırmaları için hayati öneme sahip kaynaklar ise Rıza Yetişen'in *Tahtacı Aşiretleri* ve Abdurrahman Yılmaz'ın *Tahtacılar da Gelenekler* isimli eserleridir. İki araştırmacı da Tahtacı kökenli olduklarından dolayı ve Yörükkan gibi kendi gözlemlerinin yanında sözlü tarihe de başvurmaları yönünden Tahtacı tarihinin ana kaynakları hüviyetini taşımaktadır. Çalışma kapsamında taranan bütün eserlerde dipnot ve kaynak olarak kullanılmış bu iki eser Tahtacı tarihi için kilit bir öneme sahiptir. Yine kendisi de Tahtacı olan Veli Asan'ın çalışmaları² da topluluk içerisinden yapılan çalışmalara örnek olarak gösterilebilir.

Bir diğer önemli Tahtacı araştırmacısı ise Mersin bölgesi özelinde yaptığı çalışmalarla birçok konunun derinlemesine incelemesini yapan Nilgün Çıblak Coşkun olmuştur. "Ateş Kültü", "Tahtacılar da Üçleme", "Musahiplik" gibi konular hakkında yazmış olduğu makaleler³ Tahtacı toplumu hakkında ciddi veriler sunmaktadır. Ali Selçuk da bir diğer önemli Tahtacı araştırmacısı olarak karşımıza çıkmaktadır. "*Ağaçeri Türkmenleri: Tahtacılar*" adıyla yayımlanan kitabında Selçuk, Muğla ve Mersin bölgesi Tahtacı topluluğu hakkında önemli çıkarımlarda bulunmuştur.

²Asan'ın konuyla alakalı en önemli eseri olarak "*Tahtacı Kimliği ve Tahtacı İnanç Merkezleri*" isimli bildirisi gösterilebilir.

³Söz konusu makaleler; "*Tahtacılar da Üç Sayısı ve Üçleme*", "*Tahtacılar da, Ateş ve Ocak Kültü*" ve "*Tahtacı Yol ve Erkanında Dört Kapılı Ahiret Kardeşliği*" dir.

Hüseyin Yüksel Biçen'in "*İnançları ve Gelenekleriyle Tahtacılar*" isimli araştırması da literatürün önemli eserleri arasında sayılabilir. Biçen, dinler tarihi ve İslam bağlamında Tahtacıları ele almış olup başta Tahtacı ismi olmak üzere birçok konuya cevap aramıştır. Mehmet Eröz ve Ethem Ruhi Fığlalı'nın aynı ismi taşıyan çalışmaları da Tahtacılar hakkında içerdiği bilgiler bakımından önemlidir⁴. Hem Eröz hem de Fığlalı Alevilik konusuna tarihsel ve ilahiyat metodolojisi içerisinde yaklaşmış; İslam tarihi ve mezhepler özelinde incelemişlerdir.

Diğer taraftan yabancı araştırmacılar da Tahtacıların yaşamları ve inanç dünyalarıyla ilgili araştırmalar yapmışlardır. Nitekim Georg Jakob, Felix von Luschan ve Edmund Nauman'ın XIX. yüzyılda Muğla-Antalya bölgesi Tahtacıları hakkındaki çalışmaları bunların başında gelmektedir⁵. Bu araştırmaların sonucunda da günümüze Tahtacıların o dönemki yaşamlarına dair pek çok bilgi kalmıştır. Özellikle Luschan'ın *Die Tachtadschy* isimli makalesi Muğla bölgesi Tahtacıları hakkında çok önemli ayrıntılar içermektedir. Luschan'ın yanlış yorumladığı bazı noktalar da dikkatlerden kaçmamaktadır. Özellikle Tahtacı toplumunun Likya soylu oldukları ve zaman içinde Müslümanlaşıp dillerinin değişmesiyle oluştuğunu yazması (Yazgan, 2017:17) gibi görüşleri daha sonra birçok araştırmacı tarafından çürütülmüştür.

Yabancı araştırmacılarından ise modern dönemde öne çıkan Krisztina Kehl-Bodrogi'dir. *Kızılbaşlar/Aleviler* isimli eserinde Tahtacı topluluğunu diğer zümrelerle de karşılaştırarak modern bir inceleme yapmış olan Bodrogi'nin eseri Tahtacı araştırmaları kapsamında son yıllarda yayımlanmış önemli bir eserdir.

Çalışmanın diğer kısmını ise din ve Alevi tarihi çalışmaları oluşturmaktadır. Bu anlamda özellikle din tarihinin teorik kısmını kapsayan mitoloji, kozmogoni ve inanç-kültür bağlantısı için en çok yararlanılan araştırmacı Mircea Eliade olmuştur. Söz konusu araştırmacının inancın toplumlar tarafından nasıl algılandığı, kutsal ve kutsala dair epifanilerin yarattığı mistik alanın inananlarca ne şekilde işlendiği gibi konulara olan bakışı çalışmanın kapsamı için oldukça bağlayıcı olmuştur.

⁴ İki çalışmanın da ismi "*Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*"tir.

⁵ Luschan, Naumann ve Jakob'un çalışmaları İlhami Yazgan tarafından "*19. Yüzyılda Alman Şarkiyatçıların Bektaşilik Serüveni*" isimli kitapta toplanmıştır.

Özellikle Sufizm ve Tasavvuf alanındaki çalışmalarıyla ön plana çıkan Alman araştırmacı Annemarie Schimmel'in de ana akım İslam dışındaki grupların oluşumuna dair tespitleri ve bunları modern teoloji metotlarıyla karşılaştırarak varmış olduğu sonuçlarla bezeli "*İslam'ın Mistik Boyutları*" isimli eseri çalışmanın ana akım İslam ve ana akım İslam dışı grupların inanç dünyasına ait farklılıkların arka planını göstermesi ve bu iki grubun din anlayışlarını incelemesi bakımından önemli bir çalışmadır.

Alevilik ve İslam tarihi özelinde bakıldığında bu alandaki çalışmalarıyla öncü ve ekol olmuş bir bilim insanı olarak Fuad Köprülü ön plana çıkmaktadır. Köprülü'nün çalışmaları⁶, bugün pek çok alanda tartışma konusu olsa da ülkemizde hala Alevilik araştırmalarının odak noktasını oluşturmaktadır. Fuad Köprülü'nün bayrağını devralan araştırmacılar olarak İrene Melikoff ve Ahmet Yaşar Ocak gösterilebilir. Melikoff'un "*Uyur İdik Uyardılar*" ismiyle kitaplaştırılan makaleleri ve Ocak'ın Hızır Kültü, Alevi inancının İslam öncesi temelleri ve Türkiye'de Tasavvuf ve Sufizm kavramlarını incelediği kitapları⁷, araştırma kapsamında taranan ve yararlanılan önemli çalışmalardır.

Aleviliğin hangi şartlarda ortaya çıktığı, hangi kaynaklardan beslendiği de Alevi çalışmalarında önemli bir sorunsal olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki araştırmacılardan Ayfer Karakaya-Stump⁸ ön plana çıkmaktadır. Karakaya-Stump, Köprülü ekolünün görüşlerine karşıt olarak, Aleviliğin kökeninin başka yerde aranması gerektiğinin altını çizmiş ve bunu da kendi ulaştığı bulgularla desteklemiştir. Özellikle Anadolu'daki Sufi toplulukların ve derviş gruplarının ortaya çıkışını ve bu grupların yapılarını farklı bir yönden ele alan Ahmet T. Karamustafa'nın "*Tanrı'nın Kural Tanımayan Kulları: İslam Dünyasında Derviş Toplulukları*" isimli eseri de çalışmaya kaynaklık teşkil etmiş önemli eserler arasında gösterilebilir.

⁶Köprülü'nün konuyla alakalı çalışmaları açısından "*Anadolu'da İslamiyet*" "*Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*" gibi eserleri sayman mümkündür.

⁷Ocak, Alevilik konusunu Türkiye'de en çok inceleyen bilim insanlarının başında gelmektedir. "*Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*" , "*Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*" ve "*Türk Sufiliğine Bakışlar*" isimli incelemeleri, mevcut literatürün önemli incelemeleri arasında gösterilebilir.

⁸Karakaya-Stump çalışmalarını "*Vefailik, Kızılbaşlık, Alevilik*" isimli eserinde toplamıştır.

Alevi tarihine ait kendi çıkarımlarını yapan araştırmacılar da çalışmanın karşılaştırmalı tarih metoduna uygun olarak kullanılmıştır. Bu anlamda Alevilik-Bektaşilik çalışmalarına yeni bir ivme kazandıran, kaynak ve literatürdeki Alevilik bilgi birikimini yaşayan Alevilik’le birlikte ele alan Rıza Yıldırım en dikkat çeken isimlerden biridir. Yıldırım’ın *Geleneksel Alevilik* isimli eserinde başvurduğu sözlü tarih ve araştırma yöntemi çalışmanın bağlamı için yol gösterici olmuş, ayrıca çalışmada gerçekleştirilen görüşmelerin diğer zümrelerdeki karşılıklarını bulmak için ve genel Alevi tarihinin kökenleri konusunda Yıldırım’ın eserlerinden fazlasıyla yararlanılmıştır.

1.2. Araştırma Yöntemi

Çalışmanın ana eksenini Batı Ege Bölgesi’nde yaşayan başta Tahtacılar olmak üzere onlarla etkileşime giren Alevi gruplarının inanç yapıları; doğum, evlilik, ölüm ve bayram gibi geleneklerinde uyguladıkları ritüeller; ibadetlerindeki motiflerin mitolojik ve dini dayanakları oluşturmaktadır. Ayrıca bu bağlamda Kur’an, peygamber, Sünnî Müslümanlar ve diğer Alevi zümreleriyle aralarında geliştirdikleri ilişkiler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bu amacı gerçekleştirebilmek adına iki ana yöntem belirlenmiştir. İlk yöntem genel literatür taraması ve bu taramanın sonucunda ulaşılan bilgilerin çalışmaya kaynaklık edebilecek noktalarını belirlemek olmuştur. İkinci yöntem ise günümüzde söz konusu inanç mensup kişileri tespit ve bu kişilerle yapılacak görüşmeleri literatür ekseninde objektif bir şekilde analiz etmek oluşturmuştur. Bu amaçla yukarıda adları zikredilen araştırmacıların eserleri incelenmiş, bunlar haricinde gerek İslam tarihi gerek Alevilik kavramlarıyla ilgili yazılmış akademik makaleler taranmıştır.

1.3. Görüşme Yapılan Kişilerin Tespiti ve Görüşme İçerikleri

Araştırmanın en önemli ayağını yapılan görüşmeler oluşturmaktadır. Bu amaçla ilk olarak görüşme yapılacak kişilerin belirlenmesi şüphesiz en önemli süreçtir. Çalışmaya saha olarak belirlenen Muğla'nın Ortaca İlçesinin Cumhuriyet Mahallesi ve İzmir'in Narlıdere ile Bergama İlçelerinde ikamet eden Tahtacı ve diğer ocak mensubu Alevi inancına mensup kişiler arasından belirlenen kişilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İlk etapta araştırma sahası belirlendikten sonra kişi listeleri oluşturulmuştur. Fakat bu konuda altı çizilmesi gereken nokta; özellikle Ortaca'da yaşayan Tahtacı ocak taliplerinin görüşmelerde kendilerinin yetersiz kalacağını ve özellikle mürebbileriyle görüşülmesi gerektiğini defaatle belirtmişlerdir. Bunun sebebi olarak taliplerin bilgi anlamında kendilerini yetersiz görmeleridir. Ayrıca bölge sakinlerinin artık Tahtacı köklerinden uzaklaştığı da çalışma sırasında tespit edilmiş önemli bir göstergedir. Söz konusu bölgenin dışarıdan fazlaca göç alması, yine bölgedeki yerli Tahtacıların büyük bir kısmının başka yerlere göçmüş olması görüşme skalasını daraltmıştır.

Bu bağlamda oluşturulan listeye uygun olarak ilkin Cumhuriyet Mahallesi'nde yaşı 60 ve üzeri olan iki ocak talibi ile iki mürebbi tespit edilerek görüşmeler gerçekleştirildi ve video kaydı altına alınan görüşmelerin çözümleme işlemleri yapıldı. Araştırmanın Muğla ayağı bittikten sonra Yanyatır Ocağı'nın merkezi olan Narlıdere'ye geçildi. Buradaki sorun da Muğla'dakine benzer şekilde ortaya çıktı. Yaşlılardan geriye çok kimse kalmamış ve kalanlar da çeşitli hastalıklarla mücadele ettiği için görüşebilecek durumda olmadıklarını iletiler. Buradaki ikinci ve üçüncü kuşağın durumu daha kayda değerdir. Köklerinden uzaklaşmış yeni kuşak ne Tahtacılık ne de Alevilik hakkında sorularımızı cevaplayamamış ve bu kuşaklar arasında Aleviliğin artık inançtan ziyade bir gelenek durumuna düştüğü gözlemlenmiştir. Bu noktalara rağmen Narlıdere'de de tespit edilen Tahtacı inancına mensup bir kişi ile görüşme gerçekleştirilmiş, ayrıca burada artık Kültür Evi adıyla hizmet veren Ocak merkezi içerisinde gerçekleştirilen başbağı törenine de şahitlik edilerek kayıt altına alınmıştır.

Narlıdere’de Tahtacılar’dan ayrı olarak kurulmuş ve özellikle İzmir’e göç yoluyla Doğu bölgelerimizden gelmiş Alevi toplulukları adına da Narlıdere Alevi/Bektaşî Derneği’nde Baba Mansur Ocağı Dedesi sayın Ali Tekin ile mülakat yapılarak hem Tahtacıların kendileriyle olan ilişkileri irdelenmiş hem de kendi ocaklarına ait bilgiler kayıt altına alındı. Ardından son durak olarak belirlenen Bergama’ya gidilerek, görüşülmek istenen kişilerle iletişime geçildi. Burada da Narlıca Köyü Dedesi sayın Cemal Kılınc’la görüşme gerçekleştirilerek araştırmanın saha çalışması tamamlanmış oldu.

Görüşmeler gerçekleştirilirken önceden hazırlanmış sorulardan ziyade anlatıcıyı yönlendirme üzerine kurulu bir yol izlenmiştir. Böylece bilgiyi yapaylıktan kurtararak daha samimi şekilde almak amaçlandı. Anlatıcıyı da yönlendirirken özellikle belli konular üzerine yoğunlaşmaya dikkat edildi. Bu konuları; Tahtacı toplumu, Alevilik algısı, inanç ve ibadetler ile gelenekler olarak özetlemek mümkündür. Kerbela, Muharrem, Hak-Muhammed-Ali, Cem töreni, musahiplik, kutsal menkıbeler ve diğer zümrelerle ilişkiler gibi konular irdelenerek ortaya bir inanç-kültür-mitoloji tablosu çıkarılmaya gayret gösterilmiştir.

Görüşmeler sırasında anlatıcıya müdahalede bulunulmamış ve anlattığı noktaların sözlü aktarım geleneğinin bir yansıması olduğu görülmüştür. Görüşülen dedeler ve mürebbiler iddialarını desteklemek için sürekli İslam tarihini ve Kur’an’ı referans göstermiştir. Bu da çalışmayı yazıya dökerken belli soruların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle verilen Kur’an referansları dikkatle incelenmiştir. Ayetler ile anlatıcının ilettiği noktalar birleştirilmeye çalışıldığında ortaya birtakım sorular çıkmıştır. Örneğin Cem törenlerinde *delil* adı verilen ışığın yapımı ile ilgili görüşmelerde aktarılan şöyledir: *Delil’den Kur’an-ı Kerim’in Nur Suresi’nin 32 ve 33. ayetlerinde bahseder. Zeytin ağacının yağından yapılacak diye anlatılır (ZİY_İZ)”. Çalışma hazırlanırken yapılan incelemelere göre Nur Suresi’nin 32 ve 33. ayetlerinin evlilikle ilgili olduğu gözlemlenmiştir⁹. Dolayısıyla Tahtacılar bu bilgilere nasıl ve ne*

⁹ Burada bahsedilen, Nur Suresi’nin 35. ayetidir ve ayetin içeriği şu şekildedir: *“Allah göklerin ve yerin nurudur. O’nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da, nispet edilemeyen mübarek bir ağaçtan yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulmuştur. Onun yağı neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nur üstüne nurdur. Allah dilediği kimseyi nuruna erdirdir.”* Kur’an-ı Kerim, 24:35. Burada bir parantez açmak metnin amacı için doğru olacaktır. Anlatıcı tarafından verilen

şekilde ulaşmışlardır? Kur'an'ı tam olarak kavrayıp manasını anlayabilmişler midir? Yoksa yüzyıllar süren sözlü anlatım geleneği içerisinde bilgi bu şekliyle mi aktarılmıştır? gibi soruları sormak çalışmanın bağlamı için doğru olacaktır.

Bir başka aktarımda ise: “*Kuran-ı Kerim’in Sad Suresi’nin 46. ayetinde ‘Ey Muhammed de ki; Ey insanlar ben sizi birer ikişer irşad eyleyeyim. Siz de birer ikişer ilahi huzura gelin ve İslam’ı tanıyın (CEM_KIL)*”¹⁰. Aktarıcıya göre bu ayet İslam’ın sır noktasını işaret etmekte ve Aleviliğin temel düsturu olan *Sırrı Koruma* esasının dayanağını oluşturmaktadır. Kur’an’a bakıldığında ise söz konusu ayetlerin Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakub’un faziletiyle alakalı olduğu görülmüştür. Burada belirtmek gerekir ki bu örneklerin ana noktası Alevi toplumunun Kur’an’a bakışını irdelemektir. Bilindiği üzere sözlü anlatım geleneği yerleşmiş toplumlarda aktarım da bir çeşit tabu hüviyetindedir. Bu tabular belli başlı yanlışlıkları içerse bile psikolojik olarak bir doğruluğu ifade etmektedir. Aleviliğin meşruiyet tanımları da incelendiğinde resim tam olarak ortaya çıkmaktadır. Dinsel bilinçaltı belli bazı noktaları bin yıllardır süregelen bir şekilde kabul etmiş ve söz konusu tabular da bu şekliyle günümüze kadar ulaşmıştır. Ayrıca özellikle Tahtacılar konusunda belirtilmelidir ki; yüzyıllarca toplum yaşantısından izole olduklarından dolayı okuma-yazma oranları da buna bağlı olarak düşük kalmıştır. Bu sebeplerin de bir sonucu olarak sözlü anlatım ve aktarım gelişmiştir.

bilgilerin doğruluğundan ziyade verilmek istenen mesaja odaklanmak sözlü tarih çalışmasının bir metodudur. Dolayısıyla bu bilgileri metnin içinde geçirirken dipnotlarda varsa bilgilerin iç yüzleri de bağlam içerisinde ortaya konacaktır.

¹⁰ Burada kastedilen ayet Sebe’ Suresi’nin 46. Ayetidir ve ayetin içeriği şu şekildedir: “(Resulum! Onlara de ki: Size bir tek öğüt vereceğim: İkişerli olarak, teker teker Allah’a yönelin ve düşünün! Arkadaşınızda (peygamberde) hiçbir delilik yoktur! O ancak şiddetli bir azap çatmadan evvel sizi uyaran bir peygamberdir.” Kur’an-ı Kerim, 34:46. Bu ayetin de içeriğine bakıldığında Allah, inananları Peygamber’i yargılamamaları hususunda uyarmaktadır. Dolayısıyla sözlü aktarım ve yorum farkları inançlar arasındaki algı farklarını göstermesi hususunda önemli bir noktadır.

1.4. Amaç

Araştırmanın temel amacı Tahtacı inanç dünyasını anlamaktır. Anadolu Alevi zümreleri içerisinde kendine özgü bir yere sahip olan bu topluluğun inanç temellerini tespit edip, geleneklerinin tarihsel köklerini ortaya koymaktır. Tahtacı topluluğunun tarihsel yolculuğunu inceleyerek Türkiye'deki Alevi/Kızılbaş geleneği içerisindeki yerini aktarabilmektir.

Araştırmayı hazırlarken bazı sorulara cevap arama isteği ana temayı oluşturmaktadır. Tahtacılar kimlerdir? İslam ve inanç algıları nasıldır? Anadolu'ya nasıl ve hangi yollar üzerinden gelmişlerdir? Kendilerini nasıl tanımlamaktadırlar? İbadetlerindeki ritüeller nelerdir ve bu ritüellerin mitolojik kökenleri nereye dayanmaktadır? Diğer zümrelere bakış açıları nedir? Neden uzunca bir süre izole yaşamışlardır? gibi sorulara araştırma içerisinde cevap aranmıştır. Ayrıca, Din ve İnanç farklılığı nedir? Tarihsel süreç içerisinde dini ve inancı birbirinden ayıran noktalar nelerdir? Aleviliğin tarihsel gelişimi nasıl olmuştur? Çeşitli münevverler Aleviliğe nasıl bakmıştır? Aleviliğin inanç motivasyonunu oluşturan temeller nelerdir? Gibi sorulara da cevap aranarak kültür-inanç-mitoloji üçgeni oluşturmak amaçlanmıştır.

Dinler tarihinin büyük sorularından biri olan "*kültürler mi inancı oluşturur yoksa inançlar mı bir kültür yaratır?*" sorusu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu soru etrafında kurgulanan tarihsel sürecin bir yansıması Tahtacılar ve etkileşimde buldukları gruplarla yapılan görüşmelerle ortaya konmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de Alevilik tartışmalarına bakışın odağında İslam'daki yeri ve nasıl algılanması gerektiği hususundaki sorular vardır. Çalışmada incelenmek istenen Alevilik ve Tahtacılar ise daha çok inanç kökenleri, dini bilinçaltı, mitoloji bağlantıları ve bunun günümüz Alevi/Tahtacı toplumundaki yansımasına yöneliktir. Tarihsel bakış açısı ve inancın gelişimi Tahtacı toplumuna nasıl yansımıştır sorusu burada ön plana çıkmaktadır. Bu noktaları da topluluğun kendisinden dinlenen menkıbeler vasıtasıyla bir araya getirerek bir tablo çizilmeye çalışılmıştır.

Tarih disiplini araştırmaya ve incelemeye dayalıdır. Her tarihsel nokta muhakkak gerçeklikten ziyade tekrar keşfedilmeye hazır bir araştırma sahasıdır. İşlam'ın ortaya çıkması ve ardından süreç içerisinde çeşitli kültürlerle karşılaşması bazı yorum farklarını ortaya çıkararak her toplumun kadim gelenekleriyle harmanlanmış inançları doğurmuştur. İşlam'la tanışan zümreler doğal bir akış olarak, onu olduğu gibi kabul etmek yerine geleneklerini de İşlam'a katarak din ve inanç farklılığının en göze çarpan örneklerini oluşturmuşlardır. Dolayısıyla bir tarihi gerçek olarak etkileşimle değişimin kaçınılmaz olduğu da bir kez daha göze çarpmaktadır.

Her toplum kendine özgü mitolojik temellerini geliştikçe ve yeni dinlerine bir gelenek olarak ilave ederek inançlarını ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmada ise tartışmaların odak noktalarından uzak durularak inançların ve ibadetlerin mitolojik altyapılarını incelemek amaçlanmıştır. Tüm yapılan görüşmelerin, taranan tüm eserler ve irdelenen tüm düşüncelerin belli dogmalara bağlı kalınmadan birçok kez vurgulandığı gibi inanç-kültür-mitoloji geni bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır.

Tahtacı düşüncesi ve inanç pratikleri objektif olarak ortaya konularak her açıdan diğer zümrelerle karşılaştırılmıştır. Menkıbeler, diğer zümrelerle aralarında bulunan bazı ritüel farklılıkları, dayanak ve meşruiyet noktaları irdelenerek zümreler arası inanç ayrılıkları da ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sorular sormak ve bu sorulara cevaplar aramak tarihsel metodolojinin de temellerini oluşturmaktadır. Çalışmada da bu noktalara bağlı kalarak üretilen soruların cevaplarını ortaya koymak hedef haline getirildi ve bu hedefi çalışmanın her noktasında doğru şekilde uygulayarak ortaya objektif ve tarihî bilginin incelenmesine dayalı bilimsel yönü kuvvetli bir çalışma ortaya koymaya çalışıldı. Çalışmanın neticesinde Tahtacı ve Alevi literatürüne bir katkıda bulunmak başlıca amaçlardan biridir.

2. ANADOLU'DA ALEVİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Yol içinde yol ararsan

Yol Muhammed Ali'nindir

Yetmiş iki dil içinde

Dil Muhammed Ali'nindir.

Pir Sultan Abdal

2.1. Anadolu'nun İslamlaşma Süreci

İnsanlık toplu halde yaşamaya başladığında avcı-toplayıcı yaşam biçimini benimsemiştir. Tarım yapmayı henüz bilmeyen insanoğlu yaptığı organizasyonla avlanıyor ve yiyebileceği tahılları topluyordu. Köylerin kurulması ve tarımın öğrenilmesi insanların toplumsal bir organizasyon içerisinde yaşamasına olanak sağlamıştır. Göbeklitepe'nin keşfedilmesiyle beraber inancın ne zaman sistematize edildiği konusunda farklı görüşler de ileri sürülmüştür. Tarıma geçişten önce, avcı-toplayıcı grupların ritüellerini gerçekleştirdikleri bir kompleks olduğu düşünülen yapılar topluluğu, din-kültür bağlamında yeni bir ufuk açmıştır. Göbeklitepe'nin on iki bin yıla tarihleniyor olması da Anadolu'nun dinler tarihi için önemini bir kez daha tartışmaya açmıştır.

Tarih boyunca bir geçiş noktası hüviyetiyle birçok medeniyetin ya beşiği ya da göç yolu hüviyetiyle Anadolu, toplumlara ev sahipliği yapmanın yanı sıra birçok inancın da yaşanıp mirasını gelecek kültürlere aktardığı önemli bir coğrafya durumundadır. Hititler, Frigler, Urartular, Asurlular, Grekler, Romalılar ve Türkler bu topluluklardan yalnızca bazılarıdır. Şüphesiz burada yaşamış veya yolu buradan geçmiş medeniyetlerin kendi dinî yapılarını bir ağaç misali Anadolu topraklarına dikmesi şaşırtıcı olmasa gerektir. Yine Pavlus önderliğinde gelişen Hıristiyanlığın çıkış noktasının da Anadolu olması üstünden atlanmaması gereken önemli bir noktadır.

Miladî VII. yüzyılda Arabistan yarımadasında ortaya çıkan İslamiyet geniş bir alana yayılmaya başladığında ise dünyanın dinî iklimi giderek ilahî dinlere doğru bir eğilim göstermeye başlamıştır. Müslümanlar, *Cihad* anlayışıyla evrensellik iddiasının gereklerini yerine getirerek, doğum yerinin dışında farklı kültürlerle de kendini tanıtmaya başlamıştır. Bu bağlamda İslamiyet’i kabul eden Türkler, X. Yüzyıldan itibaren Karahanlılar, Gazneliler gibi devletler kurarak aynı zamanda bu yeni dinin bayraktarlığı görevini iyiden iyiye üstlenmeye başlamışlardır.

XII. yüzyılda ise Orta Asya coğrafyasında İslam Devleti’nin yanı sıra Cengiz Han’ın liderliğinde örgütlenen Moğollar, muhteşem atlı kuvvetleri vesilesiyle birçok topluluğun yer değiştirmesine sebep olmaya başlamıştır. Moğol ordusunun hinterlandı içerisinde bulunan Anadolu toprakları bu zorunlu göç hareketinden Müslüman Türk topluluklarının daha fazla gelmesi nedeniyle olumlu bir şekilde etkilenmiştir. Fakat topluluklar etkilenirken Anadolu Selçukluları da yeni gelen insanlardan ve kendi iç meselelerinden dolayı oldukça zor bir periyodun içerisinde kendini bulmuştur.

X. yüzyılın sonlarında Tuğrul ve Çağrı Beylerin önderliğinde İran coğrafyasında kurulmuş olan Selçuklular, zirve dönemlerini yaşadktan sonra parçalara bölünmüş ve Anadolu’daki Türk varlığı da Kutalmışoğulları öncülüğünde yine bir Selçuklu uzantısı olan Anadolu Selçuklu Devleti aracılığıyla devam etmiştir. Bu süreçte Müslüman olan Selçuklu Türkleri ilk olarak Tuğrul ve Çağrı Beyler, ardından da Sultan Alpaslan ve Melikşah dönemlerinde Anadolu’ya Erzincan, Erzurum ve Muş üzerinden çeşitli seferler düzenlemişlerdir ve Tarsus’tan başlayıp Erzurum’a kadar uzanan hay üzerinden Anadolu’ya girmişlerdir (Köymen, 2013:251). Bu seferlerde sadece Sünnî Selçuklular değil, Anadolu’nun dinî yapısını etkileyecek birçok grup da bölgeye gelmeye başlamıştır. Bu grupların mahiyeti çok önemlidir çünkü daha sonra oluşacak gerek ekonomik gerek siyasi gerekse de inançsal birçok etki yaratacak durumların kaynağını oluşturmuştur.

Moğolların yıllarca batıya doğru sürdüğü birçok Türkmen kitlesi geleneksel bağlarını yaşamasından dolayı şehirli olmuş topluluklarla tam bir anlaşma içerisinde olmamışlardır. Ocak’a göre bu anlaşmazlıkların sebepleri en çok iktisadî ve sosyo-psikolojik alanlarda toplanmıştır (Ocak, 2020:57-65). Öncelikle belirtmek gerekir ki gelen kitleler başta Selçuklu’nun onlara gösterdiği alanlara yerleşmelerine rağmen,

sayılarının git gide artması birtakım problemlerin de ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Zamanla artan nüfusun getirdiği doğal bir sonuç olarak otlaklarda ve konaklayacak alan konusunda büyük sıkıntılar baş göstermiştir. Büyük sürülere sahip olan ve yarı-göçer hayat tarzını benimseyen bu kitlelerin yaylak-kışlak hareketleri sonucunda yerleşik olanların hayatında derin sarsıntılar meydana gelmiştir (Ocak, 2020:61). Ayrıca XIII. yüzyılın ortalarından itibaren Selçuklu'nun toprak sistemindeki bozulmalar ve vakıfların konar-göçerlerin kullandığı alanlara sahip çıkması Türkmenleri rahatsız eden önemli noktaları oluşturmaktadır (Ocak, 2020:59).

Değinilmesi gereken diğer nokta ise dini şartlardır. Göç sonucu bölgeye gelen Türkmen grupları İslam'ı kabul etmişlerdir fakat onu algılama biçimleri Sünnî kitlelerinkinden biraz farklı olmuştur. Bu konuda Ocak'ın tespitini vermek yerinde olacaktır. O'na göre; *“Şehirli ahali tabii olarak bir yerde devamlı oturmak sebebiyle, medreselerde işlenen ve öğretilen ve tabiatıyla kitabî esaslara daha sadık bir İslam anlayışını, başka bir deyişle, ayrıca devletin resmi desteğini de sağlayan Sünnî Müslümanlığı benimsemişti. Konar-göçer Türkler ise, kendilerine önce İranlı, sonra da Türk sufiler tarafından getirilen, tasavvuf ağırlıklı ve eski inançlarıyla benzeşen mistik bir Müslümanlık anlayışını benimsediler* (Ocak, 2020:66)”. Alıntılanan parçada da görüldüğü üzere algılayış farklılığının temelinde yatan sebep yaşam tarzlarının ayrılığından ve aynı zamanda dini pratik etmelerindeki farklardan kaynaklanmaktaydı. Kadim zamanlardan beri göçebe yaşamış bu topluluklar dinî örgütlenmelerini yaşam şartlarına göre oluşturmuşlardır. Dolayısıyla İslam'ı tanıma süreçlerinde de farklı bazı noktalar göze çarpmaktadır. Anadolu içerisinde yeşeren bu grupları dinî anlamda temsil eden en yüksek şahsiyetler de Türkmen Babaları olmuştur. İlk başta bu gruplar merkezî Selçuklu idaresi açısından pek bir tehdit ihtiva etmemiştir fakat Babalar çevresinde örgütlenen kalabalık arttıkça ciddi bir sorun kendini göstermeye başlamıştır; Babaîler İsyanı.

İsyanın başlaması aşamasında kitleleri hareketlendirme rolünü üstlenen dervişlerin ve babaların en ünlüsü Moğol istilasından kaçıp Anadolu'ya gelmiş Baba İlyas-ı Horasanî'dir. Baba İlyas, Amasya'nın Çat kasabasına yerleşerek burada hatırı sayılır bir kitleyi kendisine bağlamıştır (Şahin, 2018:171, Ay, 2014:20). Söz konusu babalar ve kendilerine tabi olan kitlelerin İslam anlayışının farklılığından yukarıda söz edilmişti. Bu konunun temelini Ocak *“şifahi kültüre dayalı, mitoloji ağırlıklı, İslam*

öncesi sosyal ve dini inanç geleneklerinin hakimiyetindeki bir İslam algısıdır (Ocak, 2020:100).” şeklinde açıklamaktadır. Dolayısıyla İslamî kimliğinin altında *Tengrici* bilinçaltını kaybetmemiş olan söz konusu babalar ve şeyhler derin bir çekişmenin de temellerini atmışlardır. Bu babalardan ve isyanın ana kahramanlarından biri olan Baba İlyas’ın şeyhi de yine bir Türkmen babası olan Dede Garkın’dır (Ocak, 2020: 131). Anadolu’da ilk olarak Güneydoğu Anadolu bölgesini yurt edinmiş ve zamanının pek çok benzeri gibi hem aşiret reisi hem de dini lideri olarak yaşamıştır (Şahin, 2014:70). Bugün Anadolu Aleviliği için önemli bir ocak olan Dede Garkın Ocağı’nın da kurucusu olan Dede Garkın hakkındaki kaynaklar *Velayetname-i Hacı Bektâş-ı Velî* ve *Menâkıbu’l Kudsiyye’dir*. Anadolu’yu irşad etme görevini de Baba İlyas’a Dede Garkın vermiştir¹¹. Yürüttüğü güçlü propaganda sayesinde Türkmenler onun liderliği altında Selçuklu boyunduruğundan kurtulacaklarına inanmışlardır.

Propaganda esnasında özellikle ekonomik yönden çok zayıf ve dinen etkilenebilecek kitleyi seçmiştir. Kendisini peygamber olarak ilan ettiği iddia edilen Baba İlyas, Selçuklu’nun içerisinde bulunduğu siyasal ve ekonomik durumun bir sonucu olarak isyan etmiştir. 1240 senesinde bastırılan Babaîler İsyanı Anadolu Selçuklu Devleti için ağır bir fatura ortaya çıkarmıştır. İsyanın bastırılması sırasında karşılaşılan ağır direniş ordunun zayıflığını ortaya koymuş ve uzun zamandan beri gözünü Anadolu üzerine dikmiş olan Moğolların saldırısına adeta zemin hazırlamıştır. Ayrıca isyanın yıkımından kaçan birtakım şeyhlerin ve babaların Anadolu’nun çeşitli yerlerine çekilerek buralarda saklandıkları bir vakıadır (Ocak, 2020:163). Özellikle Aşıkpaşazade’nin aktardığına göre Osman Bey’in meşhur rüyasını yorumlayan Ede Balı bu babalardan sonraki dönemleri de etkilemiş en ünlülerinden biridir (Aşıkpaşazade, 2018:73). Hacı Bektâş-ı Velî’nin kardeşi Menteş de Babaîler İsyanı sırasında öldürülmüş, kıyımdan kaçan Bektaş ise Sulucakaraöyük’e yerleşmiştir. Ayrıca unutulmamalıdır ki Aşıkpaşazade de kendi verdiği şeceresinde soyunu Baba İlyas Horasani’ye dayandırdığı bir vakıadır. Menâkıbu’l Ünsiyye’nin yazarı Elvan Çelebi de kendi soy şeceresini Baba İlyas’a dayandırmaktadır, dolayısıyla denilebilir ki isyandan

¹¹Menâkıbu’l Kudsiyye’de geçen şekliyle beyitler şu şekildedir: “Çün inayet irişdi Allahdan, Hem işaret hem beşaret ol Şahdan/ Ol gürase göğüzlü boz atlu, Hak sıfatlu ulu mürüvvetlü/ Dede Garkın tevbe vü irşad, Bu sülük içre kılacak üstad” Elvan Çelebi, Menâkıbu’l Kudsiyye fi Menâsibil-Ünsiyye, Haz. İsmail E. Erünsal ve Ahmet Yaşar Ocak, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul 1984, 109, 110, 111. beyitler.

arda kalanlar ileriki dönemlerde önemli yerler edinerek aldıkları büyük mirasa sahip çıkmışlardır.

İsyanın bastırılmasından üç sene sonra 1243'te Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu Köseadağ Savaşı'nda Selçukluları bozguna uğratmıştır. Her ne kadar Selçuklu sultanı Gıyasettin Keyhüsrev Moğollara bağlılık bildirdiyse de bozulan siyasî birlik ve onun doğurduğu otorite boşluğu Anadolu'da siyasî ve dinî yeni bir dönemin başlangıcına zemin hazırlamıştır. Babaîler İsyanı'ndan sonra köşelerine çekilen Türkmen Babaları siyasî boşluktan yararlanıp kurulan Anadolu Beylikleri içerisinde önemli bir yer edinmişlerdir.

Anadolu'nun İslamlaşma süreci, uzun bir dönemi kapsayan siyasi, toplumsal ve göçün ön planda olduğu tarihî bir olgudur. Yukarıda özetlenmeye çalışıldığı gibi; Türk topluluklarının, Moğol baskısından kaçmaları, yeni yurt edinme serüvenleri ve Selçuklu'nun Anadolu'da önemli bir güç haline gelmesi İran ve Orta Asya Türklerinin de söz konusu coğrafyaya gelmelerini hızlandırmıştır. Dolayısıyla X. Yüzyıldan itibaren kabul ettikleri İslam'ı yeni yurtlarına da taşıyarak Anadolu'nun dinî yapısının İslamlaşmasının önünü açmıştır. Değinilmesi gereken bir diğer nokta ise Selçuklunun temsil ettiği Sünnî Müslümanlıkla, göç edenlerin temsil ettiği daha namüteşerri görüşlerin çatışması sonucunda çıkan isyanla uzun süreli bir inanç farklılığının temellerinin atılmış olduğu görülmektedir.

2.2. Aleviliğin Kökeni ve Teşekkülü

Alevilik¹², Türkiye’de en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Ana akım dinin içerisinde yer almadığı görüşü bir yana; özellikle geçirdiği aşamalar ve Sünni İslam’ın uygulamalarının dışında bazı ritüel ve mitolojileri içinde barındıran bir inanç olarak, Türkiye’de İslam tarihi konusunun önemli bir kısmını oluşturmuştur.

Üstünde durulması gereken ilk nokta bugün adına “*Köprülü Paradigması*” adı verilen Fuad Köprülü’nün “*Yüksek İslam-Halk İslamı*”¹³ çerçevesinde oluşturduğu bir görüştür. Genel olarak kitabî İslam’ın karşısına yerleştirilen halk İslam’ı daha batınî/mistik oluşumları içeren bir kavramsallaştırmayı ifade eder. Kabaca tanımlamak gerekirse; ana akım Türk-İslam mensupları, dini Kur’an’a uygun bir şekilde anlamış ve inançlarını bu şekilde geliştirmişlerdir. Fakat Alevi diye nitelendirilen diğer kısım “*Tengricilik*” diye ifade edilen İslam öncesi Türk inanç sistemini ve Şamanizmi yeni dinin içerisinde yaşatmaya devam ederek ana akımdan kopuk kırsal hayat temelli bir yaşayış benimsemiştir. Karakaya-Stump’ın ifadesiyle “*siyasi otoriteyle olan sürtüşmeleri ancak kırsallık temellerine yapılan vurgu sayesinde zararsızlaştırılıp İslamî olarak algılanmak için önleri açılabilmiş ve Türklük çerçevesinde kabul edilebilir unsurlara dönüştürülebilmişlerdir*” (Karakaya-Stump, 2016:11)” diyerek paradigmanın dayandığı temelleri devletin algısı üzerinden yorumlamıştır.

Köprülü Paradigması’nın önemli temsilcileri ise Ahmet Yaşar Ocak ve İrene Melikoff olmuştur. Halk İslamı üzerinden yapılan tanımlamalar Ocak tarafından sistematize edilerek “*Ortodoksi-Heterodoksi*” bağlamına oturtulmuştur (Ocak, 2016:38). Fakat bu tanımlamaya literatür içerisinde ciddi eleştiriler getirilir, çünkü Hristiyan teolojisine ait olan bu kavramların tanımlarına bakıldığında *Heterodoksi*¹⁴

¹² Heterodoksi ya da Halk İslamı kavramlarının tam olarak karşılığını vermediği ve ana akım İslam dışında kalan bu inancın genel ismi olarak metinde “*Alevilik*” kullanılacaktır. Çalışma için yapılan görüşmelerde inanca mensup insanlar kendilerini “*Alevi*” olarak tanımladıkları için bu tanımın kullanılması daha yerinde olacaktır. Burada dikkat edilen nokta inanca mensup kişilerin kendini nasıl tanımladıkları olmuştur.

¹³ Köprülü’nün bu paradigmasının temeli “*Anadolu’da İslamiyet*” isimli makalesidir. Bkz. Fuad Köprülü, *Anadolu’da İslamiyet*, Alfa yay., İstanbul 2018.

¹⁴ Ocak *Heterodoksi* kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: “*Günümüzde bazı Batılı araştırmacılarla ve onları takip eden bazı Türk araştırmacılarınca heterodoksi terimi, heretik yani sapkın terimiyle eş anlamlı kabul edilmekte, bu yüzden -üstelik kilise terimi olarak ‘dışlama’ ve ‘ötekileştirme’ ifade eden bir terim olarak anlaşılıyor. Oysa bu terim sözlükte ‘sapkın’ anlamını değil, ‘kabul edilmemiş, resmi inancın dışında, ona alternatif ve muhalif olan inanç’ anlamını taşıyan bir terimdir. Heterodoksi kelimesi teoloji terimi olarak dahi sapkın anlamını değil, belirttiğimiz anlamı ifade eder*” Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı-

terimi daha çok ana akımdan dışlanmış bir düşünceyi ifade etmektedir. Fakat Alevilik için herhangi bir dışlanma yahut reddedilme meselesi mümkün değildir. Ocak tezini Ahmet Yesevî üzerinden şekillendirerek, O'nun, İslam'ı İran süzgecinden geçirip Orta Asya'daki Budist, Şamanist ve Maniheizt mistik kültürünün içinden gelen göçebe ve yarı göçebe Türk boylarının anlayabileceği ve hazmedebileceği popüler ve basitleştirilmiş bir hale getirebilmiş (Ocak, 2016:36) olmasıyla açıklamıştır. İrene Melikoff da aynı şekilde Orta Asya Şamanizmi'nin Türklerin İslam algısının temelini oluşturduğu varsayımı üzerinde durarak; özellikle Bektaşiliği incelerken bunun tamamen göçebe Türk geleneklerinin İslam içerisinde aşınmasıyla geliştiği söylemini tekrarlamıştır (Melikoff, 2009: 35).

Ocak'ın tespitlerinden bir diğeri ise; muhafazakâr tarih anlayışının karşısına konumlanmış batıcı anlayışın tamamıyla Türklük ve İslam faktörlerini devre dışı bırakıp tarihi gerçeklikten uzak duran tipler çizerek (Ocak, 2016:33) konunun bağlamının dışında tartışıldığıdır. Ocak'ın burada vurguladığına göre, söz konusu grupların mahiyeti tartışılırken konunun bağlamının özellikle çarpıtılarak daha mitolojik ve mistik yönlerinin kullanılması, kabul ettikleri İslam dininin bir mensubundan ziyade keşiş ve çileci bir resim çizilmesi birtakım yanlış görüşlerin oluşmasına neden olmuştur. Melikoff bu görüşe eklemeler yaparak, yine paradigma çerçevesinde; Alevi-Bektaşiliğin tarihinin ilk Türk halklarına kadar dayanması gerektiğini ve bu inancın Türklükten azade bir şekilde düşünülmemesi (Melikoff, 2009:30) gerektiğinin altını çizmiştir. Çalışma kapsamında yapılan okumalara göre; bu görüşlerin tamamlanması gereken noktası inancın bağlamı ve bir inancın sadece bir milletin tekelinde olmadığı gerçeğidir. Toplumlar yarattıkları inanç dinamiklerini günceller, geçtikleri yol üzerinde bulunan yerleşik inançlarla tanışarak gelişirler. Bu noktada yaratılan kozmogoni¹⁵, eski inanç motiflerinin ve bu kozmogoni içerisinde oluşturulan inançlar da temel ilkelerin dinsel kuramıyla ve deneyimiyle birlikte gelişmektedir (Eliade, 2003:47).

Aleviliğin Tarihsel Alt yapısı, Dergâh yay., İstanbul, 2020, ss. 99. Söz konusu terimi bu şekilde özetleyen ve kullanımını Sünni anlayışın dışındaki gruplar için doğru olacağı kanaatindedir. Ancak çalışma içerisinde bu gruplara genel bir kullanım ve kendilerini tanımladıkları şekliyle "Alevi" denilecektir.

¹⁵Eliade'nin ifadesiyle Kozmogoni Tanrısal tezahürün en üstün biçimi, gücün, aşırı bolluğun ve yaratıcılığın kusursuz modelidir. Mircea Eliade, Kutsal ve Kutsal Dışı-Dinin Doğası, çev. Ali Berktaş, Alfa yay., İstanbul 2017, s. 73.

Aleviliğin teşekkülüne dair diğer bir görüş ise Vefâilik bağlamında ele alınmıştır. Ahmet Yaşar Ocak'ın ilk olarak doktora tezi olan “*Babailer İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı*” isimli eserinde detaylıca ele aldığı bu konu daha sonra *Türkiye Selçuklularını Döneminde ve Sonrasında Vefâi Tarikatı (Vefâiyye) (Türkiye Popüler Tasavvuf Tarihine Farklı bir Yaklaşım)* isimli makalesinde ve Haşim Şahin'in başta *Selçuklu ve Erken Osmanlı Döneminde Vefâiyye Tarikatı* isimli makalesi ve *Dervişler ve Sufi Çevreler: Klasik Osmanlı Toplumunda Tasavvufî Şahsiyetler* isimli kitabında işlenmiştir. Söz konusu tarikat Tâcu'l-Ârifin Seyyid Ebu'l Vefa tarafından XI. yüzyılın sonlarında Bağdat'ta kurulmuş; Irak, Suriye ve Anadolu'yu içine alan bölgede etkili olmuştur (Şahin, 2014:40). Rivayetlere göre Ebu'l Vefa'nın ataları İmam Zeynel Abidin sülalesine mensuptur (Ocak, 2006:122). Zamanının önde gelen şeyhlerinden biri olması hüviyetiyle her tabakadan birçok mürid edinmiş, dolayısıyla etki alanının dışında da gönderdiği halifeleri vasıtasıyla çeşitli coğrafyalarda etki sahibi olmuştur. Bu coğrafyaların içerisinde en önemlisi ise Vefâiliğin etkisinin uzun bir süre hissedildiği Anadolu toprakları olmuştur. Bunun yanı sıra kurucusunun ve etki alanının gücüne oranla tarikatın ritüellerine, usûl ve erkanına çok vakıf olunamamıştır (Ocak, 2006:125).

Bilindiği gibi tarikatlar propagandalarını şeyhlerin görevlendirdiği halifeler aracılığıyla gerçekleştirirler. Bu durum Vefâilerde de farklı olmamıştır; özellikle Anadolu'da yukarıda da değinildiği gibi Baba İlyas'ın propagandalarının sonuçları bir vakıadır fakat bunun yanında bu tarikatın Anadolu'ya girişi ve yayılması Ocak'a göre karanlık bir meseledir (Ocak, 2006:128). Temsilcilerin birçoğunun Moğol istilasının ardından Anadolu'nun ücra köşelerine kadar nüfuz ettiği ise bir gerçektir (Ay, 2014:19). Giriş ve yayılım karanlık olsa da Baba İlyas'ın torunu Elvan Çelebi'nin *Menâkıb-ı Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye* ve yine aynı soydan gelen Aşıkpaşazade'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* isimli eserleri söz konusu tarikatın Anadolu'daki etkisini anlamak için önemli kaynaklar durumundadır (Şahin, 2014:43-44).

Vefâiliğin Anadolu için etkisinin bir diğer tezahürü ise yine yukarıda değinildiği ve aşağıda birçok yerde belirtileceği gibi birçok Alevi topluluğunun üst otorite olarak kabul ettiği Hacı Bektâş-ı Velî'nin Anadolu'ya bir Haydâri dervişi olarak gelmesine karşın, Baba İlyas vasıtasıyla Vefâiliğe iltisab ettiği varsayımdır (Ay, 2014:19). Diğer önemli etki ise Osmanlı'nın kuruluşunda manevi olarak mühim bir rol üstlenen Şeyh Edebalı'nın ve daha sonra Bursa'nın fethinde bulunan Geyikli Baba gibi (Ocak,

2006:129, Şahin, 2014:48, Karakaya-Stump, 2016: 189) zatlar da Vefâiliğin sonraki dönemdeki etkisini görmek için önemli göstergeler olarak ön plana çıkmaktadır¹⁶. Ayrıca daha sonra Anadolu’da günümüzde de varlığı devam eden Dede Garkın Ocağı’nın kurucusu Dede Garkın’ın da Vefâiliğe mensup olması (Ocak, 2006: 130, Şahin, 2014:50) Aleviliğin erken dönemlerindeki ve sonrasındaki etkisine dair sunulmuş önemli fikirler olarak ön plana çıkmaktadır.

Bu konuda bir diğer görüş ise Karakaya-Stump’a aittir. Buna göre günümüzde ortaya çıkarılmış yeni kaynakların gösterdiği üzere *Alevilik* bir aşiretler koalisyonundan ziyade, bir tarikatın örgütlenmesi şeklinde meydana gelmiştir. XII. yüzyılın ikinci yarısı ve XV. yüzyılı içine alan dönemde Vefâilik sadece Kızılbaş/Alevi tarihinde değil, tüm Anadolu’nun dinî ve kültürel hayatını şekillendiren önemli bir yapı taşı olmuştur. Karakaya-Stump’ın Köprülü Paradigması’na koyduğu şerhe göre, Anadolu Sünnî geleneği yüksek kitabî İslam’ı, Alevi-Bektaşî inancı ise sözel geleneği temsil ettiği (Karakaya-Stump, 2016:5) iddiasının üzerinden okunmamalıdır.

Rıza Yıldırım ise inancın temelini Erdebil merkezli Safevî sûfilîği çerçevesinde oluşturulmuş olduğunu ve yine XVI. yüzyılda Şah İsmail önderliğinde yürütülen propaganda vasıtasıyla Anadolu’daki Türkmenlerin hatırı sayılır bir bölümünün Osmanlı yönetimine karşı Safevî şahlarını desteklediğini belirtmiştir (Yıldırım, 2018:54). Çalışma kapsamında ele alınan Tahtacılar da Safevî bağlantısının özellikle altını çizerek kendilerinin bu kola mensup olduklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla Tahtacı düşüncesinde önemli bir yer tutan Şah İsmail ve Safevî bağlantısına tam olarak sahip bir topluluk olarak öne çıkan Tahtacılardan ayrı olarak, genel olarak bakıldığında Anadolu’daki birçok Alevi topluluğunun üst otorite olarak Hacı Bektaş-i Velî Ocağı’nı gördükleri altı çizilmesi gereken bir noktadır.

Kuruluş dönemi Osmanlı Beyliği’nin ve diğer sınır beyliklerindeki atmosferin de tümüyle Sünnî İslam tarafından kontrol altına alınmadığı, aksine Sufi İslam’ın tesiri altında olduğu vurgulanmıştır (Yıldırım, 2018: 79). Ayrıca Yıldırım, Alevi/Kızılbaş hareketinin arkasındaki esas gücün merkezi hükümetin pratik ve ideolojik dayatması ve

¹⁶ Ocak, Edebalı bağlantısının detaylarını Ebu’l Vefâ’nın biyografisinden bir parçayla aktarmıştır. Bu aktarım için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâî Tarikatı (Vefâiyye) (Türkiye Popüler Tasavvuf Tarihine Farklı Bir Yaklaşım)”, Belleten, LXX, sy. 257, Nisan-2006, ss. 126.

bu dayatmanın Türkmen zümreleri arasında oluşturduğu öfke olduğunu ve tıpkı Osmanlı rejimi gibi bu direniş hareketinin de kendini ideolojik olarak dini kavramlarla ifade ettiğini belirterek, Safevî şeyhlerinin Anadolu içindeki desteğinin kaynağını temellendirmiştir (Yıldırım, 2018: 116). Yapılan görüşmelerde Tahtacı toplumu İsmail'in onlar için içerdiği anlamı şu şekilde nakletmişlerdir: *“Şah Hatayi önemlidir. 7 günlükken ikrar vermiş; öyle bir zattır. Kul Himmet, Pir Sultan Abdal onun cemine katılmış ve biat etmişlerdir. Safevî kurulduğu zaman Anadolu Alevilerinden sadece bizim bu Ege Bölgesi Tahtacıları asker gönderdi. Osmanlı da kıyımı çoğunlukla bize yapmıştır. Tahtacılar, Şah Hatayî'yi kendilerinde pir olarak kabul etmişler. Hz. Ali'den, 12 İmam'dan sonra gördükleri en büyük şahsiyet. Çünkü içtihad ve nefesler ondandır (ZİY_İZ)”. Dolayısıyla burada da açıkça görülmektedir ki Tahtacıların bilinçaltında İsmail bir kurtarıcı ve onları Osmanlı boyunduruğundan kurtaracak olan bir kurtarıcı olarak görülmektedir.*

İncelenmesi gereken bir diğer konu ise, Alevilik tarihinin Hz. Ali ile başlatılmaması gerektiği ve kültürel kaynakların İskit ve Kimmer medeniyetine kadar götürülebileceği (Say, 2007: 11) iddiasıdır ki, din temelli araştırmalarda elde edilen bulguların varlığı çok önemli bir noktadır. Fakat ne İskitler'in ne de Kimmerler'in din anlayışları hususunda tatmin edici bir arkeolojik belgenin olmayışı iddianın yine eski Türk dini bağlantısı sorununu önümüze koymaktadır. Hz. Ali olmasaydı Alevilik olurdu denilmesi de ayrıca çok temellendirilemeyen ve yine teolojik olarak pek doğru olmayan bir teoridir. Hz. Ali'nin Türk Tengriciliği içerisindeki ata kültürünün bir İslami yorumu olarak algılanması meselesi ise Hz. Ali'nin ata kültüründeki atadan ziyade daha değişik anlamları ihtiva etmesi nedeniyle daha sonra belirtilecek bulgulardan ötürü günümüz çalışmalarında kullanılmayan bir görüştür.

Her toplum yeni bir dini kabul edince kendi geleneklerini o dine aktarması bir vakıadır. Bu durum göçebe Türkmenler arasında da bu şekilde olmuştur. Karamustafa'nın da belirttiği gibi derviş topluluklarının özellikle giyim ve üstünde taşıdıkları donanımın pek çok ögesinin İslam öncesi dönemde aranması pek tabii doğal bir durumdur (Karamustafa, 2018:21). Dolayısıyla yeni inancın yerleşik toplum içerisinde yerleşik kültür öğelerine bağlı birtakım anlayışlar dinler tarihi içerisinde çok rastlanan bir durum olmuştur. Bu durum mevcut Türk tarih yazımında senkretizm temelli kullanılmışsa da “toplama-sentezleme” anlamına gelen senkretizm kelimesinin

Alevi inanç sisteminin ritüel-mitoloji-inanç üçgeni içerisinde karşılık bulduğu söylenemez. Aleviliğin yapısına bakıldığında bu daha kolay anlaşılabilir. Birkaç inancın sentezi olmayan Alevi inanç sistemi, bilakis kendine yol olarak *Muhammed Ali Yolu*'nu seçmiştir. Bu da Aleviliğin çok sayıda inancın bir araya getirilmiş sentez-inanç olmadığını göstermektedir. İnançın temel yapısı Kur'an ve Kur'an'ın emirlerine dayanmaktadır. İslam öncesi inançların bir gelenek olarak yaşatılması o inancın ana akım din dışında algılanması anlamına gelmemektedir. Anadolu'daki inançlar, Maniheizm, Budizm gibi dinlerden etkilendiği gibi varsayımların kültür-inanç bağlamında ele alınması gerektiği gibi bir gerçeği tam olarak ortaya çıkarmaktadır.

Senkretizm düşüncesiyle alakalı kültür-inanç bağlantısı noktasına yakın bir örneği Mircea Eliade şu şekilde vermektedir: *“Avrupalı köylülerin adetleri ve inançları, klasik Yunanistan'ın mitolojisinde görülenden daha arkaik bir kültür halini temsil eder. Gerçi Avrupa'daki bu kırsal halkların çoğu bin yılı aşkın bir süredir Hıristiyanlaştırılmıştır ama hatırlanamayacak kadar eski zamanlara uzanan Hıristiyanlık öncesi dinsel miraslarının büyük bir bölümünde inançlarını Hıristiyanlıklarıyla bütünleştirmeyi başarmışlardır. Bu noktadan hareketle Avrupalı köylülerin Hıristiyan olmadıklarını düşünmek doğru değildir. Ama onların dinselliğinin Hıristiyanlığın tarihsel biçimlerine indirgenmediğini, kentlerdeki Hıristiyanların deneyiminde hemen hiç rastlanmayan kozmik bir yapıyı koruduğunu da kabul etmek gerekir (Eliade, 2017:144).”* diyen Eliade'nin burada Avrupalı Hıristiyan köylüler üzerinden verdiği örnek konar-göçer Türkmen topluluklarının dini anlama ve tecrübe etme noktasında önemli bir bakış açısını temsil etmektedir. Bu görüşe göre Hıristiyanlaşan Avrupa'da insanlar yeni dine geçerken eski inançlarını da muhafaza ederek inançları içerisine bu bilinçaltılarını artık gelenek olarak yaşatma davranışını göstermektedirler. Türkmenlerin de din algılarını bu yönde okumak senkretizm noktasında okumaktan daha doğru olacaktır.

Türk toplulukları İslam'la nasıl tanışmıştır? Hangi şartlar altında İslamiyet'i seçmiştir? Müslüman olduklarında nasıl bir din algıları vardı? gibi soruları sorarak doğru noktalara ulaşılabileceği düşünülmektedir. Yukarıda *Köprülü Paradigması*'ndan bahsederken belirtilen Yüksek İslam-Halk İslamı bağlamı Müslüman olan Türkmen topluluklarının din algılarının okumasında konar-göçerlik ve iptdailiğin ön planda olduğu ve farkların bu noktadan okunmaması gerektiğinin altı çizilmiştir. Her toplumun

kendince bir inanç algısı vardır. Tarihin kadim dönemlerinde ortaya çıkan bu algı toplumlara göre farklılıklar içermektedir. Toplumlar tarafından kendi inançları bağlamında oluşturulan mitoslar ve bu mitoslar doğrultusunda yaratılan ritüeller yeni bir dinin içinde de varlığını kültürel anlamda devam ettirmiştir. Bu durum Türk Sufi geleneği içerisinde de kendisini aynı bağlamda sürdürmüştür.

X. yüzyıldan itibaren İslamiyet'e geçen Türklerle ilgili bir diğer yanlış algı İslamiyet'in Eski Türk İnançları ile çok uygun olduğu görüşüdür (Togan, 2019:361). Türk Tengriciliği bu teze uymamakla beraber birçok nokta itibariyle nev-i şahsına münhasır bir inanç olarak ortaya çıkmaktadır. Yukarıda belirtildiği şekliyle siyasî otorite tarafından Alevi inancının Türklerin eski inançlarının bir İslamî yorumu olarak vurgulanması onları zararsızlaştırma politikasının bir ürünüdür. Ana akım inanç kapsamının Yüksek İslam algısı ile ortaya konması, inanç pratiğine de uymayan yanlış bir algı olarak kendini göstermektedir. Bu bağlam içerisinde değerlendirmek Alevi inancının kendi iç yapısının görmezden gelinerek daha farklı problemlerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur.

Türk topluluklarının İslam'ı seçmesi, onların kendi öz kültürlerinden uzaklaşması anlamına kesinlikle gelmemektedir. Buldukları coğrafya itibariyle bakıldığında Arap topluluklarıyla ekonomik ilişkileri göze çarpılmaktadır. Emeviler döneminde yavaş yavaş paralı asker olarak kendilerini göstermişlerdir. Fakat İslamiyet, Emevilerin Arap olmayan Müslümanları dışlayıcı Mevalî politikaları nedeniyle Türkler arasında pek teveccüh bulmamıştır. Bunu takip eden Abbasi dönemi içerisinde ise Türkler, yaşadıkları bölgelere yayılan İslamiyet'e kayıtsız kalmamışlardır. Önce Horasan ve Maveraünnehr bölgesindeki yerleşik Türk toplulukları arasında yayılan İslamiyet, daha sonra konar-göçer topluluklar arasında da kabul görmüştür (Ersan ve Alican, 2012:213). Müslüman olduktan sonra askeri vasıfları nedeniyle Abbasiler ve İslam içerisinde ağırlıklarını iyiden iyiye ortaya koymuşlardır. Gelişen süreç içerisinde Selçukluların zayıflayan halifelik makamının koruyuculuğunu üstlenmiş olması ve İslami yapı içerisinde önemli roller üstlenilmesi İslam'ın Türk toplulukları arasında hızla yayılması konusunda bir diğer gösterge olarak değerlendirilebilir. Ekonomik ilişkiler, bulunulan coğrafya, İslam Devleti içerisinde elde edilen konum gibi etkenler Türk topluluklarının İslam'ı seçmesini kolaylaştırmıştır.

Her toplumun kendi din algıları içerisinde bir dinsel bilinçaltları olduğundan ve bu bilinçaltı çerçevesinde geliştirdikleri ritüelleriyle bir inançlarının var olduğundan söz edilmişti. Eski kültürün insanıyla modern insanı birbirinden ayıran temel farklardan biri de günlük yaşamı belli bir kutsallık içinde yaşamalarıdır (Eliade, 2003:53). Dinler tarihine bakıldığında bunun birçok örneğini görmek mümkündür. Tıpkı bir coğrafyada yıkılan devletlerin halkları kurulan yeni devlet içerisinde de varlığını devam ettirmesi gibi, eski inançlar da yeni din içerisinde muhakkak varlığını devam ettirecektir. Fakat inançların devam etmesi demek, eski inanç algılarının yeni din içerisinde şekil değiştirerek yaşaması demek değildir. Alevi inancı tam bu noktada kendince çözümler üretmiştir. Ritüel anlatımlarında dikkat çeken husus, bütün hepsinin bir İslami alt yapısının olmasıdır. Mitolojik bağlamda toplumsal bir bilinçaltından bahsetmek mümkündür, fakat söz konusu inancın meşruiyeti noktasına gelince bunun sadece Türk Tengriciliğiyle alakalı olmadığı açıkça göze çarpmaktadır. Annemarie Schimmel bu konuda yaptığı değerlendirmede İslam'ın Yeni Platoncu ve Hıristiyan etkilerin güçlü olduğu kadim doğuda geliştiği için, ilk dönemde bazı dolaylı etkilerin inancı etkilediği görüşünün üstünde durmuştur (Schimmel, 2018:43). Yine Danık'ın ifade ettiği şekliyle; *“Orta Asya bozkırında yaşayan ve genellikle Şamanist inanca sahip olan topluluklar, süreç içerisinde Budizm, Zerdüşlük, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi farklı inanç kültürleriyle karşılaştıklarından dolayı hem bu kültürlerin mistik havası içinde hem de bilinçaltlarında yaşayan olağanüstü olayları, söylenceleri ve inançları oluştururken çevre kültürlerden de etkilenmişlerdir (Danık, 2006: 39).”* Diyerek konunun bağlamını özetlemiştir.

Konar-göçer hayat tarzını benimseyen toplumlarda din algısı da yaşayışları çerçevesinde gelişir. Doğayla tam uyum içerisinde olmak ve her şeyin sürekli hareket etmesi (Yıldırım, 2018:51) temel özelliklerdir. Türk toplumlarının inanç temelinde de benimsedikleri konar-göçer yaşam tarzı vardır. XI. yüzyılın son çeyreğinde başlayan Anadolu'ya göç hareketi Moğol istilasının şiddetini arttırdığı XII. yüzyılın sonlarından, XIII. yüzyılın ortalarına kadarki zaman diliminde oldukça yoğunlaşmıştır. Gelenlerin mahiyeti ise oldukça önemlidir, sıradan halkın yanı sıra birçok sûfi ve abdal da bulunmaktadır. Birçok müverrihin yorumladığı konu da bu gelen sûfilerin inancı

noktasında olmuştur. Bu zahid dindarlığı¹⁷ toplumsal yığınlar şeklinde ilk açık görüşlerini XIII. yüzyıl başlarında almıştır (Karamustafa, 2018:13). Bu yeni zahid zümreler, İslam'ı olduğundan çok farklı algılamış ve İslam'ın farz kıldığı çoğu ibadete karşı ilgisiz bir duruş sergilemişlerdir (Karamustafa, 2018:27).

İnanç, din modelinin geçerliliğini kişiye kavratan yaşam biçimine dönük dinamik bir güçtür (Say, 2007:21), dolayısıyla dini kavrama noktasında yaşadıkları topluluğun rolü çok önemli bir yer kaplar. Konar-göçer toplumlar modern tabakalaşma tarzının dışındadır, bu toplumlarda yeni bir dine geçişte bireylerin karar alması söz konusu değildir. Grubun lideri bu kararı alır ve diğerleri de onun peşi sıra karara uyarlar. (Yıldırım, 2018:60). Aleviliğin teşekkülü konusunda da bu iki noktanın üzerinde durulması önem taşımaktadır. Yukarıda vurgulandığı üzere; çok katmanlı bir göç sonrası Orta Asya içlerinden Anadolu topraklarına uzanan Türklerin İslamlaşma serüveni; bu göç yolları sırasında tanışılan toplumların inançları, İslamiyeti kabulleri ve tecrübe etme noktasında İran ve Türkistan bölgesine göç etmiş Peygamber ailesinin travmaları *Anadolu Aleviliğinin* oluşum aşaması için önemli noktaları içermektedir. Bu travmaların büyük çoğunluğunu Ehl-i Beyt'e yapılanlar ve Hz. Hüseyin'in katledilmesi oluşturmaktadır. Kerbela ve sonrasında gelişen anlatılar Türkmen topluluklarının İslamiyet'i tanıma ve tatbik etme aşamasında ana üstleniciyi oluşturmuştur ve bu travmaları en az Peygamber ailesi kadar Türkmen toplulukları da içselleştirmişlerdir. Bireysel olarak geçilmeyen bu yeni dinde toplumsal ve dinsel bilinçaltı ana akım İslam'ın dışında bir anlayış geliştirmiştir. Bu anlayışın içerisinde İslami öğeler, Türk Tengriciliğinin bir gelenek şeklindeki yansıması ve biraz önce vurgulandığı gibi Hz. Hüseyin'in vefatı sonrası gelişen travmaların aktarımı Aleviliğin kökenini ve teşekkülünü anlamak için önemli bir noktadır.

Türk topluluklarının İslam algısının mahiyeti konusunda önemli bir örnek vermek gerekirse İbn-i Fazlan bunun için biçilmiş kaftandır. Daha yeni Müslüman olmuş Oğuzlar arasından aktardığına göre: "... içlerinden biri 'bana Kur'an oku' dedi.

¹⁷ Ahmet T. Karamustafa, genel olarak ana akım İslam'ın dışında bir yere konumlanan ve daha farklı bir inanış benimseyen bu topluluklara "*Zahidlik*" ismini vermiştir. Modern Alevi toplumu *Zahidlik* geleneğine uzak olsa da çalışmada erken dönemde bu ana akım İslam dışında kalan, daha sofistike bir İslam anlayışı olan dini zümrelerden "*Zahidler*" olarak basetmek uygun bulunmuştur. Ahmet T. Karamustafa, *Tanrının Kural Tanımaz Kulları- İslam Dünyası'nda Derviş Toplulukları 1200-1500*, çev.: Ruşen Sezer, YKY, İstanbul 2018, s.13.

Okuyunca hoşuna gitti. Tercümana dönerek 'O'na susmamasını söyle dedi. Bir gün bu adam tercüman vasıtasıyla bana, 'Bu Arap'a sor, Rabbimizin karısı var mı?' dedi. Ben ise onun sözünü bir günah telakki ederek tövbe ve istiğfarda bulundum. O da benim gibi tövbe etti ve 'estağfirullah' dedi. Türkün adeti böyledir. Bir Müslümanın teşbih ve tehlil getirdiğini duyarsa onun söylediğini tekrarlar (Şeşen, 1975:31-32)." Görüldüğü gibi din algısı son derece iptidai ve öğrendiklerini taklide yöneliktir. Anadolu'ya gelen toplulukların da din algısının biraz daha gelişmekle beraber bu minvalde olduğunu varsaymak doğru olacaktır. Toplumlar mekân değişikliği ile kendilerini kaybetmez. Kendi kültürleri ve inançları da onlarla her yere gitmiştir.

X. yüzyılda İslamiyet'i kabul etmeye başlayan Türkmen zümreleri kültürel etkileşimde buldukları İran, Hint ve Çin medeniyeti tarafından inanç bağlamında da etkilenmiştir. Fığlalı'nın da aktardığı şekliyle Türkler İslamiyet'in birçok unsurunu doğrudan doğruya Araplardan değil, İranlılardan almışlardır. İslam medeniyetinin Türklere İran kültürünün merkezi olan Horasan yolu ile Maverâünnehr üzerinden geldiği (Fığlalı, 2006:66) bir gerçektir. Yukarıda bahsedilen Moğol İstilasının ardından da inançları ana akım İslam'a pek uygun görülmeyen bu insanların Anadolu'nun dini yapısında mutlak bir değişikliğe sebep oldukları bir vakıadır ve Osmanlı'nın kuruluş dönemlerinde de varlıklarını iyice hissettirmişlerdir. Girilen kültürel etkileşim, din algısındaki kadim bilinç altı ve ana akım dini reddeden bu zümreler Alevilik gibi bir mister inancın oluşmasında ve palazlanmasında önemli roller oynamışlardır.

Yukarıda din ve inancın birbirinden farklı kavramlar olduğu belirtmişti. Din belli dogmaları olan ilahi bir kavram iken; inanç, dinden bağımsız fakat o dinin içerisinde yer alan toplulukların kültürel bilinçaltının dine yansımaları olarak okunabilir. Bu bağlamda okunduğu zaman Alevilik inancının merkezinde İslam düşüncesi olsa da inanca mensup toplulukların özellikle yukarıda üstüne basılan şekliyle hem Ehl-i Beyt travmalarının hem de kendi yaşam tarzları etrafında gelişen inanç algıları önemli yer tutmaktadır. Bu noktada vurgulanması gereken konu yukarıda belirtildiği gibi Aleviliğin, Türkmen topluluklarının bilinçaltında yer etmiş birçok inancın İslami bir örtüyle kaplanması anlamına gelmemektedir. Elbette ki kitaba ulaşım ve ana akım inançlara ulaşım önemli bir noktayı temsil etmektedir. Fakat sözlü gelenek ve efsanevi anlatımların gölgesinde gelişen Alevilik İslamiyet'in kitabi tarafından etkilenmemiş ve kendine daha farklı bir yol geliştirmiştir.

Dinler tarihinde hemen bütün inançların birbirinden etkilendiği ya da ritüel benzerliklerinin olması onları özgün olmayan inançlar yapmamaktadır, dolayısıyla Alevilik İslami bir senkronizasyonu temsil etmekten çok İslam tarihindeki travmatik ve kökü eskilere dayanan sufilik geleneğinin bir getirisi olarak ön plana çıkmaktadır. Yine yukarıda vurgulandığı gibi; birçok köken ve teşekkül iddialarının yanına eklenebilir ki; Türk topluluklarının İslamiyet’i kabul etmelerindeki gelişmelerden ön plana çıkan nokta onların peygamber ailesi ve onların imamaları vasıtasıyla İslam’ı pratik etmeleridir. Sünnî İslam mefhumunu tatbik etmeden bilinçaltılarında bulunan kahramanlık ve mağduriyet mefhumu yeni dinin içerisinde Hz. Ali ve Hz. Hüseyin vasıtasıyla canlanmıştır. Ayrıca Kuran’dan kopuk olmaları ve kırsal/kabilevi yaşantıları Alevilik düşüncesinin topluluklar içerisinde kök salmasına da zemin hazırlamıştır. Bu noktalardan hareketle Aleviliğin İslam’ın içerisinde fakat kendi dinamikleri içerisinde gelişmiş bir inanç olduğu söylenebilir.

2.3. Süreç İçerisinde Alevilik

Babai İsyanı, Moğol istilası ve takip eden süreçte Anadolu Selçuklu Devleti’nin siyasal otoritesinin zayıflaması, Anadolu’nun dini ve siyasi durumunda oldukça büyük değişikliklere sebep olmuştur. Artık XIII. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu’da baskın dinsel grupların Vefaîlik mensupları, Vefaîlikle ilişkili Babaî dervişleri ve Babaîlik içerisinde yer alan Kalenderî gruplar olduğu (Yıldırım, 2018:60) bir gerçektir. Sünnî İslam’ın dışında olan bu topluluklar, Osmanlı’nın kuruluşunda Ede Balı ve Geyikli Baba gibi şahsiyetlerin himayesi altında örgütlenmiştir. Yine Babaîler İsyanı’nda kardeşi Menteş’i kaybeden Hacı Bektaş-i Veli de daha sonra değinileceği gibi en önemli mistik şahsiyetlerden biri haline gelerek Anadolu’nun Alevilik bilinçaltının çok önemli bir figürü haline gelmiştir. Bir önceki bölümde özetlenmeye çalışılan şekliyle bu zümrelerin gözündeki daha mistik bir kimlik kazanan Müslümanlık, Türkmen topluluklarının algılayışında daha kültürel ve daha mistik bir boyuta evrilerek nev-i şahsına münhasır bir hale bürünmüştür.

Anadolu dinler tarihi içerisinde *Abdalan-ı Rum* (Aşıkpaşazade, 2019:49) olarak tanımlanan bu zahidlerin ve mistik şahsiyetlerin İslamlaşma ve manevi birikim olarak çok önemli noktada oldukları öncelikle altı çizilmesi gereken bir noktadır. Abdal Musa, Koyun Baba, Hacım Sultan, Geyikli Baba, Ede Balı, Hacı Bektâş-ı Velî gibi şahsiyetlerin etrafında oluşmuş kùltler ve bu kùltlerin yarattığı efsanevi anlatımlar bütünü takip edecek dönemde yoğun bir kùltür birikiminin temellerini atmıştır. Kuruluş döneminde her ne kadar Osmanlı dinsel yaşamında varlıklarını ciddi bir şekilde hissettirmiş olsalar da XV. yüzyılda Osmanlı'nın geçirdiği değişimle artık farklı algılanır bir hale gelmişlerdir. Devletin Sünnî bir İslam devleti haline büründüğü bu dönemde, kuruluş dönemindeki manevi hava dağılarak arasının açıldığı bu namüteserri grupların kendini adayabileceği yeni güç ise İran'dan yükselmiştir; Safevî Devleti.

Konar-göçer Türkmen toplulukların kabilevi örgütlenmesinin İslam'ı kendi kùltürleri içerisinde anlamalarına ve bu yönde geliştirmelerine zemin hazırladığı belirtilmişti. İnsan, yaşamının bağlı olduğu engin gerçeği her zaman tanımaya çalışmıştır. Dolayısıyla bu noktada din daima ruha ve duyguya hitap etmiştir (Challaye, 1998:215). Osmanlı'nın merkezi idareye yönelik politikalarından kaçan Türkmen topluluklarının ruhuna ve duygusuna hitap edenler de Safevî şeyhleri olmuştur. Şeyh Cüneyd'le başlayan Safevî tarihi, onun torunu İsmail'in posta oturmasıyla çok spesifik bir duruma bürünmüştür. Osmanlı'nın Sünnî propagandasına karşı, Safevîler daha mistik bir şekilde Anadolu Türkmenlerinin de mistisizmini besleyerek onların karşısında yer almıştır. Bu münasebetle de Alevilik bugün bilindiği halini bu hareket sayesinde XVI. yüzyıl ortalarında vuku bulmuş İsmail'in Kızılbaş hareketi içerisinde aldığı iddiası gündeme gelmiştir (Karakaya-Stump, 2016:79).

İsmail'in kıyımdan kaçıışı, Erdebil'de saklanması, küçük bir yaşta posta oturması ve en önemlisi yazdığı deyişler Alevi toplumsal belleğinde çok önemli bir yere sahip olmasına neden olmuştur. Ayrıca bu bir benzerliğin de önünü açmıştır; Kerbelâ'yı takip eden süreçte Peygamber ailesinin Zeynel Abidin vasıtasıyla devam etmesi ve İmamîyet fikrinin gelişmesi ile İsmail'in de bir kıyımdan kurtulup posta oturması, onun ikinci bir kurtarıcı gibi görülmesinin önünü açmış olabilir. Alevi içtihadına da büyük katkıları olan İsmail; şiirlerinde Hatayî mahlasını kullanmış ve cem ritüellerinin değişmez

değişlerinin çoğuna imza atmıştır¹⁸. Safeviler Osmanlı'da muhalefete dönüşen Türkmen zümrelerini, Akkoyunlu ve Dulkadir hakimiyetinde yaşayan diğer benzeri aşiretlerle beraber ideolojik bir çatı altında birleştirmeyi başarmışlardır (Yıldırım, 2018:116). Dönemin Kızılbaşları İsmail'e tanrısal güçler atfetmişlerdir. O'nu bazen Hz. Ali, bazen de Mehdi olarak görmüşlerdir (Yıldırım, 2018: 205).

1514 ise bu mücadelede önemli bir kırılma noktası olmuştur. I. Selim'in, İsmail'e Çaldıran Savaşı'nda kurduğu üstünlük ibreyi Osmanlılara çevirerek Türkmen gruplarını tekrar sükût-ı hayale sürüklemiştir. Osmanlı'da ise XVI. yüzyılda ortaya çıkan I. Selim ve İsmail arasındaki çekişmeleri anlatan “*Selimname*” literatürü (Yıldırım, 2018, syf:37) dönemin önemli bir yansımasıdır. Selim ve İsmail arasındaki çekişmenin yansıması ve Selim'in Anadolu'daki İsmail destekçilerine karşı nasıl İslam'ın bayraktarlığını yaptığını anlatan bu literatür mücadelenin sadece devletler bazında değil, Sünnî İslam'ın karşısında konumlanan “*zındık ve mülhidlerle*” nasıl savaşıldığını da anlatması bakımından önemlidir. Çaldıran'daki yenilgiye rağmen Anadolu'daki Safevî etkisi I. Süleyman Dönemi'nde Zünnunoğlu, Veli Halife ve Kalenderoğlu isyanlarıyla (Savaş, 2018:47) kendini göstermiştir. Anadolu'daki Alevi/Kızılbaş toplumu üzerindeki Kehl-Bodrogi'nin bu mücadelelerle alakalı değerlendirmesi altı çizilmesi gereken bir noktadır: “*Yarım yüzyıl boyunca devam eden tutuklamalar ve infazlar belki tüm Kızılbaşları İslam'ın şartlarını yerine getirmeleri için harekete geçirememiştir ama açık ki onları kamusal hayattan koparmıştır*” (Kehl-Bodrogi, 2017:38) diyerek tahkikatın ne boyutlara ulaştığını vurgulamıştır.

Merkezi otoriteyle herhangi bir sebeple farklı düşen marjinal grupların, toplum nazarında kötü ya da haksız gösterilmelerinin yegâne yolu, genel ahlaka aykırı birtakım iddialarla onları suçlamaktır (Savaş, 2018:28). Bu bağlamda Türkmen Alevi grupları da birçok iddiayla karşı karşıya kalmışlardır. Tecavüz, marjinal toplu ayinler, ahlaksızlık faaliyetleri vb. iddialar gitgide bakışı kötü bir yöne doğru çevirmiştir. Uzun bir süre halk arasında “*mum söndü*” olarak tabir edilen geleneğin varlığıyla ilgili birçok yalan

¹⁸Hü Şahatayım imamların yasları

Kitapta okurlar koçun sesleri

Erenler evliyaların baş nefesleri

Cennet-i Ala'dan geliyor koçlar

Yapılan görüşmelerde aktarıldığına göre; tıglanan (kesilen) koçun ardından Hatayî'den söylenen bir içeri deyiş örneği (İS_TK)

iddia anlatılıp durmuştur. Anadolu Alevi ve Tahtacı Alevileri arasında detaylı bir saha araştırması yapan Yusuf Ziya Yörükan'ın aktardığına göre: “.... Diğer birisine şu suali sordum: ‘Bizim bu Alevilik çok iyidir. Eskiden babalarımız erenlerin yolundan giderlermiş, şimdi yolumuz bozulmaya başladı. Eskiden erkân başlarken mum sönermiş, kadın erkek birbirine karışmış, amma bu, pirlерimizin yolu diye yapılmış. Şimdi bazı yerlerde mum sönmeden kadın erkek birbirine karışmaya başlıyormuş. Bilmem sizin buralarda adet nasıl? Zavallı muhatabım kızardı ve hayret etti ‘Ben böyle bir şey hiç görmedim’ dedi. Burada okurlarımı temin ederim ki, bu aldığım cevaplar samimi idi (Yörükan, 2015:103-104).” Görüldüğü gibi Yörükan'ın araştırmasını yaptığı XX. yüzyılın ortalarına kadar bu iddialar canlılığını korumuş ve önemli bir müverrihin bile merak ettiği konular arasına girebilmiştir.

Safevî destekçisi Kızılbaşlarla mücadele edilirken, namüteşerri bir yapı olan ve kurucusu Alevi deyişlerinde de en çok adı geçen pirlерden biri olan Hünkâr Hacı Bektâş-1 Velî'nin Bektâşiliği farklı bir noktaya evrilmiştir. Peki Hacı Bektâş-1 Velî kimdir? O'nu Anadolu Alevilerinin bir kısmı için bu kadar önemli hale getiren nedir? Gibi sorulara verilecek cevaplar konunun bağlamı açısından önem arz etmektedir. Horasan'dan Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya gelen Bektâş, Babaîler İsyanı'nda kardeşi Mentеш'i kaybettikten sonra, Nevşehir'in Sulucakaraöyük Köyü'ne yerleşmiştir. Yine Ocak, O'nun Anadolu'ya bir Haydâri dervişi olarak gelmesine karşılık Baba İlyas'la tanışınca Vefâilîğin etkisinde kaldığını belirtmiştir (Ocak, 2020:213). Şahin'e göre de Selçuklu dönemi Vefaî dervişleri içerisinde değerlendirilmesi daha doğru olacaktır (Şahin, 2014:73). Anadolu'daki örneklerin aksine “yoldan sapmış” olarak değerlendirilmemiştir. Bunun altında özellikle XV. yüzyılda Sünnî cenahlarca da büyük evliyalardan kabul edilmesi yatmaktadır (Ocak, 2020:215). Kendi ismiyle anılan tarikatı da Anadolu'nun en büyük tarikatlarından biri durumuna gelmiştir. Tarikatın doktrinine bakıldığında inanç tarihinde derin kökleri olan panteizm ve antropomorfizm ön plana çıkmaktadır (Yıldırım, 2018:89). Burada açılacak bir parantez konunun bağlamı için uygun olacaktır. Panteizm ve antropomorfizm kavramlarıyla açıklanmaya çalışılan tasavvuf içerisinde sık karşılaşılan ve Tanrı'nın veya kutsal kişilerin eşyada ya da bir insanın bedeninde tecessüm etmesi anlamına gelen *hulûl* kavramıdır (Ay, 2015:3). Bilindiği üzere Alevi-Bektâşi edebiyatında sıkça karşılaşılan bu kavrama göre; Hacı Bektâş Hz. Ali'nin yeniden zuhur etmesinden başka bir şey değildir (Ay, 2015:10).

Ayrıca Vilâyetnâme’de anlatılan Bektâş’ın Anadolu’ya bir güvercin şeklinde gelmesi yani tasavvuf tabiriyle *don değiştirmesi* (Vilâyetname, 1990:18) antropomorfizm kavramı için birer örnek olarak durmaktadır. Osmanlı’nın I. Murad döneminde temelleri atılan Yeniçeri Ocağı’nın Bektaşı tarikatıyla derin ilişkiler içerisinde olduğu bilinmektedir. Buradaki esas nokta Osmanlı’nın Sünnî politikalarının dışında kalarak XVI. yüzyılın ortalarında kurumsal bir bağ oluşturduğu (Yıldırım, 2018:104) konusudur. Bektaşî dergahının Osmanlı’yla olan ilişkileri bu duruma bakınca gayet iyi görünmektedir. Bu durum diğer Alevi tarikatlarından onları ayıran önemli bir nokta olmuştur.

Melikoff’un bu noktadaki iddiası, Alevilerle Bektâşiler arasındaki farkın sosyal bir fark olduğudur. Genellikle aşiretler şeklinde kırdan yaşamış olan Alevilerdir; Bektâşiler ise kent merkezlerinde toplanarak daha “elit” bir tarikat havasındadır (Melikoff, 2009:29). Fakat iddianın çeliştiği nokta Bektaşilikle Aleviliğin birbirinden ayrılmaması gerektiğini de söylemesidir (Melikoff, 2009:29). Yine Köprülü Pradigması’nın *Yüksek İslam-Halk İslamı* ayrımını kendine baz alan Melikoff’un bu iddiası Hacı Bektâş’ın şahs-ı manevîsinden kaynaklanan durumun göz ardı edilmesidir. Anadolu din tarihinde önemli bir yer işgal eden Hacı Bektâş erken Osmanlı döneminin önemli manevi figürü olarak saygı görmesi Yeniçeri-Bektaşilik bağlamının daha kolay anlaşılmasına vesile olacaktır.

Yukarıda Yeniçeri-Bektaşı ilişkisi anlatılmıştı. Devşirme sistemine göre orduya alınan Yeniçeriler uzunca bir süre Osmanlı ordusunun bel kemiğini oluşturmuşlar ve kendilerine dini felsefe olarak Bektaşiliği benimsemişlerdir. Fakat XVIII. yüzyılın ortalarında sistemde bozulmalar baş göstermiştir. Taht kavgalarının merkezinde olmaları, siyasetin içine daha çok girmeleri onlara olan tepkiyi iyice arttırmıştır. III. Selim döneminde başlayan yenilikçi hareketlerin tamamlayıcısı II. Mahmut olmuştur. II. Mahmut’un ulemayı, Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasına karar verilen tüm toplantılara çağırmasından, ulemanın bu konudaki desteğini çok önemli bir etken olarak gördüğu anlaşılmaktadır (Farooqhi, 2017:167). Nitekim yapılan çalışmalar sonucunda 1826 yılında girişilen hareketle Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır, dolayısıyla da Ordu-Bektaşı bağlantısı erimeye başlamıştır.

3. BATI EGE TAHTACI ALEVİLİĞİ

“Bizim Tahtacı Türkmen Aleviliği 200-250 sene önce nasılsa içtihadı aynı devam eder. Belki bir iki ritüel değişmiştir ama özlerinden kopmamışlardır.”

3.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Tahtacı Aleviliği

“Tahtacı” kelimesi ağaç kesen ve ağaç işleriyle uğraşan kişi anlamına gelen meslek erbabının ismidir. Fakat bu meslek zaman içerisinde Anadolu’da yaşayan bir Alevi topluluğunun genel adı olmuştur. Anadolu Aleviliğinden az da olsa farklı bir dini yapıya sahip olmaları, kendilerine özgü gelenek ve görenekleri (Adem, 2010:204), onları diğer topluluklardan ayıran özellikleridir. Gökçen, Altop ve Çayır’ın bu konudaki değerlendirmeleri önemlidir. Onların Tahtacıların yapısı hakkındaki; “... kültür ve inanç açısından ne sadece Türkmen ne de Alevi tanımları içinde değerlendirilebilecek bir içeriğe sahiptir. Hacı Bektâş-ı Velî veya Pir Sultan Abdal özelinde simgeleşmiş Anadolu Alevi kültürüne ait kurumsal yapının ve bu yapıların temsilcisi olduğu kültürel ve dinî pratiklerin Tahtacılar nezdinde geçerliliğinin olmadığını, bu kutsal kişilerin çevresinde gelişen ibadet dünyasının Tahtacı topluluğu tarafından saygıyla anılan bir uzak kardeş olduğunu söylemek gerekir (Gökçen, Altop ve Çayır, 2020:5).” diyerek yapmış oldukları değerlendirme söz konusu topluluğun yapısının anlaşılması için yerinde bir özetdir. Ayrıca belirtmek gerekir ki Tahtacılar bugün yoğunlukla Ege ve Akdeniz bölgelerinde yaşamaktadırlar.

Faruk Sümer, Tahtacıları yazılı olarak ilk defa XIII. yüzyılda ve “Ağaç-Eri Türkmenleri” olarak rastlandığını açıklamaktadır (Sümer, 1962:522). Baha Said ise genelde göçebe olduklarını ve “kara keçe ev”lerde yaşadıklarını; kereste işlediklerini, koyun ve keçi güderek kendi geçimlerini bu şekilde sağladıklarını aktarmaktadır (Said, 2000:162). Tahtacılık tabirinin bir meslekten ziyade Türkiye’nin çeşitli yerlerinde yaşayan bir Alevi topluluğu için kullanıldığı belirtilmiştir. İsimlerinin hangi kaynaktan geldiği konusunda da birçok görüş belirtilmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında yapılan çalışmalar Tahtacıların Orta Asya Türk boylarından biri olduğuna yönelik olmuştur

(Selçuk, 2008:25). Tahtacıları Ağaç-Eri topluluğuyla ilişkilendiren Faruk Sümer, onların Türkmen boylarından birisi olduğunu belirtmiştir (Sümer, 1962:521). Baha Said de aynı istikamette görüş belirtmiş fakat Tahtacıların farklı bir Türkmen boyuna mensup olduklarını iddia etmiştir (Said, 2000:164). Yusuf Ziya Yörükan ise Türkmen boylarından biri olduğunu ve Orta Asya'daki “*Tahtah*” denilen bir boyun devamı olduğunu savunmuştur (Yörükan, 2015:364). Buna ek olarak, genellikle Tahtacılara “*Türkmen*” denildiğini, Türkçe’den başka bir dil bilmediklerini ve ananeleriyle, giyim-kuşamlarıyla ve lehçeleriyle Türkmen oymak geleneklerine uyduklarını ifade etmiştir (Yörükan, 2015:200).

Birdoğan’a göre ise Tahtacılar süreç içerisinde isim değiştirmişlerdir. “Ağaç-Eri” olarak tanınırlarken Farsça bir kelime olan “*tahta-tahte*”ye Türkçe “-ci” eki eklenerek Tahtacı olarak anılmaya başlamışlardır (Çıblak, 2007:672)

Bazı yabancı yazarlar, daha sonradan Müslüman olan bir topluluk olduklarını söylediler de bu görüş bugün tamamen geçerliliğini yitirmiştir. Bu yabancı yazarların en önemlisi Alman etnograf ve antropolog Felix von Luschan’dır. Luschan’ın iddialarını özetlemek gerekirse; Tahtacıların Türklüklerinin sadece dil ve inanış yönünden incelenmesi gerekmektedir. Etnografik açıdan ise bu mümkün değildir (Yazgan, 2017:103). Reenkarnasyon inancına sahip olduklarını (Yazgan, 2017:106), görgü-sorgu cemindeki törenin Hıristiyanların günah çıkarma ayinlerine benzediğini (Yazgan, 2017:111) ve tüm bunların ışığında Tahtacıların inançlarını Suriye’de yaşayan Ansaihlerle, Güneydoğu İrlandaki Kürt Kızılbaşlar ve Orta Mezopotamya’da yaşayan Yezidilerle karşılaştırılmalıdır (Yazgan, 2017:113).

Tahtacılığın bir meslek olduğunu ve bu mesleği icra eden yarı-göçer Alevi Türkmen topluluğunun genel bir adı olduğu belirtilmişti. Biçen’e göre her ağaç işini yapan topluluk tahtacı olarak nitelendirilmemiştir, o yüzden Tahtacı tanımı anılan bölgeyle sınırlı olarak etnik ve dinsel bir nitelik taşımaktadır. Yine Biçen’e göre yerleşik hayata 150-200 yıl önce geçen ve okuma yazma bilmeyen bir toplumun yazılı kaynaklarda tarihini araştırmak hemen hemen olanaksızdır (Biçen, 2008:100). Bu konuya vurgu yapan diğer bir araştırmacı ise Kehl-Bodrogi olmuştur. Ona göre; I. Selim döneminde yapılan tahkikatlardan ve zulümden kaçarak dağlık alanlara yerleşmişlerdir. Dolayısıyla gerçekleştirdikleri bu hayat tarzı değişikliği neticesinde Tahtacılar olarak

anılmaya başlamışlardır (Kehl-Bodrogi, 2017:75). Yine Bodrogi'ye göre, topluluğu Anadolu Alevi/Kızılbaş geleneği içerisinde değerlendirirken; söz konusu grubun kendilerini diğer zümrelerden net çizgilerle ayırdığını ve zaman içerisinde kendilerine özgü bir kimlik bilinci içerisinde oldukları belirtilmiştir (Kehl-Bodrogi, 2017:78). Tahtacıların ağaç işleme işiyle geç tanıştığını belirten Biçen, meslekle geçirilen zamanın yoğunluğundan ötürü kendilerine bu adın verildiğini söylemiştir. Soyadlarında ve sülale isimlerinde de hiç geçmeyen “*Ağaç-Erileri*”nin de yine etimolojik araştırma yapılmadan “*Cemaat-ı Tahtacıyan*” gibi özellikle Ermeni grupların soyadlarına benzer bazı kelimeler üzerinden Tahtacı tarihinin okunmaması gerektiğinin altını çizmiştir (Biçen, 2008:107-108).

Anadolu'ya hangi yol üzerinden geldikleri de bir diğer tartışma konusudur. Öncelikle konar-göçer ve yazılı kültüre sahip olmayan bir topluluğun nereden geldiğini kesin olarak tespit edebilmek zor bir iştir. Veli Asan Hazar Denizi üzerinden V. yüzyılda geldiklerini iddia etse de bu ispatı mümkün olmayacak bir iddiadır. Asan'ın diğer iddiası ise XI. yüzyıl sonlarında diğer Türkmen boylarıyla Horasan'dan gelmiş oldukları ve takip eden süreçte bir kısmının Çukurova'ya, bir diğer kısmın da Kıbrıs üzerinden deniz yolu ile Mersin ve Antalya'nın dağlık bölümleri olan Toroslara gelmiş olduklarıdır (Asan, 2005:204-205). Yörükân'ın verdiği bilgiler ise Bağdat-Halep-Şam bağlantısını vurgulamaktadır. Bu yolu kullanarak önce Adana, daha sonra Kaz Dağları ve nihai durak olarak da İzmir Narlıdere'yi vurgulamıştır (Yörükân, 2015:152)

Tahtacılar arasında emsal bir çalışma yapmış olan Abdurrahman Yılmaz da Basra, Samara, Meşhed, Halep ve Şam'dan sonra Adana-Mersin-Maraş bölgesine gelerek, buraya yerleştiklerini (Yılmaz, 1948:15) ve Adana'dan ayrılma sebeplerini ise o sırada Adana'da Derebeylik benzeri bir konumda bulunan Hızır Paşa'nın Dur Hasan Dede'nin ölümü üzerine karısını elde etmeye çalışmasının neticesinde Tahtacı oymaklarıyla girdiği çatışmanın sonucunda onları Ege'ye göçe zorlandığını (Yılmaz, 1948:16) belirtmiştir.

Sümer, Horasan kanalı ile önce Şam, Halep ve ardından Anadolu'da yerleşilen ilk bölge olarak Maraş-Antep-Malatya bölgesini işaret etmektedir. Sümer'in aktardığına göre Malatya'nın çevresindeki dağlarda yaşamışlar, Selçuklu sultanları arasındaki rekabetten istifade ederek etrafa akınlar edip yol kesmişlerdir. 1255'te İzzeddin Keykavus hükümdar olunca bölgeden uzaklaştırılmalarına karar vermiştir. Bu zorunlu göçten sonra Akdeniz ve Ege bölgelerine geldiklerini belirtmiştir (Sümer, 1962:523-528)

Tahtacılar hakkında araştırma yapan ve kendisi de bir Tahtacı olan Rıza Yetişen, ilerleyen süreçte I. Selim'in Anadolu'daki Alevi kıyımı sırasında kaçarak dağlara yerleştiklerini ve karınlarını doyurabilmek için tahtacılık mesleğini edindikleri ve bu meslekten ötürü "*Tahtacılar*" olarak anıldıklarını belirtmiştir (Yetişen, 1986:7).

Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde Sn. Ziyat İzmir'den dinlenen geliş anlatısı şu şekildedir: "*Genellikle bizim Tahtacıların geldiği yer Horasan'dır. Atalarımız Basra-Samara yoluyla önce Musul'a geliyorlar ve Anadolu'ya da oradan giriyoruz. Daha sonra Mardin-Maraş yoluyla Adana'ya geliyoruz ve burada uzunca bir süre yaşıyoruz. Derebeylik çatışmaları sırasında pirimiz Dur Hasan Dede hakka yürüyor. Bu olaydan sonra Ege, Akdeniz ve Toroslara dağılıyoruz (ZİY_İZ)*" dolayısıyla; Yılmaz'ın belirttiği derebeyi ile geçen tartışmanın Tahtacı anlatılarında hala geçtiğini belirtmekte fayda vardır. Yine yapılan görüşmelerde Ege'ye göçle ilgili bir anlatıda: "*İslamiyet'i İmam Musa Kazım'ın torunlarından öğrenmişiz. Anadolu'ya gelen bütün Alevi pirleri de Musa Kazım'ın soyundandır. Bizim Çobanlı aşireti Dur Hasan Dede'yle Bağdat-Halep üzerinden Anadolu'ya gelmiş. Oradaki aşiret anlaşmazlıklarından dolayı Toroslar üzerinden Karaman, ardından Muğla ve İzmir'e gelmişler (MER_ÜN).*"

Araştırmacıların aktardığı ve kayıt altına alınan göç hikayesi birbirini desteklemektedir. Bu noktadan hareketle; Tahtacılar, Horasan kökenli bir topluluk olarak XII. yüzyıl sonlarında Moğol baskısı neticesinde Anadolu'ya göç eden bir Türkmen topluluğudur. Samara-Bağdat-Şam-Halep yolu üzerinden Anadolu'ya girmişler ve ilk olarak Maraş-Adana bölgesine yerleşmişlerdir. Yanyatır Ocağı piri Dur Hasan Dede'nin ölümüyle başlayan tartışmanın neticesinde Muğla-Aydın-İzmir bölgesine göç ederek Narlıdere'yi ocak merkezi haline getirmişlerdir.

Yukarıda da belirtildiği gibi Tahtacılar Türkmen'dir. XX. yüzyıl başlarına kadar genellikle dağlık alanlarda yaşadıkları, daha sonra köylere yerleştikleri bilinmektedir (Sümer, 1962:528). Baha Said, itikad olarak Alevi/Kızılbaş geleneğine tabi olduklarını belirtmiştir (Said, 2000:163). Anadolu'da tespit edilen Tahtacı oymakları ise şunlardır: Çobanlı, Çaylak, Sivri Külahlı, Kokluca, Cingözler, Üsküdarlı, Enseli, Ala Abalı, Çiçili, Mazıcı, Kahyalı, Hacırlı, Şehepli, Kabakçı, Aydınlı (Biçen, 2008:109).

Obalar halinde yaşayan ve kapalı toplum yapısının özelliklerini ihtiva eden Tahtacılar, kadın-erkek birlikte çalışmış; cemlerini de birlikte yürütmüşlerdir. Günlük hayatlarında pek mutaassıp olmamalarına rağmen, inanç ve geleneklerini şimdiye kadar korumuş ve dışarıdan herhangi birine bilgi vermekten kaçınmışlardır (Çıblak, 2007:674). Uzunca bir müddet dağlarda göçebe olarak yaşamışlardır; dolayısıyla buldukları sosyo-kültürel ortamdan soyutlanarak yıllarca kapalı bir toplum olarak yaşamını sürdürmüşlerdir (Çıblak, 2007:674). XIX. yüzyıl sonlarında başlayan yerleşikliğe geçişle birlikte araştırmacıların ve tarihçilerin nazarını celb etmeye başlamışlardır. Yörükan'ın ifadesine göre Sünnî köylülerle hiçbir şekilde temas etmemeye özen göstermişler; hatta pazara bile giderken dededen “*hayırlı almadıkça*¹⁹” obaya girmemiş ve evine misafir olunmaz gibi bir anlayış geliştirmişlerdir (Yörükan, 2015:145).

Tahtacıların, kendilerini toplumdan ve diğer Alevi zümrelerinden soyutlayarak, geleneklerini yaşatma yolunu seçen daha kapalı bir cemaat olduğunu söylemek mümkündür. Tahtacı kolektif belleği bu durumu bize şu şekilde anlatmıştır: “*Bizim Tahtacı Türkmen Aleviliği 200-250 sene önce nasılsa içtihadı aynı devam eder. Belki bir iki ritüel değişmiştir ama özlerinden kopmamışlardır (ZİY_İZ).*” Dolayısıyla tamamen kendilerine özgü bir itikat benimseyerek toplumsal yaşamlarını bu doğrultuda kurgulamış olduklarını ifade etmektedirler.

¹⁹ *Hayırlı almak*: Tahtacı toplumlarında dedenin rızasını ve duasını almak manasında kullanılan bir deyim Yörükan, a.g.e, s.145.

Osmanlı döneminde kendilerini devletten soyutlayan Tahtacılar, kendi hukuklarını oluşturarak topluluk içi düzeni sağlamışlardır²⁰. Yakın döneme kadar dışarıdan kız alıp kız vermemişlerdir. Kabile tarzında yaşayan Tahtacı toplulukları boşanmayı kesinlikle yasaklamışlardır. Karısını terk eden veya ona ihanet eden ceme bile alınmamıştır (Yörükkan, 2015:87). Törenlerde “*dolu*” adını verdikleri içkileri kullanmaları edeb ve erkan çerçevesini aşmadan ibadet amaçlı kullanılmış (Eröz, 1990:110) ve herhangi bir aykırılığa hemen hiçbir araştırmacı rastlamamıştır. Kız-erkek ilişkileri son derece demokrat yürütülmüş ve aralarında ırza geçme, başkasının malına namusuna göz dikilmesi gibi olaylara araştırmacılar tarafından rastlanmamıştır (Asan, 2005:214).

Tahtacı toplumsal yapısının en üstünde Ocaklı aileleri vardır. Soylarını İmam Ali’ye dayandırmaktadırlar. Bu toplumsal yapı içerisinde dışardan evlenme olmadığı gibi Ocaklı bir kızını normal bir Alevi’ye dahi vermemişler (Yörükkan, 2015:129) ve bu cihetle Ocaklı aileleri kutsal kan bağına dışarıya aktarmamışlardır. Musahiplik anlayışıyla toplum içi denge bir arada tutularak, ailelerin kendi aralarında bir bağ oluşturulmuştur²¹.

²⁰ Tahtacı geleneğinin en önemli ayinlerinden biri görgü ve sorgu cemidir. Bu cemlerin mahiyeti ve mitolojisiyle ilgili 3. Bölümde ayrıntılı bilgi verileceğinden burada çok fazla üzerinde durulmayacaktır.

²¹Musahiplikle ilgili ayrıntılara daha sonra girilecektir. Mitolojik ve Erkan bakımından incelemesi yapılarak tahliller ortaya çıkarılacaktır.

3.2. Tahtacı Ocak Geleneği

3.2.1. Yanyatır Ocağı

Tahtacılar; Anadolu Aleviliği içerisinde yer alan, ancak diğer zümrelerden farklı özelliklere sahip bir topluluktur. Selçuk'a göre bazı ritüellerine grup dışındaki Tahtacıları bile kabul etmemeleriyle ve topluluk dışından evlenmeme gelenekleri kapalı bir toplum yapısında olduklarının göstergesidir (Selçuk, 2008:26). Diğer birçok Anadolu Alevi zümresinin Hacı Bektâş-ı Velî Ocağı bağlantılarıyla Tahtacı ocakları bir tutulmamalıdır. Bektâşi geleneği ve Bektâşiliğin Anadolu Alevileri zerindeki nüfuzu içerisinde bulunmayan Tahtacı toplulukları bu açıdan da bir farklılık arz etmektedir. Bugün bazı Anadolu Alevi topluluklarının merkezi olarak sayılabilecek Nevşehir'de bulunan Hacı Bektâş-ı Velî Ocağı'nı tanınasına ve Hacı Bektâş'ın burun kanından geldiklerini iddia eden lebileri de kabul etmelerine rağmen, bu ocağa bağlı değillerdir (ıblak, 2007:673). Özellikle bu açıdan diğer zümrelerden ayrılan Tahtacı topluluğu Bektâşi geleneğini de reddetmiştir. Tahtacı belleğinin aktardıklarına göre bu farklılık şu şekilde ifade edilmiştir: *“Bizim Tahtacılar Hacı Bektâş-ı Velî'ye, Yesevî'ye pek itimat göstermezler. Neden diyecek olursan, Tahtacı olduklarından bir de Yesevî, Ali'nin Fatma'dan olan soyundan değildir. Onlar Ali'nin soyudur ama Seyyid-i Saadet değildir. İmam Hüseyin soyuna Seyyid-i Saadet denir. İmam Hasan soyuna şerif denir ama onlardan kalmamış. Erenlerin çoğu önceden seyyiddi. Hep Hüseyin soyundandır. Yesevî de Hacı Bektaş da seyyid değildir. Hacı Bektaş Anadolu'da başı tutar ama biz de yoktur. Bizde çoğunlukla şah Hatayî vardır (ZİY_İZ).”*

Tahtacıların bağlı oldukları iki ocak vardır. Bunlar; Yanyatır ve Hacı Emirli Ocağı'dır (ıblak Coşkun, 2019:57). Fakat bugün Hacı Emirli Ocağı'na tabi olan kişi sayısı yok denecek kadar az olduğu için Yanyatır esas ocaktır. Sadece Yanyatır ve Hacı Emirli ailelerine mensup olanlar Tahtacılar dedelik yapabilmektedir (Selçuk, 2008:38). Yıldırım'ın da ifade ettiği gibi; *“Alevi inanç sisteminin dini nitelikleri esas olarak bireylere değil soy gruplarına endekslenmektedir”* (Yıldırım, 2018:241). Dolayısıyla Tahtacılar da bu soy gruplarına bağlılık konusunda emsal bir noktada bulunmaktadır.

Yanyatır Ocağı'nın merkezi İzmir Narlıdere'dir. Ocağın piri Adana Seyhan Durhasan Köyü'nde medfun Dur Hasan Dede'dir (Yılmaz, 1948:16). Tahtacı toplumunun önde gelen araştırmacılarından biri olan Veli Asan, Dur Hasan Dede'nin Anadolu'nun İslamlaşma sürecinin bir neferi olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir (Asan, 2005:214). Dur Hasan Dede ve ocağın ismiyle alakalı yapılan görüşmelerde aktarılan anlatı şu şekildedir: *“Çobanlı aşireti Adana Ceyhan Misis Köyü'ne yerleştiklerinde Anadolu'da uç beylikleri vardır. Bu uçbeyinin kendisi veya oğlu Hasan Efendi'nin kardeşine âşık olur, vermezler; çok da zorlanırlar. Baş edemeyince hileye başvurur bey. Ulemasını Hasan Efendi'nin yanına yollar; sohbet ederlerken konu kız konusuna gelir. Tekrar olmaz dense de ulema bilgi sınamada ısrarcıdır. Madem peygamber soyundansın bir icazet, bir hüner göster de inanalım derler. Hasan Efendi de şu karşıdaki meneviş ağacını gördünüz mü? Şimdi ona uçarak oraya gideceğim diyor ve kalkıyor. Ulemalar 'dur Hasan! dur Hasan!' deseler de Hasan durmuyor ve dosta varıyor. O yüzden meneviş ağacı bizde kutsaldır. Bizde meneviş ağacı kesilmez (ZİY_İZ).”* Ocağın ismini alış da şu şekildedir: *“Dur Hasan Dede hakka yürüyünce vasiyeti üzerine atalarından olan yedinci imam Musa-i Kazım'ın türbesine defnedilir; İmam'ın 'yanına yatırın' derler ve yanına yatırılarak ilk Kabe'ye sırtı dönük cenaze olur. O, sırtını ilk pirine dönmüştür, Kabe'ye değil (ZİY_İZ).”* Burada dikkat çekilen olay Dur Hasan Dede'nin pirine bağlılığı ve Tahtacı geleneğinin İmam Rıza'ya olan derin muhabbetidir. Dede pirine doğru yatarak İslam geleneğinden bağımsız olarak daimî istirahatgahında Kabe'ye değil, İmam'ına dönerek bu bağlılığı epifanik bir boyuta taşımıştır.

Yörükhan'ın aktardıklarına göre Tahtacılar Bektaşilerden eskidir, Dur Hasan Dede'nin soyu İmam Musa Kazım'a kadar çıkmaktadır (Yörükhan, 2015:155). Narlıdere'nin ocak merkezi olmasının sebebi ise Dur Hasan Dede'nin torunu Hızır Dede'nin topluluğun başında Narlıdere'ye gelmiş olmasıdır. Ocak binasının inşası ve Narlıdere'nin merkez olması hususunda görüşmelerde aktarılan bilgi şu şekildedir: *“Narlıdere'ye 16 çadırılık obamızla iniyoruz, yani binlerce yıllık bir göçün son durağıdır burası. Tabii bu cemevi de topluluğumuzun yerleşik hayata geçildiği için bir cemevi ihtiyacı duyması üzerine yapılıyor. 1874 yılında inşaatına başlanıyor, 1960'lara kadar cemevi olarak kullanılıyor. Burası da 2006'da restore edilerek 2007'de Kültür ve İnanç Müzesi olarak ziyarete açıldı. Ocağın yapımı sırasında yaşanmış şöyle bir hikaye*

var: Cemevi yapılırken Hızır Dedemiz yardım çağrısı yapıyor. Bu çağrıyı duyan Antalya Gökbük Köyü'nden Musa Emmi diye biri merkebinin üzerine iki tane mertek yükleyerek aylarca süren bir yolculuğun ardından inşaata geliyor. Hızır Dedemiz bakmış ki merteklerin biri yamuk. Merteklerin bir tanesini ayağıyla itiyor ve o ağır başlı haliyle şöyle diyor: 'Bre zındık burası cemevi, burada Kırklar Meclisi temsil ediliyor ve buraya mertek de olsa eğri bir şey giremez!' diyor. Musa Emmi de o merteği götürüp yenisini getiriyor (MER_ÜN)."

Tahtacıların Yanyatır Ocağı'ndan başka bir ocağa bağlılıkları yoktur. Tahtacı dedeleri de başka hiçbir topluluğa dedelik yapamazlar. Yörükân'ın aktardığına göre yaz mahsulü toplandığı sırada seyahate çıkıp, müritler gezilip ayinlere katılırlar ve her köyde bir şahsa yetki vererek (Yörükân, 2015:143), o şahsı mürebbi²² olarak atarlar. Araştırma sırasında yapılan gözlemlerde Tahtacı toplumunun içerisinde mürebbi adı verilen bu insanların cem ve erkan yürüttüğüne tanık olundu. Tahtacı ocaklarının asıl bağlılığı Şah İsmail ve Safeviyye geleneğinedir (Yörükân, 2015:171); dolayısıyla esas ziyaret yerleri de Nevşehir'deki Hacı Bektâş değil, Horasan'ın merkezi Meşhed'deki İmam Rıza'nın ebedi istirahatgahıdır (Yörükân, 2015:172). Tahtacı ocaklılarının da iddiası bu yönde gelişmiş ve soylarını İmam Rıza kanalıyla İmam Ali'ye çıkarmışlardır. Tahtacı nefesleri de buna bağlı olarak Şah Hatayi'den ve Kul Himmet'tendir²³.

²² Tahtacı terminolojisinde "dede vekili" olan kişidir. Erkan yürütür; cemlerin başında bulunur (ZİY_İZ).

²³ Aleviliğin "Yedi Büyük Ozan"ından biridir. Cemlerde kullanılan birçok deyiş kendisine aittir (İS_TK).

3.2.2.Hacı Emirli Ocağı

Tahtacı Alevilerinin diğeri ocağı Hacı Emirli Ocağı'dır. Ocağın piri İbrahim Sani'dir (Asan, 2005:213). Ocağın merkezi Aydın'ın Germencik ilçesine bağlı Kızılcapınar Köyü'dür (Çıblak Coşkun, 2019:58). İbrahim Sani'nin önderliğini yaptığı Hacı Emirli Anadolu'ya yine Halep-Şam yoluyla girmiş ve ilk olarak Maraş'ı yurt edinmişlerdir. Ardından gelen çatışmalar neticesinde Aydın'a yerleşerek burayı ocak merkezi edinmişlerdir. Yukarıda belirtildiği gibi özellikle Hacı Emirli Ocağı'na bağlı köylerde inancı sürdüren kişilerin azalması nedeniyle Yanyatır dedeleri bu köylerde de talip edinmektedir (Gökçen, Altop ve Çayır, 2020:5).

Yörükân'ın aktardıklarına göre "*Hatemü'l Enbiya Şah Ali Abbas*" adıyla basılmış mühürde kendilerine verilen beratla²⁴ ocaklı olduklarını belirtmişlerdir (Yörükân, 2015:166). Bu vesikaya göre Hacı Emirli Ocağı'nın piri İbrahim Baba, İmam Musa-i Kazım evlatlarından. Fakat ismi geçen Şah Ali Abbas'ın kim oluşuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Vesikanın altında bulunan mühürlerde İmam-ı Cafer, Şeyh Safi gibi isimlerin bulunması Tahtacı ocaklarının Safevi bağlantısını ve kökenlerini dayandırdığı noktaları göstermesi açısından önemlidir. Yapılan görüşmelerde ocakların ayrılması hususunda Tahtacı toplumsal belleğinin menkıbesi şu şekildedir: "*Yanyatır Ocağı tek değildir, biz de Aydınogulları'yız. Yanyatır'la bizim ocağı ayıran ufak bir pürüzdür. Birbirine darılmışlar. Dur Hasan Dede de bizim dedemiz. Birbirine küsüyor iki kardeş ve ocağı ayırıyorlar* (HAL_ER)."

²⁴ Berat hakkında Yörükân'ın aktardıkları şu şekildedir: "... Halil Bey'de eski bir vesika vardır ki, tarihsiz olan bu vesikanın yalnız mührü matbudur. Bu mühürde aynen '*Hatem-ül Enbiya Şah Ali Abbas 115*' yazılıdır. Vesikanın kâğıdı ve yazısı bunun pek eski bir şey olduğunu göstermektedir. Bundan bir zamanlar Tahtacıların bu kısmının Harput taraflarında, Safi Karyesi'nde olduklarını anlıyoruz. Vesikanın şu fıkrası calib-i dikkattir: "*Şah Ali Abbas dergahına gelüp Şah Ali Abbas hazretlerinin torunları olduğu ispat-ı vücut olup, kazan kaynadup, halife çıkarup, emiri olan Seyyid-i Sâdât-ı Seniyye ziyaret toprağı kefarete olduğundan sebep, kütüğünü açdırup, Sultan İbrahim Baba evladı (Hacı Emir), bu ikrar fetalarını, ikrarı bozanın canı cehennemde...*" Bu satırlarda, Hacı Emirli İbrahim Baba evladı olduklarını gördüğümüz gibi, Şah Ali Abbas torunları olduklarını da görüyoruz. Fakat bu Şah Ali Abbas'ın kim olduğu hakkında kendilerinde hiçbir anane yoktur. Bu vesikanın altında '*İmam-ı Cafer bu oldu.*', '*Şeyh Safi bu evde.*', '*Şah Abbas oğlu İsmail*' gibi kayıtlar mevcut olduğu gibi, '*Sultan İbrahim Baba evladı mahdum Halil Efendi*', '*Şeyh İsmail*' gibi kayıtlar da vardır." Yusuf Ziya Yörükân, Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2015, s.166-169. Yörükân'ın da aktardığından da anlaşıldığı gibi, beratın veriliş tarihi ve beratın yazan isimler gibi birçok nokta fulü bir görüntü çizmektedir. Ayrıca yine anlaşıldığı gibi beratın düzenlenme amacının arka planında Hacı Emirli İbrahim, kendilerini Safeviye geleneğiyle birleştirme amacı yatmaktadır.

Ocaklar var olurken kendi anlatılarını yaratarak meşruiyet zeminlerini inanç teofanisiyle destekleyerek dünyevi temelinin yanı sıra ruhani temellerini de oluşturmuşlardır. Bu cansız bir varlığı yürütmek olabilir, bölgelerindeki önemli bir güç odağına karşı çıkmak olabilir ya da temellerini tamamen İmam Ali'nin soyunun kendisine dayandırmak yoluyla olabilmektedir. Ama her ocak muhakkak kendi içinde bir meşruiyet zemini oluşturmuştur. Hacı Emirli Ocağı ise bir anlaşmazlık sonucu asıl ve büyük ocaktan ayrıldığı iddiasını güderek kendi meşruiyetini sağlamıştır. Anlatılar ve teofaniler çerçevesinde yaratılan bu temel, Aleviliğin sözlü geleneği taşıma yoluyla günümüz anlatılarında varlığını sürdürmüştür. Yanyatır Ocağı'ndan ayrılan Hacı Emirli Ocağı bunun nadide örneklerinden bir tanesini temsil etmektedir.

3.3. İzmir'deki Tahtacı Olmayan Alevi Ocakları

3.3.1.Köse Süleyman Ocağı

Köse Süleyman Ocağı, Çepni Alevilerinin ocaklarından biridir²⁵. Anadolu'da Yörük-Türkmen geleneğinden gelen bir toplum olan Çepniler Bergama ve Balıkesir bölgesinde yoğun olarak yaşamaktadırlar (Yörük, 2015:141). Sümer'in belirttiği şekliyle yirmi iki boydan oluşan Oğuzların yirmi birinci boyudur. Oğuz boy sistemi içerisinde tamgaları “*T modelli*” tamga sınıfına girmektedir (Sümer, 2015:52). Çepni boyları Anadolu'nun İslamlaşması konusunda çok önemli katkılarda bulunmuşlardır. Hacı Bektâş-i Velî'nin Sulucakaraöyük'teki ilk müridleri Çepniler olmuştur (Sümer, 1993:269). Ocak'a göre ise bilakis kendisi de bu boya mensup olup, Bektaşlı oymağının reisi olduğunu vurgulamıştır (Ocak, 2020:81). Togan'ın belirttiğine göre 1263'te Sarı Saltık'la beraber Kırım ve Dobruca'ya İslamiyet'i yaymak için giden boylar arasında Çepniler de vardır (Togan, 2019:369).

Her lider ya da dini önder, meşruiyetini ayakta tutabilmek ve örgütlenmesini olabildiğince diri tutabilmek için birçok değişik prestij anlatısına ihtiyaç duymuşlardır (Danık,2006:48). Yapılan görüşmede Köse Süleyman ile ilgili prestij anlatısı şu şekildedir: “*Kendisi 1200 yılında doğmuş, 1243'te de hakka yürümüştür. Askerdir. Moğol istilas döneminde Hacı Bektâş-ı Velî tarafından irşad için Sivas'ın Suşehri'ne gönderilmiştir. Böyle büyük evliyalara Hacı Bektâş nasip verip irşad için Anadolu'nun çeşitli yerlerine göndermiştir. 43 yaşında bir savaşta²⁶ şehit düşerek aynı zamanda şehitlik rütbesine de sahiptir. İşte O'nun evlatları da ilk önce Sivas'tan Hacıbektaş'a gelmeden önce Kırşehir'in Mucur şehrine gelmişler. Oradan Ege Bölgesi'ne Manisa tarafına gelmişler. Oradan Harmandalı'ya ve Bergama'ya. Bizim ocağımız Türkiye'de bulunan 366 ocaktan biridir. Mürşitlik, pirlük ve rehberlik görevlerini aynı anda yapar. Yani mürşit olarak Hz. Muhammed, pir olarak İmam Ali, rehber olarak da Cebrail'i*

²⁵Araştırma sırasında İzmir Bergama Narlıca Köyü Çepni Alevi Dedesi Cemal Kılınç'la gerçekleştirilen görüşme neticesinde, Dede'nin anlattıkları ve literatür taramalarını çalışmanın mahiyeti dağılmadan ve Köse Süleyman ve Ocağı hakkında pek araştırma olmaması sebebiyle fazla ayrıntı vermemek koşuluyla çalışmaya dahil edilecektir.

²⁶Şehit düştüğü savaş 1243 Köseadağ Savaşı'dır. Alaeddin Keykubat'ın ordusunda komutan olarak bulunduğu belirtilmiştir. Halil İbrahim Şahin, “*Batı Anadolu Çepnilerinin Ocağı: Köse Süleyman Ocağı ve Günümüzdeki Durumu*”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi, sy.63, Ankara 2012, s.115.

rehber edinen ve onların üçünü de aynı anda birleştiren ocaktır. Pirimize Köse denmiştir; çünkü şimdi o dönemlerde Kösem, Subu ve Hafız gibi kelimeler dindar insanlara söylenirdi. Hacı Bektâş-i Velî, Köse adını dedemize bizzat vermiştir. Daha başka yorumları da var, mesela köse saçlı sakalı olmayan veyahut da çocuğu olmayan insanlara da denir; ama işin aslı Hacı Bektâş-i Velî çok dindar olduğu için Köse ismini dedemize bizzat kendisi vermiştir (CEM_KIL).”

Görüldüğü üzere Tahtacıların aksine Hacı Bektâş bağlantısı Çepni boylarında daha belirgindir. Bu ilişkiyi gösteren belgeler 1800’lü yıllara dayanmaktadır²⁷. Günümüzde de Hacı Bektâş-i Velî’ye olan bağlılıklarını devam ettirmektedirler. Bektaşiliğin temel felsefesi ocak tarafından uygulanmasa da özellikle cem yapısında Bektaşî izleri görülmektedir (Şahin, 2012:115). Burada son olarak bir noktanın altını çizmek konunun bağlamı açısından yerinde olacaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi Hacı Bektâş-ı Velî bağlantısının Çepnilerde bu kadar özel olmasının bir nedeni hem Bektâş’ın önemli bir Çepni dervişi olan Köse Süleyman’ı halife olarak ataması hem de metin içinde Ocak’tan alıntılandığı gibi Bektâş’ın bir Çepni oymağı olduğu düşünülen Bektaşlı aşiretinin reisi olabileceği teorisi aralarındaki ilişkinin kilit noktasını oluşturmaktadır. Bu da aynı şehirde yaşayan iki topluluğun arasındaki farkı açıklamak için önemli bir konudur.

²⁷ Şahin, *a.g.m.*, s.115. Şahin bu belgenin bir örneğini de makalesine eklemiştir. Bu çalışmada derinlemesine girilmeyeceği için beratin içeriği çalışmaya eklenmemiştir.

3.3.2.Baba Mansur Ocağı

Baba Mansur Ocağı'nın²⁸ kurucusu Baba Mansur isimli erendir, kaynaklar onun her ne kadar Horasan kökenli olduğunu söylese de soy şeceresi kesin ve net değildir. Bir diğer iddia ise İmam Bakır'ın torunu olduğu ve Ahmed Yesevî anlatılarında geçen Aslan Baba'nın oğlu olduğu şeklindedir (Koç, 2019:467). Ahmed Yesevî tarafından Anadolu'ya irşad için yollanmıştır. Sultan Melikşah döneminde amcası Kavurd ile 1074'te Hemedan yakınlarında yaptıkları savaşta Baba Mansur Aşireti'nin Araplarla birlikte Kavurd'a karşı savaştıkları da anlatılar arasındadır (Yılmaz, 2016:845-846). Ocağın Merkezi Tunceli'nin Mazgirt İlçesine bağlı Darıkent Köyü'dür.

Köprülü *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar* kitabında ismini Mansur Ata olarak vermektedir. Köprülü'ye göre Ahmed Yesevî ve Mansur Ata manen yaptıkları bir sohbette Babür Şah'ın oğlu Hümayun'un Semerkant'ı almak istediğini ve İslam'ı burada yaymak istediğini söylemiş. Fakat iyi ruhların buna karşı çıkararak onu Hindistan'a havale ettiklerini belirterek “*Alemi al, götür*” diyerek Mansur Ata'yı Kabil'e göndermiştir. Hümayun'a gidip Türkistan fethinin Hoca Yesevi tarafından müjdelendiğini ve alemi getirdiğini belirtmiştir (Köprülü, 2018:96).

Buradan da anlaşılıyor ki Baba Mansur Ahmed Yesevî tarafından aynı şekilde Anadolu'ya irşad için gönderilmiş halifelerinden biridir.

Baba Mansur ve Ocağı hakkında Sn. Ali Tekin Dede'nin aktardıkları şu şekildedir: “*Ben Baba Mansur Oğullarıdanım. Baba Mansur'un elimizde ne kadar soy şeceresi yoksa da Baba Mansurların bir kolu ailede bizim soy şeceremiz. Baba Mansur kendi piri, mürşid-i raibi de kendi içindedir. Birtakım ocaklarda farklı uygulamalar varsa da Baba Mansur bu ocakların içinde mürşit ocağıdır. Mürşit ocağı olduğu için birçok ocak da Baba Mansur'a bağlıdır. Benim mensup olduğum Baba Mansur kolu rehberlik koludur. Biz kendi içimizde denetleniriz, kendi sorgulamamızı yaparız. Ayriyeten sırası geldiğinde de pirimiz mürşidimiz de bize gelir; kendi yüknesiyatını, görgüsünü, cemini, cemaatini yapar. Bizim beratımızdan bildiğimiz kadarıyla Baba Mansur'un soyu İmam Bakır'a kadar dayanıyor. İmam Bakır vasıtasıyla Zeynel*

²⁸Bir önceki başlıkta da belirtildiği gibi çalışmanın sınırlarını aşmamak kaydıyla, İzmir'de yaşayan Alevilerin bağlı olduğu ocaklardan biri olan Baba Mansur Ocağı hakkında Ali Tekin Dede ile yapılan görüşmelere dayanarak malumat verilecektir.

Abidin'e, oradan Hz. Hüseyin'e ve Şah-ı Merdan Ali'ye ve Muhammed Mustafa'ya kadar dayanıyor. Ocak kendiliğinden kurulmamıştır, zaten gelenekte vardır. Muhammed Ali'den gelen o soy sürekli varlığını korumuştur (AL_TEK).”

Ocağın neden mürşit ocağı olduğu hakkındaki bir söylenceye göre ise “*Biz Deylan Kolu'ndan gelenleriz, çünkü yaşadığımız bölge Dersim-Bingöl tarafı. İşte Hüsnü-i Mansur denilen bölge. Şöbek denilen yer de Ocağımızın ilk kurulduğu yerdir. Bunun da bir menkıbesi vardır; ‘Şah Mansur-Hacı Kureyş’ olarak adlandırılır. Birisi mürşit, birisi pir ocağıdır. Bulduğumuz ocağın orası bugün Alevilerin mihrabı gibidir. Şah Mansur ve Hacı Kureyş'in bir anlatışa göre kardeş oldukları kabul edilir. Kureyş saf, temiz birisi; Anadolu diliyle ‘budala’ denir; dağları gezip dolaşır. Bu sırada Mansur evinin duvarını yapıyor. Hacı Kureyş ormanı gezer dolaşır; yılanı kırbaç yapar, aslana biner keramet gösterir Baba Mansur'a. Bunu gören Baba Mansur ‘erenlere karşı böyle durulmaz’ der. Ördüğü duvarın üzerine çıkar, oturur, yürü der ve duvar yürür. Hacı Kureyş gelir; Şah Mansur'un eline niyaz olur ve ‘Ben canlıyı yürüttüm, sen cansız yürüttün. Sen benim pirim, mürşidimsin!’ diyerek ikrar verir. O ikrar, o günden beri devam etmektedir (AL_TEK). Burada anlatılan menkıbe, Hacı Kureyş'i kendisine bağlayan Mansur Baba'nın üstünlüğünü nasıl sağladığına dair bir mitos anlatısıdır. Danık'm ifadesine göre “Bir inancın, örgütlenmenin ya da bir aşiretin karşısındaki rakipler üzerinde oluşturmaya çalıştığı prestij ve üstünlük çabalarını göstermektedir” (Danık, 2006:52)*

Bu menkıbenin bir benzeri Hacı Bektâş-i Velî Vilayetnamesi'nde Seyyit Mahmut Hayrani ve Hacı Bektâş²⁹ arasında geçmektedir³⁰ ve bu anlatının sonunda da koşulsuz bir biat söz konusudur. Karşılaşmanın buradaki anlatımında ise Hacı Bektaş'ın yerini Mansur Baba; Seyyit Mahmut Hayrani'nin yerini de Hacı Kureyş almıştır. Baba Mansur mitolojisinde iki tanrısal varlığın karşılaşmasını anlatan bu menkıbede kişiler değişkenlik göstererek bölge mitolojisinin anlatısı haline gelmiştir. Bu mitosun bir farklı versiyonuna Pakistan'da da rastlamak mümkündür. Pencaplı Sufi Kalender Abu Ali'nin bir duvarı at gibi sürdüğü; Sarakh'lı Şeyh Lokman'ın ise şeriat kurallarına uymadığı için kendisini uyarmaya gelen din adamlarını duvar yürüterek karşıladığı rivayet edilmektedir (Danık, 2006:51-61). Burada son olarak bir noktanın altını çizmek yerinde olacaktır.

²⁹ Menkıbenin bir değişik versiyonu Menâkıbu'l Kudsiyye'de Dede Garkın'la Seyyid Ahmed-i Kebir-i Rifâî arasında geçmektedir, dolayısıyla cansız varlıkların yürütülmesi ve bu olgu üzerinden oluşturulan mitler grupları arası isim farklılıkları yapılarak kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Söz konusu menkıbe ise şu şekildedir: *"Seyyidü'l-halk-hulk şeyh-i kebir, Ol Rûfâ'i ki gün gibi balkır/ Mar-ı sengin elinde şir-i jıyan, Üzre binmiş gelür ki kanı fülân/ Şeyh ister ki göre gösterde, Halvetinden revan çıkar Dede/ Eyeri hâdime işaret ider, Kor dîvâr üzre hâdim ata gider/ Ata binmez Dede divâra binür, Divâr altında at gibi atılır/ Dede Garkın kerametini görür bir, Bir divâra biner yürür olur şir"* Menâkıbu'l Kudsiyye, 130.-135. beyitler.

³⁰ Seyyit Mahmut Hayranî ve Hacı Bektâş-i Velî arasında geçen menkıbe şu şekildedir: *"Hacı Bektâş'ın ünü her yere yayılmıştı, her taraftan erenleri görmeye geliyorlardı. Akşehir'de, Seyyid Mahmut Hayranî derler bir er vardı. Bu er bir gün, bir arslana bindi; bir yılını da kamçı yaptı ve üç yüz Mevlevi dervişleriyle Hünkar'ı görmek için yola çıktı. Sulucakaraöyük'e yaklaşıncaya, durumu Hünkar'a bildirdiler, 'Aliler Sırtı'na yaklaştı.' dediler. Hünkâr 'O gelen kişi canlıya binmiş, biz cansıza binelim' dedi. Kızılcahalvet yakınında bir kızıl kaya vardı; bir dam duvarı kadar büyüktü. Hemen o kayanın üstüne çıktı ve 'Ey kayacık, Tanrı'nın izniyle o gelen erenlerden yana yürü' buyurdu. Kaya, o an kuş uçar gibi gürleyerek Aliler Sırtı'na doğru yol almaya başladı. Bu nedenle o kayanın başı tıpkı bir kuşa benzer. Öte yandan Seyyit Mahmut Hayranî, arslan üstünde elinde yılana gelirken, Hünkar'ın bir kayaya binmiş, yürütüp gelmekte olduğunu gördü. 'Er nazarında küstahlık, edepsizlik etmişiz' deyip arslandan indi, yılını da elinden attı. Hünkâr, kayaya 'Dur!' dedi, kaya durdu. Seyyid Mahmut ile dervişler, Hünkar'ın eline ayağına düştüler. Tekkekaya'nın dibine oturdular; tam bir hafta sohbet ettiler, yediler, içtiler, semah döndüler, safa ettiler. Çevreden duyan işiten muhipler, aşıklar da geldiler. Bir hafta sonra Seyyid Mahmut Hayranî, peymançeye durdu; izin istedi. Hünkâr 'Hayran'im, seni bulunduğun o yere saldı; orası ekmeğin olsun, yürü' dedi. Seyyid Mahmut Hayranî, erenlerin safa nazarını aldıktan sonra vedalaşıp Akşehir'e doğru yürüdü gitti."* Hacı Bektaş-i Veli Vilayetnamesi, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1990, s.49

4. İNANÇLAR

Bülbül idim Gül dalında şakıdım,

Medet Ya Allah Ya Muhammed Ya Ali.

Şah-ı Merdan kitabından okudum,

Medet Ya Allah Ya Muhammed Ya Ali.

4.1. Hak-Muhammed-Ali: İnsan Ali'den Kozmik Ali'ye Ali

Tasavvurları

“*Hak-Muhammed-Ali*” kavramı Aleviliğin temel yapı taşlarından bir tanesidir. Dinler tarihinde önemli bir yer işgal eden “*üçleme*” inançlarının Alevilikte zuhur eden bir parçasıdır. Bilindiği üzere dinler tarihinde birçok inançta “*üçleme*” kavramı mevcuttur. Alevilikte bahsi geçen bu üçleme ise diğer örneklere sadece sayısal anlamda benzemektedir. Burada kesin bir birliğe inanan Aleviler sözü geçen üç varlığın bir sayılması gerektiğine inanmaktadırlar. Bu inanç için Ay'ın yapmış olduğu değerlendirmede; “*Tanrının Hz. Muhammed'in ve Hz. Ali'nin birliği ve aynılığı üzerine, Tanrı'nın ilk kez Hz. Muhammed ve Hz. Ali suretinde tecelli ettiği kabulü üzerine kuruludur* (Ay, 2015:7).” diyerek inancın birlik kısmına vurgu yapmıştır.

Tanrı, Alevi inanç sistemi içerisinde mutlak yaratıcıdır. Tanrı'nın bu yaratma kudreti Alevilik içerisinde bir mitte desteklenmiştir. Yaratılış miti her inancın kendi içerisinde var olan en önemli gizemdir. Dolayısıyla en yüce tanrısal eser de dünyanın yaratılışı olduğu için kozmogoninin anılması birçok inançta önemli bir yer işgal etmektedir (Eliade, 2017:95). Alevi kolektif belleği yaratılışı şu şekilde aktarmaktadır: “*Yaradan, alem dediğimiz evreni milyarlarca yıl önce yarattı. Yerleri, gökleri, dağları, taşları yaratmış. Dünya bomboş, bir tek nur yaratmış. O nurda Allah'ın inayeti ve sevginin birleşmesi var. Allah o nura 'Ben alemi yaratacağım, sen de git gez bütün alemi nurlandır.' dedi. O bir topak nur yetmiş sekiz bin yıl gezdi, yaratılacak bütün alemi nurlandırdı; sonra Allah'ın karşısına çıktı, yoruldu. İlk önce bir damla göz yaşı*

döktü; o gözyaşı deniz oldu. Denizin tuzlu olması ondandır. Bir damla da ter düştü toprağın altına gitti o da su oldu; suyun nur olması da oradandır. İşte insanlığın yaradılışı sevgi üzerinedir. Sonra Adem'i yarattı. Dört büyük melaikeye 'Ben yeryüzüne bir insan yaratacağım, bana her çeşit topraktan getirin' dedi. İlk önce Cebrail indi ama toprağı alacakken dağlar, taşlar ve topraklar ağlamaya başladı. Cebrail merhamete geldi ve toprağı götüremedi. İsrâfil de Mikail de götüremedi. Derken Allah'ın istediğı toprağı Azrail getirdi. Azrail'e 'Senin getirdiğın topraktan ben insanı yaratacağım. Mükafat olarak da insanın canını sen alacaksın' dedi (CEM_KIL)."

Alevilik Hz. Muhammed ve Hz. Ali'de ilahi bir nur görür. Ayrı vücuda sahip olsalar da beraberdirlere, aynı nurdan yaratılmışlardır ve bir şahsın iki adımışçasına kabul edilmişlerdir (Fığlalı, 2006:185). Tahtacı Alevi topluluğı da bu üçlemeyi oluşturan Hak, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi birbirinden ayırmamıştır. Onlar, Tanrının Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi kendi nurundan yarattığına inanmışlardır (Selçuk, 2008:2). Tanrısal olan bu bağdan ötürü de isimlerinin birlikte anılması gerekmektedir. Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin yaratıldığı bu nura "*Nur-ı Muhammedî*" adını vermişlerdir. Alevi ve genel İslam inancına göre Tanrı'nın evreni yaratması işte bu nur sebebiyledir (Fığlalı, 2006:184). Alevi toplumunun önde gelen araştırmacılarından Rıza Zelyut'a göre: "*Ali ve Hz. Muhammed aynı nurdandır. Bu nur kronolojik tarihin dışındaki zamanın içinden, son peygamberle birlikte dünyevi zamanın içine girmiştir. Bu nur Hz. Muhammed'de nübüvvet, Ali'de de velayet nuru olarak biçimlenmiştir* (Zelyut, 1992:55). Kolektif bellek *Hak-Muhammed-Ali* inancı hakkındaki düşüncelerini yapılan görüşmelerde şu şekilde ifade etmiştir: "*Hak-Muhammed-Ali üçlemesinde üçünün birbirinden ayrı gayri olmadığını görüyoruz. Hepimiz Bir'den var olduk, Bir'den karar kıldık. İsimler farklı olsa da özde bir birlik olduğunu görüyoruz. O üçlemenin birlik ve beraberlik içerisinde olduğunu anlatmaya çalışıyoruz. Yoksa birbirinden farkının olduğunu söyleyemeyiz. Üçü birbirini tamamlayıp bir unsur oluşturuyor. Sevginin, aşkın var oluşunun oradan geldiğini kabul ediyoruz* (AL_TEK)." Vurgu yapılan "*Bir*" ifadesi adı geçen bu üç varlığın Alevi kozmogonisinde bir tekliği ifade etmesi açısından ayrılmaz bir bütün olarak algılandığını göstermektedir. Tanrı alemini yaratmadan önce onun nüvesi olan Muhammed-Ali nurunu yarattı ve bu nur üzerinden alemini meydana getirdiğine inanılmıştır.

Nur-ı Muhammedî mitolojisi Hak-Muhammed-Ali üçlemesinin merkezinde yer almaktadır. Bu mitoloji; Âdem yaratıldığı zaman onun alnında görülen nurun bütün peygamberlere geçip Muhammed'in dedesi Abdülmuttalip'te ikiye ayrılarak Hz. Muhammed'e nübüvvet, Hz. Ali'de de velayet nuru olarak ortaya çıkması inancına dayanır. Bu nur Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın evliliğinde tekrar birleşerek soyun devamını getirecek olan kutsiyetin de bir açıklamasıdır. Nur-u Muhammedî kavramı yine bir anlatımla “*Güruh-u Naci*³¹” mitiyle sistematikleşmiştir. Bu mitoloji konusunda Alevi toplumsal belleğinden dinlenen anlatı şu şekildedir: “*Âdemle Havva evlendiler. Evlenince bunlardan biri erkek biri kız ikiz olmak üzere doksan dokuz tane çocuk oldu. İnsanlığın üremesi için onların birbirleriyle evlenmesi lazımdı. Bir süre sonra Âdem ve Havva böbürlendi, ‘bu kadar çocuk olması benim kerametimdir.’ diyerek tartıştılar. Sonra dediler ki ‘bir keramet gösterelim, herkes sülbünü ayrı ayrı küplere koysun; ağzını bağlasın. Kırk gün sonra küpün ağzı açılsın.’ Tam otuz dokuzuncu gün Havva Âdem’in küpünü salladı. Kırkuncu gün küpü açtılar; Havva’nın küpünden bütün börtü-böcek, akrepler, yılanlar ve çıyanlar çıktı. Adem’in küpünden ise nur topu gibi bir oğlan çocuğu çıktı. Sen kimsin dediklerinde çocuk dile gelip ben Şit’im dedi. Şit Adem’in bizzat kendi nurundandır. Şit on altı yaşına geldiğinde ona eş olarak cennet hurisi Güruh-u Naci indi. O cennet meleğiyle evlendiler. Sonra dünyaya gelen bütün peygamberler de Şit’in soyundandır (CEM_KIL)”*

Bu mite göre Tanrı'nın Adem'in sülbünden kendi nuru vasıtasıyla yarattığı bir insan olan Şit, yine cennetten gönderilen Güruh-u Naci adlı ilahi varlıktan üreyen nesli vasıtasıyla bir nur silsilesinin başlangıcını oluşturmuştur. Bu silsile Alevi mitolojisine göre tüm peygamberlerde zuhur ederek ilahi görevin kaynağı yine ilahi bir soy epifanisine bağlanmıştır. Bu epifani sadece peygamberlerle sınırlı kalmamış, daha sonra velayete oradan da on iki imama kadar devam ederek soy temelli kutsiyet devam etmiştir.

³¹Bir mit her noktada aynı şekilde anlatılmaz, mit çeşitli versiyonlarıyla bellekte yer alabilir. Anlatının bir başka versiyonunu Rıza Yıldırım şu şekilde aktarmaktadır: “*Yetmiş iki çocuktan sonra Adem’e vahiy geldi. Tekrar bir çocuk yapmaları istendi. Havva Ana kabul etmedi. Cenab-ı Allah Cebrail’e emretti ve Adem’e Güruh-u Naci adında bir huri gönderdi. Havva Anamız huriyi gördü. ‘Bu kim?’ diye sordu. ‘Bunu Âdem için getirdik.’ dediler. ‘Bundan çocuk olacak’ dediler. Havva Anamız da ‘Allah’ın benden çocuk vermeye gücü yetmiyor mu ki,’ dedi ve Adem’in yanına gitti. Ehl-i Beyt sülalesi oradan (Âdem ile Havva’dan) değil. Âdem Ata’ya huri kızını gönderdi. Havva Ana da vardı ama huri kızını gönderdi. Huri kızı Âdem ile evlendi. Huri kızından Ehl-i Beyt sülalesi geldi.” Rıza Yıldırım, *Geleneksel Alevilik- İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek, İletişim yay.*, İstanbul 2018, s.356.*

Yukarıda Nur-ı Muhammedî'nin Hz. Ali ve Hz. Muhammed'de ikiye ayrıldığını, Hz. Muhammed'de nübüvvet, Hz. Ali'de ise velayet olarak kendini gösterdiği belirtilmişti. Öncelikle ifade etmek gerekir ki Tahtacı Alevileri Hz. Ali'yi Hz. Muhammed'in üstünde görmemektedirler. Peygamberliği velayetin önüne koyarak hiyerarşik olarak da ön plana çıkarmaktadırlar. Nübüvvet, Hz. Muhammed'e doğrudan Tanrı tarafından bahşedilmiş bir ilahi emir olarak Alevilik için önemli bir konudur. Burada Alevi inanç sisteminin Sünni bakış açısından ayrıldığı nokta ise nübüvvetin dolayısıyla Hz. Muhammed'in şeriatı, Hz. Ali'ye ait olan velayetin ise tarikatı temsil etmesidir. Peygamber ilahi görevini yerine getirdikten sonra vefat etmiş ve dini sağlama alma ve sırrına sahip olma hakkı velayete geçmiştir, çünkü dinin batını sırrını velayet makamı bilmektedir. Velayet de doğal olarak Peygamber'in en yakını, amcaoğlu ve damadı olan ve kutsal soyu devam ettirecek olan Hz. Ali ve onun devamına ait olmuştur.

Din kurucuları, dinler tarihi içerisinde hep flu kişiler olarak ön plana çıkmaktadır. Hayat hikayeleri efsanevi anlatılara veya kendilerinden çok sonra yazılmış eserlere dayandırılmaktadır. Fakat önemli din kurucuları içerisinde varlığından gerçek anlamda haberdar olunan tek kişi Hz. Muhammed'dir. Eliade'nin bu konudaki ifadesi kayda değerdir: *“Evrensel din kurucularının en az biri için oldukça zengin bir tarihsel belge külliyatına sahip olmak önemlidir; dinsel bir dehanın gücü böylelikle daha iyi anlaşılabilir; başka bir deyişle dinsel bir dehanın çağrısını zafere ulaştırmak, özetle doğrudan tarihin akışını kökten değiştirmek için tarihsel koşulları hangi noktaya dek kullanabileceği böylelikle ayırt edilebilir (Eliade, 2017:89).”* Bu anlatım çerçevesinde incelendiği zaman Hz. Muhammed'in dinler tarihi içerisinde bir *“gerçek kişilik”* olarak kendisini göstermektedir. O'nu tek başına bir din kurucusu olarak nitelemek eksik kalmaktadır. Ayrıca Medine'ye gerçekleştirilen Hicret'le bir devlet kurucusu hüviyetini de kazandırmaktadır ki yine diğer kurucular arasında bu yönüyle kendine özgü bir yer edinmektedir. Hz. Muhammed'in devlet başkanlığı hüviyetiyle birlikte Arap toplumunda büyük değişiklikler meydana gelmiş ve cahiliye döneminin pek çok alışkanlığından vaz geçilmiştir (Orak Ergülen, 2018:19).

Peygamber kavramı genel olarak üstün ve temiz bir insan resmi çizer. Hz. İsa'nın bir bakire olan Meryem'den doğması bunun en canlı örneklerinden biridir. Hz. Muhammed'in saflığını ve temizliğini Schimmel şu cümlelerle aktarmaktadır: *“Kur'an'da Muhammed'in ümmi olduğu söylenir. İslam sofuluğunu anlamının temeli burada yatar. Allah'ın kelam olarak ete kemiğe bürünüp İsa aracılığıyla tecelli ettiği Hıristiyanlıkta, kelama tertemiz bir kap oluşturmak için Meryem'in bakireliği nasıl gerekli idiye, aynı şekilde Allah'ın Kur'an'ın kelamı aracılığıyla tecelli ettiği İslam'da da; emaneti, saflığı bozulmamış bir şekilde aktarabilmesi için Muhammed'in, sözlü olsun yazılı olsun 'aklı' bilgiyle kirlenmemiş bir kap olması gerekliydi* (Schimmel, 2018:60)” Schimmel Hz. Muhammed'in peygamberlik görevini almadan önce okumayazma bilmemesini tam bir temizlik çerçevesinde değerlendirerek, dönemin Arap toplum geleneğinin dışında daha saf bir şekilde kalarak ve en önemlisi dünyevî bilgidenden uzak kalarak bu göreve hazırlandığını işaret etmektedir. Hz. Muhammed'in ilahi dinler için diğer bir önemi ise kendisinin son peygamber olduğu ve onunla birlikte peygamberlik halkasının da tamamlandığıdır. Ayrıca; Kur'an İslam'ın yeni bir din olmayıp³² insanlık tarihindeki bütün peygamberlerin önderliğinde insanlara bildirilen ilahi emirlerin nihai biçimi olduğunu belirtir (Sachedina, 2014:6). Dolayısıyla Hz. Muhammed bu ilahi emir zincirinin son temsilcisi ve mesajı aktaran son kişi ünvanının da sahibidir. *“Sır”* ise velayetindir.

Velayet zincirinin ilk halkası olarak kabul edilen Hz. Ali hem Alevi inancının hem de Alevi tasavvuf düşüncesinin temelinde yer alır. Bu inanış için o, imamdır. İmam Ali Aleviler için ne ifade etmektedir? İmam Ali'yi nasıl algılamışlardır? İnsan mıdır, yoksa insanüstü bir varlık mıdır? Gibi soruları sorarak ve bu sorulara cevaplar arayarak doğru noktalara ulaşılabilceği düşünülmektedir. Aleviliğin bu konudaki düşünceleri ve Sünni İslam'ın bu düşüncelere verdiği cevaplar İslam Dünyası'nı uzun sürecek bazı anlaşmazlıklara sürüklediği bir vakıdır. Tarihsel açıdan bakıldığında İslam halifelerinin dördüncüsü, Peygamber'in amcaoğlu ve damadı, İslam ordularının komutanı olan Hz. Ali; Alevi inancına göre ise halife seçimlerinde hakkı yenmiş, göz ardı edilmeye

³² İlgili ayet: *“O, Nûh'a buyurdularını, sana vahyettiklerimizi, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya buyurdularımızı size din kıldı ki o dini ayakta tutasınız, o konuda ayrılığa düşmeyesiniz. Kendilerini davet ettiğin bu din müşriklere ağır geldi. Allah (dini tebliğ için) dilediğini seçer ve kendisine yöneleni doğruya iletir.”* Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali, Çev.: Elmalılı Hamdi Yazır, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., İstanbul, 2018, 42:13.

çalışılmış ve kendisini istemeyenler tarafından suikasta kurban gitmiş, erenlerin evliyaların piri ve hem insan hem de insanüstü bir varlıktır.

Hz. Ali'yi diğer İslam büyüklerinden ayıran bir numaralı etken Peygamber ile arasındaki ailevi bağıdır. Kendisi küçük yaşlardan itibaren Peygamber'in himayesine girmiş ve O'nun yanında büyümüştür. İslam, Peygamber'e tebliğ edildiğinde yine Hz. Ali ilk inananlar arsında olmuştur. İslam'ın ilk yıllarından itibaren de bütün savaflara katılarak, Müslümanlar arasında kahramanlığın sembolü haline gelmiştir (Ünlüsoy, 2016:22,26). Hicret gerçekleştiğinde Mekkeliler ile Medineliler arasındaki olası ihtilafı önlemek amacıyla tamamen din birliğine dayalı bir kardeşlik örgütlenmesi öngören Hz. Muhammed, herkesi birbiri ile eşleyip kardeş ilan etmiştir. Fakat Hz. Ali kimseyle kardeş ilan edilmemişti. Bunun üzerine *“Ya Resulullah, ashabını birbirine kardeş ettin; beni ise yalnız bıraktın”* diyen Hz. Ali'ye, Hz. Muhammed *“Sen, Musa'ya Harun ne menzildeyse, bana o menzildesin; ancak bundan sonra peygamber yok; sen dünyada da benim kardeşimsin, ahirette de (Gölpınarlı, 2019:29)”* demiştir. Bu ilan Alevilere göre Hz. Ali'nin Peygamber'in vasisi olarak İslam'ın asıl İmam'ı olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Yukarıda da bahsedilen Nur-ı Muhammedî'nin de sahibi olan Hz. Ali bu menkıbeye göre Peygamber tarafından tasdik edilmiştir.

Peygamber'in ölümü ciddi bir sorunu beraberinde getirmiştir. Calude Cahen'in ifadesiyle *“az kalsın bütün eserleri yıkılıyordu (Cahen, 2000:22)”*; çünkü Peygamber kendinden sonra yerine geçecek kişiyi tayin etmeden vefat etmişti, bu da İslam dünyası için yüzlerce yıl sürecek bir kıvılcımın yakılması anlamına gelmiştir. Dolayısıyla Alevi inancına mensup kişilerin belleğinde de en çok yer eden olaylardan bir tanesi Peygamber'in cenazesi ve yapılan halifelik seçimidir. Tahtacı belleği görüşmeler sırasında menkıbeyi şu şekilde aktarmıştır: *“Ali'ye karşı siyasî bir durum var. Hz. Muhammed öldükten sonra Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman toplantı yapıyorlar. Hz. Ali haber gönderiyor; gelin önce cenazeyi defnedelim diye. Onlardan bir haber gelmiyor. Orada bir karar alınıp biz varisi seçtik diyorlar, Hz. Ali'ye danışılmıyor bile çünkü O'ndan çekiniyorlar. Hz. Ali de cenazeyi kendisi gömüyor. Nasıl olur da bizden habersiz defnedersin diye sorduklarında da Hz. Ali ben size haber saldım ama gelmediniz deyince; aralarından biri o zaman cenazeyi çıkarıp tekrar defnedelim diyor. Bu sefer Hz. Ali Zülfikar'ı gösteriyor ve bir adım geri çekiliyorlar (HAL_ER)”* *“Peygamber'in öldüğü gün Hz. Ali efendimiz O'nun defin işleriyle uğraşırken, başka*

bir yerde Hz. Ebu Bekir'in halifeliği ilan edildi. Hz. Ali buna bir şey diyemedi zaten demeye fırsatı da olmadı. Sonra Hz. Ali'ye gelip cenazeyi tekrar defnedelim dediklerinde Hz. Ali o zaman bunu yaparsanız ben de Zülfikar'ı alıp karşınıza dikilirim dedi ve onlar da korktular (İS_TK).” Menkıbelerde vurgu yapılan temel nokta Hz. Ali'nin Peygamber'in cenazesini kaldırırken diğerlerinin halifelik işleriyle uğraştıkları ve seçimden sonra tekrar gömelim dediklerinde de Hz. Ali'nin insani vasıflarını terk edip efsanevi kılıcı Zülfikar'la bu yanlış işe karşı koyması dikkat çeken noktalardır. Kılıcı gören karşı taraf ise Hz. Ali'nin heybetinden çekinerek geri çekilmiştir.

Meşruiyet sağlama her inancın temelinde yatan önemli bir parametredir. İnananlar inançlarını meşru bir zemine oturtarak karşısında yer alan gruba sağlamlıklarını kabul ettirmeye çalışmaları olağan bir durumdur. Alevi inancının meşruiyet sağlama konusundaki ilk adımı Peygamberin cenaze töreni vasıtasıyla olmuştur. Gerçek vasi Hz. Ali göz ardı edilerek Peygamber'in yakın arkadaşı Ebu Bekir-i Sıddık'ın halife seçilmesi Aleviler tarafından peygamberin vasiyetine uyulmaması yönünde değerlendirilmiştir. Fakat Hz. Ali İslam'a olan bağlılığı ile bu olanlara ses çıkarmayarak, sıra kendisine gelene kadar ilk üç halifeye her zaman yardımda bulunmuştur. Örneğin Hicrî Takvimin esas alınması düşüncesi kaynaklara ve rivayete göre Hz. Ali'ye aittir. Hz. Osman'ın halife seçiminde de yine Hz. Osman lehinde oy kullanmış ve yanında olmuştur. Fakat yanlış gördüklerini ve uygulamaları eleştirmekten de çekinmeyerek tavrını korumuştur (Ünlüsoy, 2016:34-35). Alevilik düşüncesine göre de Hz. Ali için halifelik hiç önemli değildir; onun asıl işinin dinin özünü açıklama yetkisiyle donatıldığı İmamet vazifesi olduğu anlayışı hakimdir (Fığlalı, 2014:113).

Hz. Osman'ın şehadetinden sonra Hz. Ali halife olarak seçilmiştir. Halifeliğinin başlangıcından itibaren eleştirdiği birçok noktayı değiştirmeye çalışmış ve bazı valilerin yerlerini değiştirme yoluna gitmiştir. Hz. Ali'nin bu tayinlerine ise en sert tepkiyi Şam Valisi Muaviye vermiştir. Hz. Ali'nin halifeliğini tanımayan Muaviye Hz. Osman'ın kanını talep bahanesiyle Şam halkını Hz. Ali'ye karşı kıskırtmıştır (Ünlüsoy, 2016:37). Muaviye'nin, Hz. Ali'nin halifeliğini tanınamaması siyaseten olsa da kökleri İslam öncesine dayanan Emevi-Haşimi çekişmesi de burada etkili faktörlerden biridir³³.

³³ İslamiyet'in kiblesi Kâbe İslam öncesi dönemde de önemli bir hac merkezi vasfı taşımaktaydı. Kur'an'a göre Hz. İbrahim inşa ettiği için (2:127) bu yapının bakımı ve sorumluluğu konusunda iki önemli aile

Muaviye ile çekişmenin yanı sıra diğer yandan Hz. Ebu Bekir'in kızı ve Peygamber'in son eşi Hz. Ayşe ile ashabin önde gelenlerinden Hz. Talha ve Hz. Zübeyr de Hz. Ali'ye biat etmeyenler arasındadır. Muaviye gibi onlar da Hz. Osman'ın katillerinin yakalanması gerektiğini ve Hz. Ali'nin bu işle uğraşmamasını bahane göstererek isyan etmişlerdir. İsyanın sonucunda başında Hz. Ayşe'nin başında bulunduğu ordu ile hilafet ordusu Basra yakınlarındaki Hureybe'de karşı karşıya gelmişlerdir (Fıglalı, 2014:122). İslam tarihine “*Cemel Vakası*” olarak geçen bu acı hadisede Talha ve Zübeyr yaşamını yitirmiştir (Ünlüsoy, 2016:39).

Cemel Vakası'nın ardından Hz. Ali, Muaviye'ye kendisine biat etmek üzere elçi gönderse de Muaviye buna teveccüh göstermemiştir. Muaviye iddiasından vazgeçmeyerek savaşı kaçınılmaz hale getirmiş ve neticesinde Sıffin Savaşı yaşanmıştır. Bu savaşa dair hemen hemen tüm anlatımlarda, Hz. Ali savaşı kazanacakken Muaviye'nin askerlerinin Kur'an yapraklarını mızraklarının ucuna takarak Hz. Ali'nin ordusunun motivasyonunu düşürmeleri rivayet edilmiştir³⁴.

Savaşın akabinde gidilen “*Hakem Olayı*”nda Muaviye'nin hileyle halife ilan edilmesi Hz. Ali tarafından kabul edilmemiştir. Neticede bu ihtilafli durumun ardından Hz. Ali Kufe'ye çekilmiş ve 661 yılında Abdurrahman b. Mülcem El-Muradi tarafından zehirli bir hançerle bıçaklanarak suikasta kurban gitmiştir (Ünlüsoy, 2016:42,43). Tarihsel olarak kısaca özetlemeye çalışıldığı gibi “*İnsan Ali*”nin hikayesi bu şekildedir.

Dinler tarihine bakıldığında inancın içerisinde bazı kişilerin zamanla tarihsel gerçekliğin dışına çıkıp “*Kozmik İnsan*” olarak algılandığı görülebilir. *Kozmik İnsan* kavramıyla anlatılmaya çalışılan; bedenden ve ruhtan azade, sözü edilen insanın artık zamandan ve mekândan bağımsız düşünülen, insanüstü bir konuma gelmiş veya getirilmiş inanç için önemli bir figür olarak düşünülen insandır. Alevilik için bu Hz. Ali'dir. Peki Hz. Ali neden ve nasıl bu şekilde algılanmıştır? İnsan Ali, hangi şartlar ve

sürekli bir tartışma içerisinde bulunmuştur. İslam sonrası dönemde de bu tartışma önce Ali-Muaviye, daha sonra da Yezid-Hüseyn mücadelelerinde en üst noktaya ulaşacaktır.

³⁴ Cahen Muaviye askerlerinin “*İşte aramızdaki anlaşmazlıkları çözecek hakem budur*” diyerek bağırdıklarını Claude Cahen, *İslamiyet*, I, çev. Esat Nermi Erendor, Bilgi yay. Ankara 2000, s.32 bu da Ali'nin ordusu tarafından bir duraksamaya sebep olduğunu; Ünlüsoy ise “*Allah'ın kitabının hakem olmasının*” teklif edildiğini belirtmiştir. Kamile Ünlüsoy, *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları XIII-XVI. Yüzyıllar*, TTK yay, Ankara 2016, s.41. Fıglalı da yine aynı şekilde “*Muaviye'nin ordusunun Allah'ın kitabı aramızda hakem olsun*” dediklerini belirterek genel olarak savaşın kazananı belli olacakken yapılan bu hileyle dengelerin değiştiğine vurgu yapmışlardır. Ethem Ruhi Fıglalı, “*Sünnî Tarih ve İlahiyat Geleneğinde Hz. Ali*”, edit. Ahmet Yaşar Ocak, Tarihten Teolojiye; İslam İnançlarında Hz. Ali, TTK yay., Ankara 2014, s.124.

mitlerle Kozmik Ali'ye dönüşmüştür? Alevi mitolojisi Hz. Ali hakkında bununla alakalı pek çok kıymetli malzeme vermektedir. Öncelikle yukarıda açıklanan *Hak-Muhammed-Ali* kavramı Aleviliğin *Üçler* olarak tanımladığı en kutsal zincirinin son kişisidir. Hz. Ali, Alevilik düşüncesinde insan kimliğini ölümüyle beraber yitirmiş ve artık dünya dışı bir kişi boyutuna geçmiştir.

Anlatıların ilki cenazesıyla alakalı mittir. Bu mite dair Alevi toplumundan çalışma kapsamında dinlenen anlatı şu şekildedir: “*Şah-ı Merdan Ali hakka yürümeden önce oğullarına ‘ben öldükten sonra çocuklarına doğudan yüzü peçeli bir bedevi gelecek, benim naaşımı alıp gidecek; sakın onu durdurmaya çalışmayın’ diyor ve gerçekten o bedevi gelip cenazeyi alıyor, yıkıyor ve kefenliyor. Hz. Hüseyin dayanamayıp arkasından koşuyor ve bir bakıyor ki o bedevi Şah-ı Merdan Ali'nin kendisi (AL_TEK)’’ Hacı Bektâş-ı Velî Vilayetnamesi’nde bu mite benzer bir anlatım Hacı Bektâş ve Saru İsmail arasında da geçmektedir ve bazı Alevi zümreleri Hacı Bektâş-ı Velî'nin Hz. Ali'nin yeniden gelmiş hali olduğuna da inanmaktadırlar³⁵. Alevi tarihi*

³⁵ Bu mit Hacı Bektâş-ı Velî Vilayetnamesi’nde Hacı Bektâş’a atfedilen şekliyle şu şekilde geçmektedir “... Sonra Tanrı'ya niyazda bulundu. Peygamber'e salavat getirdi; kendi kendisine dua okudu ve Tanrı'ya can verdi. Saru İsmail vasiyetine uyup hırkasıyla yüzünü örttü; halvetin kapısını kapattı ve dışarı çıktı. Erenler anası Kadıncık, Seyyit Mahmut Hayran, Karaca Ahmet, Kolu Açık Hacım Sultan, Rasul Baba, Seyit Cemal Sultan sözün kısası tüm erenler, atlı-yaya gelip yanıp ağlaştılar; derken bir de baktılar ki Çiledağı yönünden, bir toz kopmuş geliyordu; bir anda yaklaştı. Hünkar'ın dediği gibi bu kişi yüzünü yeşil bir peçe ile örtmüştü; altında bir boz at, elinde bir mızrak vardı. Erenlere selam verdi; selamını aldılar. Mızrağını yere sapladı, atından indi ve doğruca halvete girdi. Saru İsmail dışında kimse halvete alınmadı; Karaca Ahmet kapıda nöbet tuttu; kimseyi içeri sokmadı. Saru İsmail su döktü. Yüzü peçeli er yıkadı. Yanındaki hülle donlarını kefen etti; onu kefenledi. Sonra tabuta koydular, alıp musallaya götürdüler. Boz atlı er öne geçip imamlık etti; erenler yetmiş saf olup ona uydular. Namazı kılındı, götürüp sırladılar. Boz atlı er erenlerle vedalaşıp, atına atladı ve sürdü. Saru İsmail kendi kendine ‘Acaba bu kim görüşmüş olduğum için Hızır olsaydı muhakkak tanırdım’ dedi ve koşarak ardından yetiştii, ‘Namazını kıldığın, yüzünü gördüğün er hakkı için sen kimsin? Bana bildir’ diye yakardı. Boz atlı er, Saru İsmail’in niyazına dayanamadı; peçesini açtı. Saru İsmail’in karşısında birden Hacı Bektâş-ı Velî beliriverdi. İsmail atının ayağına düşüp, hayranlığını belirtti, ‘Lütfet erenler şahı otuz üç yıldır hizmetindeyim; seni bilememişim, kusurum var, suçumu bağışla dedi.’ Vilayetname, s.88-89.

Hacı Bektâş-ı Velî Tahtacı zümresinde olmasa da Anadolu Alevileri için doğal bir lider konumundadır hatta bazı bölgelerde Hz. Ali'nin yeniden dünyaya gelmiş hali olduğuna inanılmaktadır, dolayısıyla Vilayetname’de geçen birçok anlatının da Hz. Ali ve Hacı Bektâş bağlantılı olması çok doğaldır. Yıldırım, a.g.e., s.197. Araştırma sırasında Ali ve Hacı Bektâş bağlantısı Tahtacı zümresinden değil de daha ziyade diğer zümrelere mensup kişilerden dinlendi. Baba Mansur Ocağı dedesi Sn. Ali Tekin Vilayetname’deki miti aynen aktardı. İzmir-Bergama Çepni dedesi Sn. Cemal Kılınç ise: “Aslında inanca göre Hacı Bektâş-ı Velî Hz. Ali'nin son sıfatıydı. Belki aynı bedenden değil ama; görüş olarak, yelpaze olarak. Cisim olarak değil ama; cismi olarak devamı oldu.” Tahtacı zümresi bu görüşe katılamamakla birlikte, Tahtacı düşüncesinden dinlenenlere dayanarak bir tekrar geliş (*Hulûl*) inancına rastlanmamıştır. Hacı Bektâş ve Hz. Ali arasındaki bağlantı için de Tahtacı toplumu tarafından şu şekilde bilgi verilmiştir: “*Hacı Bektâş-ı Velî'ye de Hz. Ali'nin tekrar gelişi derler ama biz Tahtacılar buna pek riayet etmeyiz (ZİY_İZ).*” Yukarıda da bahsedildiği gibi diğer Alevi zümrelerinin aksine Tahtacılar Hacı Bektâş geleneğine bağlı olmadıkları için,

için önemli kişilerden Abdal Musa da Hz. Ali'nin Hacı Bektâş donunda geldiğini şiiirlerinde anlatmıştır:

Güvercin donunda Uruma uçan

İmamlar evinün kapusun açan

Cümle evliyalar üstünden geçen

Var mıdır hiçbir er Ali'den gayrı

(Eröz, 1990:238)

Alevilikteki Hz. Ali algısı, mistik vasfa sahip inançlardaki kişi gizemi imgesine tam olarak uymaktadır. Kişi gizemciliğinde insan ile Tanrı arasındaki ilişki efendisinin karşısındaki köle ya da maşukuna kavuşma özlemi duyan aşık gibi düşünülür (Schimmel, 2018:36). Hz. Ali de cenazesini kendi taşıyarak adeta ölüme sevgilisine kavuşan bir aşık gibi yürümüştür. Hz. Ali'yi Alevilik düşüncesinde *Kozmik* bir hale büründüren de onun ilahi gücün tam bir yansıması olarak görülmesidir. Tahtacı toplumu burada ciddi bir ayrıma girerek kesinlikle insan olduğunu vurgulamaktadır. Bu düşünceyi de görüşmelerde şu sözlerle ifade ettiler: “*Ali efendimiz bizim önderimiz. Peygamber'in yanında büyümüş dört dörtlük bir insan. Evet bazı zümreler Ali'yi Allah diye gösterdiler fakat doğmuş bir insan Allah olamaz (İS_TK)*” “*Ali Allah değildir. Zaten kendisine Allah diyeni kılıçtan geçirmiştir (CEM_KIL).*” Tamamen insan olduğuna ve doğduğuna göre Hz. Ali insandır. Fakat insan kimliğinin yanında onda ilahî bir yan da görmektedirler: “*Ali dünyadan önce yaratılmış yedi kere gidip geldiğine inanılan bir varlıktır. Muhammed miraca çıktığında onun elini görür (ZİY_İZ)*” “*Peygamberimiz bile demiş; Ya Ali doğduğunu bilmesem sana Allah derim diye. O derece bir insan (İS_TK)*” Selçuk da Mersin'de Tahtacılar arasına yaptığı araştırmada Hz. Ali'yi Allah olarak niteleyenlerin bile Allah'ın yaratan; Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin yaratılan olduğuna vurgu yaptıklarını fakat “*En-el Hakk*” mertebesine ulaştığına ve Tanrısıyla bir olduğuna inandıklarının (Selçuk, 2008:75) altını çizmiştir. Tahtacı

diğer zümrelerin anlattığı bu mitleri kabul etmemekle birlikte sadece saygı duymaktadırlar. Dolayısıyla Hacı Bektâş-ı Velî ve Hz. Ali bağlantısı onlar için sadece diğer zümrelere ait bir bilgi olarak belleklerinde yer etmektedir.

düşüncesine göre Hz. Ali ilahî vasıfları olan doğmuş bir insandır. O'nun kutsiyeti yaratılıştan önce çizilmiştir. Sadece peygamberlere mahsus olan bir nurun taşıyıcısı ve nurun devamını getirecek olan insan olarak görülmüştür. Alevi düşüncesi de bu düşünceyi inancın merkezine yerleştirmiştir. Öyle ki; onu kozmik alemin ezeli aktörü, Nur-ı Muhammedî'nin ortağı yani varlığın sebebi ve Tanrı'dan ilk tecelli eden varlık olarak görmüşlerdir (Ay, 2015:7).

Hz. Ali'nin insanüstü vasfına ait anlatılarda dikkat çeken diğer önemli husus hakkındaki menkıbelerdir. Anadolu kültürüne bakıldığında hakkında en fazla menkıbe üretilen Hz. Ali, bir Alp ve Gazi gibi algılanmıştır. Cesurluğu ve yiğitliği ile ilgili anlatılardan birisi şöyledir: *“Düşmanın biriyle Ali efendimiz harp ediyor. Düşmanını altına aldığı anda adam Ali'nin yüzüne tükürüyor. Ali bırakıyor o zaman adamı, 'neden bıraktın adamı?' diye sorduklarında 'Şu anda öldürürsem nefsim için öldüreceğim; bu da bize yakışmaz. Hak için öldürmek varken nefsim için öldürürsem Allah beni affetmez' diyor ve karşısındaki adam Müslüman oluyor (İS_TK).”* Menkıbenin en göze çarpan kısmı Hz. Ali'nin karşısındaki düşmanını öldürmesinin tamamen İslam'a dayalı olması ve iş İslam'dan çıkıp insani hırsla geldiği anda bundan vazgeçmesidir. Yine Hz. Ali'nin kahramanlıklarını öven Hayber Kalesi, Kan Kalesi'nin fethedilmesi gibi anlatılarda da Hz. Ali insani vasıflardan sıyrılıp tamamen mitolojik bir kahraman gibi görüldüğü söylenebilir.

Alevi kozmogonisinin ilk halkası *Üçler*'in velayet kısmının temsilini üstlenen Hz. Ali Nur-ı Muhammed'in sahibi ve taşıyıcısı olarak Alevilik inancının temel noktalarından birini oluşturmaktadır. Yıldırım'a göre; *“Kutsal olanla olmayan arasında kesin bir çizgi çizilemeyince Tanrısal olanla olmayanı ayırt etmek de imkânsız hale gelir. Alevilik söz konusu olduğunda, bu kargaşa en fazla Ali'nin mahiyetinde karşımıza çıkmaktadır (Yıldırım, 2018:172).”* Yıldırım'ın bu ifadesiyle anlaşılan Alevi teolojisinin insana bakışı Tanrı'nın insanın yüzünde tecessüm ettiği şeklindedir. Dolayısıyla Hz. Ali de hem tanrısal nuru taşıyan hem de Tanrı tarafından velayetle görevlendirilmiş bir şahsiyet olarak onun hakkında *“Allah mıdır, yoksa insan mı?”* sorusu hep sorulagelmıştır. Tahtacı toplumu içerisinde çalışma kapsamında yapılan incelemelerde yukarıda da bahsedildiği gibi bir anadan doğduğuna işaret edilerek *“doğan bir insana Allah denilemez”* düsturuyla onu tamamen Peygamber'in vasisi ve imamet ile velayet makamının piri olarak algılamışlardır.

4.2. Hüseyin Kültü

Hız. İsa çarmıha gerilirken “*Baba, onları bağışla; çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar.*”³⁶” diyerek kendini insanlığa feda etmiştir. Kербela’da şehadete ermek üzere olan Hız. Hüseyin de kaderine bağlı olarak kendini insanlık için feda etmiştir³⁷. Bu yönüyle Alevi inancı için Hız. Muhammed ve Hız. Ali’den sonraki en önemli karakter olma özelliğini taşımaktadır. Dinler tarihi için “*kendini insanlığa feda etmek*” çok önemli bir referans noktasıdır. Frigya’nın Attis rahipleri Kybele törenlerinde insanlığın yeniden uyanması için kendi cinsel organlarını keserek ya da Persephone Hades’le evlenmeyi kabul ederek yapılan anlaşma gereği altı ay yeryüzüne çıkararak insanlığı yeniden uyandıracak ve bahara kavuşturacaktır; dolayısıyla Persephone Hades’in karanlığına inerek, Attis rahipleri de erkekliklerinden vazgeçerek kendilerini insanlık için feda etmişlerdir.

Alevi inancının İmam Hüseyin’e mutlak kutsallık atfettiği bir vakiyadır. Bu kutsallığın atfedilmesindeki en önemli etken onun daha doğumundan itibaren Kербela’da şehit olacağını bilmesi ve bundan hiç kaçmaması olarak gösterilebilir. Daha ileride değinilecek oruç mitolojisi tamamen İmam Hüseyin’in çektiği acılar ve bu acıların yeniden yaşanması üzerine kurulmuştur. Anadolu Alevileri için de inancın baş aktörü haline geldiğini ve hatta inancın merkez şahsiyeti olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Dolayısıyla çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde Tahtacıların ve diğer zümrelerin inanç içerisinde en fazla kutsallık atfettikleri figür olarak ön plana çıkmaktadır.

Hız. Ali’nin şehadetinin ardından Muaviye halifeliğini ilan etmiştir. 676 yılında oğlu Yezid’e biat edilmesini isteyerek (Fığlalı, 2006:46) halifeliği babadan oğula geçen bir sisteme bağlamak istemiştir. Fakat o sırada Mekke’de bulunan İmam Hüseyin bu karardan memnun olmamıştır. Gelen birçok tepkiye rağmen Muaviye bu isteğinden

³⁶ İncil, Luka 23:33

³⁷Yıldırım’ın yaptığı saha çalışmalarından aktardıkları aracılığıyla Hüseyin’in daha bütün alem yaratılmadan önce kendi isteğiyle Kербela Olayı’nı üstlendiği belirtilmektedir. Buna dair Yıldırım’ın aktardığı menkıbe şu şekildedir: “... Ama Kербela Vakası ortada kaldı; kimse almadı. Cenab-ı Hak ‘Ya ruhlar bunu alan yok mu? Bunun mükafatı çok’ dedi. Ruhlar ‘Biz onu alamayız, onu taşıyamayız çok ağır’ dediler. İmam Hüseyin’in ruhu da oradaydı; ‘Ben bunu aldım, kabul ettim ama benim de senden bir isteğim var. Yarın dünya aleminde insanlar dünyaya geldiğinde benim yasımı tutup da iki damla yaş döken kullarının amel defterlerini bana ver’ Cenab-ı Hak da ‘Sen Kербela’yı kabul edersen ben de bu kulların amel defterini sana veririm’ dedi. Yıldırım, a.g.e., s.121.

vazgeçmeyerek kararına karşı gelecek olanları idam etmekle tehdit etmiştir (Fıglalı, 2006:48). Bunun üzerine İmam Hüseyin’de kendisine destek aramaya başlamış, aradığı destek Kufelilerden gelmiştir ve gelen mektup üzerine Kufe’ye hareket etmiştir. Hz. Hüseyin Kufe’ye gittiğinde onu davet eden Kufe’li Müslümanlar davetlerine sahip çıkmamışlardır. Bazıları ise Hz. Hüseyin’e karşı kurulan orduya katılmışlardır (Demircan, 2010:71). İhanete uğrayan Hüseyin davasından vazgeçmeyerek Yezid’in ordusuna doğru yürüyüşe geçmiştir. Burada belirtmek gerekir ki Hz. Hüseyin ve Yezid arasındaki mücadelenin kökü yine cahiliye dönemindeki Emevi-Haşimoğlu rekabetine dayanmaktadır. Bu bağlamda Haşimoğulları ve Ümeyyeoğulları arasında var olan ve Hz. Ali ile Muaviye’nin şahsında baş gösteren bu kabilevi çatışma Hz. Hüseyin ve Yezid ile başka bir şekilde sahne almıştır (Orak Ergülen, 2018:27). Hz. Hüseyin de bu nokta da Muaviye’den sonra Yezid’in başa geçmesini kurumun içinin boşaltılacağını ve git gide yozlaşacağını düşünmüş ve en önemlisi halifeliğin Emevi çıkarları için kullanılacağını düşünerek hareket etmiştir (Orak Ergülen, 2018:40). Kerbela’yı katliam yapan noktalardan bir diğer önemlisi ise; Hz. Hüseyin’in öldürülmeden ele geçirilmesi mümkünken bu doğrultuda hiç adım atılmamış ve sadece kendisi değil kadınlar ve çocuklar da hedef alınarak onlar bile öldürülmüştür (Orak Ergülen, 2018:84).

Alevi toplumu Hz. Hüseyin’in ordusunda 72 kişi olduğunu söylemektedir. Yezid ise Hz. Hüseyin’e karşı kurduğu ordunun başına Ömer bin Sa’d’ı getirerek hareketi bastırmak istemiştir. Sa’d başta bu işi kabul etmek istemese de tehditler karşısında daha fazla dayanamayarak Hz. Hüseyin’in üzerine yürümüştür (Fıglalı, 2006:53). Bazı araştırmacılar için ise durum farklıdır. Bu noktada Orak Ergülen’in değerlendirmesi konunun bağlamı için önemlidir. O’na göre; “*Ömer’in makam sevgisi, onu Hz. Peygamber’in torununu öldürenlerin arasına katmıştır. Ömer’in ismi tarihe aldığı resmî görevlerle ve yaptığı işlerle değil, Hz. Hüseyin’i öldüren ordunun komutanı olarak geçti* (Orak Ergülen, 2018:64). İki ordu Irak yakınlarındaki Kerbela’ya vardıklarında Hz. Hüseyin’in ordusunun Fırat’la olan ilişkisi kesilmiş ve çok zor durumda bırakılmışlardır. Bu olayın neticesinde Hz. Hüseyin 1 Ekim (10 Muharrem) 680 günü (Özarlan, 2016:52) Şimir isimli kişi tarafından kafasının kesilmesi suretiyle şehit edilmiştir (Fıglalı, 2006:56). Yezid’in Hz. Hüseyin’i katletmesi dini bir olaydan çok politik bir olgudur. Bu olgunun altında yine yukarıda belirtildiği üzere tarihi Emevi-Haşimoğulları rekabeti yatmaktadır (Demircan, 2010:52). Yıldırım bu durumu şu

sözlerle ifade etmektedir: “İslam Tarihi’nin bir cephesi de iki kabile arasındaki mücadeleden ibarettir. Bir tarafta iyiliğin temsilcisi Peygamber ve Ali’nin kabilesi olan Haşimoğulları; diğer tarafta kötülüğün temsilcisi Ümeyyeoğulları. Peygamber Ebu Sufyan’la, Ali Muaviye’yle ve Hüseyin de Yezid’le savaşmıştır. Tarihin ana eksenini olan iyi-kötü kavgası burada iki kabile ile özdeşleşir (Yıldırım, 2018:217).”

Olayın tarihi gerçekliğe dayalı olarak anlatısı bu şekildedir. Fakat insanlığın bilişsel gelişimi sürecinde mitolojik anlatıların kendisinden sonra gelişen destan anlatılarına kaynaklık ettiği (Enveri, 2018:48) bir vakıadır. Dolayısıyla Kerbela anlatısı da zamanla Anadolu Alevilerinin ve Tahtacı toplumunun belleğinde en çok destanlaştırılan tarihi olaylardan biri haline gelmiştir. Öyle ki Alevilik için en önemli ibadetlerinden biri olan Muharrem Matemi, Kerbela Olayı’nın meydana getirdiği bir ritüel olarak ön plana çıkmıştır (Orak Ergülen, 2018:10). Alevi toplumsal belleği Kerbela menkıbesini görüşmelerde şu şekilde aktarmıştır: “Hüseyin, babası öldükten sonra Muaviye’ye ‘savaşacaksan benimle savaş’ diyor. Bu arada zehirli hançerle yaralanan Muaviye hasta oluyor. Ünlü bir doktoru getirip kendini tedavi ettiriyor. Doktor ‘bu zehri kuruturum; ama sen bir daha eskisi gibi olamazsın’ diyor. Zaten bir süre sonra da kendisi ölüyor ve oğlu Yezid geçiyor yerine. Yezid, Hüseyin’e ‘biat et’ diyor ama Hüseyin ‘esas hak benim’ diyor. Kufe’den de Hüseyin’i çağırıp ‘biz sana sahip çıkacağız’ diyorlar. Kerbela’ya varıyorlar, önünü kesiyorlar nehrin. Nehirden su içirmiyorlar. Hüseyin ‘isterseniz bizi öldürün ama biat etmeyiz’ diyor. Çocuklara, kadınlara su vermiyorlar. Yetmiş iki can derler olan kişiler. Hüseyin öldürülünce kellesini alıp Kufe’de bir gün kalıyorlar. Kufe’de başını koydukları oda ışık saçıyor, bütün asker korkuyor ve askerinin çoğu da terk ediyor Yezid’i. Sonra Şam’a götürüyorlar. Yezid’e ‘yaptıkların yanlış, kadınları ve çocukları bırak’ denilince o da kadınları ve çocukları serbest bırakıyor. Zeynel Abidin de oradan kaçıyor işte (HAL_ER)”

Bir başka menkıbede ise: “İmam Hüseyin doğduktan sonra Cebrail Peygamber’e geldi dedi ki ‘Ya Muhammet sana müjdeler olsun; nur topu gibi bir oğlan torunun oldu.’ Bir müddet sonra Cebrail ağlayarak tekrar geldi, dedi ki ‘Ya Muhammet torunun Hüseyin Ninova’da şehit olacak.’ Kerbela’nın ismi Ninova’dır. Muhammed ağladı ‘peki şehadetini biz göreceğiz mi?’ dedi. Cebrail de ‘Sen de anası da babası da göremeyecek.’ dedi. Peygamber ‘peki yasını kim tutacak?’ diye sorunca, Cebrail ‘Onun ümmeti tutacak’ dedi. Peygamber ve Ehl-i Beyt Hüseyin’in matemini ölmeden önce

Muharrem ayında on iki gün tuttu. Şimdi Kerbela'ya gelince: Tabi Hüseyin, Ali'nin oğluydu. Haksızlığa boyun eğmezdi. Yezid de kendisine biat etmesini söyleyince, buna karşı geldi. Ona söz veren Kufe halkı da arkasından geri döndü. Kerbela denen yerde Muharrem ayının 1'inde Hüseyin ve yetmiş iki kişi orada kıştırıldı. Yezid'in askerleri tarafından şehit edildi, su verilmedi. Türlü işkencelerle, insanlık dışı entrikalarla; çocuklardan başlayıp, hepsini şehit ettiler. Yetmiş iki yerinden yara aldı. Sonra Şimr tarafından başı kesilerek Şam'a getirildi. Hz. Hüseyin'in o kesik başı Şam'a gelene kadar Kur'an'dan ayetler okudu (CEM_KIL)”.

Menkıbevi anlatımlarda genel çıkarım; onları tarihsel anlatılar çerçevesinde kurgulamak ve mistik birtakım eklemelerle konuyu doğüstü bir hale getirmektir. Kerbela anlatısı da bunun parlak bir örneğini sunmakla beraber mitsel zamanın inananlar adına hiç kaybolmayacağını göstermesi açısından da önemli bir örnektir. Derlenen anlatılarda genel olarak tarihi gerçeklikler belli bir perspektifle aktarılırken, özellikle vurgulanan Hz. Hüseyin'in her türlü zorluğa, işkencelere ve yıldırma politikasına rağmen bir an olsun vazgeçmeyi düşünmeyerek ciddi bir direnç gösterdiğinden noktası hep altı çizilen bir olgu olmuştur. Menkıbenin inananlar tarafından bu kadar taze tutulması bir yandan Hz. Hüseyin'in kahramanlıkları ve kutsiyeti üzerine oturan “*Makel-i Hüseyin*” literatürünün oluşmasına da kaynaklık etmiştir (Güngör, 2003:456).

Hz. Hüseyin'in Anadolu Alevileri için diğer bir önemi ise İmamlık vasfıdır. Bilindiği gibi imamet babadan oğula geçen bir unvan değil; hak edene verilen bir unvandır. Anadolu Alevileri de İmam Hüseyin'i bu noktada tam merkeze koymuşlardır. Tam burada dikkat edilmesi gereken husus, gerçekleştirilen mülakatların içerisinde değinilen ve daha önce kaynaklarda çok fazla bahsedilmeyen “*Hüseyini Tarikatı*” anlatısıdır. Bergama'da görüşülen Çepni Dedesi Cemal Kılınç Anadolu Alevilerinin asıl pir olarak gördüğü kişinin Hz. Hüseyin olduğunu şu şekilde belirtmiştir. “*Hüseyini Tarikatı bizim Anadolu Alevilerinin tarikatıdır. Onun Kerbela'da şehit oluşu Anadolu'daki Alevilerde çok büyük yara açtı. Bu yüzden de Hüseyini Tarikatı'nı benimsediler. Bizim anlayışımızdaki iki kurbanın biri İbrahim'in oğlu İsmail kurbanı, diğeri de İmam Hüseyin kurbanıdır. Bu iki kişi de kendini insanlık için feda etmiştir. Onun için Hüseyini Tarikatı Anadolu'da çok önemlidir. İmam Hüseyin'e düşkünlük,*

onun yasını tutmak, ona kurban kesmek temeldir. Onun şehadeti bugün insanlığın gelmiş geçmiş en vahim olayıdır (CEM_KIL)”

Yukarıda belirtildiği gibi Hz. Hüseyin’in bu denli kutsal olmasının sebebi kendini insanlığa feda etmesi ve türlü işkencelere maruz kaldığına inanılmasına rağmen inandığı yoldan dönmemesi olarak yorumlanabilir. Fakat asıl dikkat çeken “*Anadolu’daki Alevilerde çok büyük yara açtı*” ifadesidir. Bilindiği üzere Kerbela’daki kıyımdan kurtarılan İmam Zeynel Abidin Türkistan coğrafyasına yerleşmiştir. Diğer imamların da bu bölgede rahat edeceklerini bildiklerinden buraya yerleşmeleri sonucunda Türklerle yapılan evlilikler ve kurulan akrabalık bağları sayesinde Türkistan ve Horasan bölgelerinde yaşayan Türk toplulukları İslamiyet’i imamlardan ve imamların geleneklerinden öğrenmişlerdir (Aytaş, 2010:19). Ayrıca imamların hemen hepsinin suikaste uğramaları İslamiyet’i onlardan öğrenen Türkmenlerde derin yaralara sebep olmuştur. Dolayısıyla Anadolu’ya göç eden Alevi Türk zümrelerinin bilinçaltında kalan en önemli anlatının Kerbela Olayı ve Hz. Hüseyin’in şehadeti olduğunu söylemek mümkündür. Bu veçhile yukarıda alıntılanan Hüseyini Tarikatı anlatısı ve tanımlaması Anadolu Alevilerinin ve Tahtacıların Hz. Hüseyin’e vermiş oldukları önemin önemli bir göstergesidir. Alevi inancının gelişim aşamasında etkili olan bu sebepler Hz. Hüseyin’in inancın merkezi haline gelmesinde önemli sebeplerden biridir.

Kolektif belleğe göre Hz. Hüseyin’in şehadetinin yaratılışında belli olduğunu ve Hz. Muhammed ile Hz. Ali’nin bunu bilerek yas tuttukları belirtilmişti. Bilindiği üzere Ocaklı ailelerin soyu imamlar vasıtasıyla Hz. Hüseyin’e dayandırılmaktadır. Ayrıca dedelik makamına bu soydan olan kimsenin oturamayacağı da bir vakiydir. Peki İmam Hasan neden imam olmamıştır da Hz. Hüseyin imam olmuştur? Bunun sebebi yine Alevi geleneklerine göre belirlenmiş liyakat sisteminin tabii bir sonucudur. Dedelik babadan oğula geçse de yaşça büyük olan değil; liyakat sahibi olan kişinin posta oturması bu sistemin başlıca getirisidir. Hz. Hüseyin’in imamet postunun gerçek sahibi olmasına ilişkin ise Tahtacı-Alevi kolektif belleğinden dinlenen bir menkıbe şu şekildedir: “*Zaman içerisinde gerek Şah-ı Merdan, gerekse de müşdidimiz Hz. Muhammed ‘biz bu yolu kurduk, bu erkânı oluşturduk; bizden sonra bu erkânı kimler yürütecek’ diye sorduklarında önce Hz. Hasan’ı çağırırlar; yaşça büyük olduğu için. ‘Hz. Hasan biz bu yolu sana emanet edersek bu yolun aşıklarını, sadıklarını, taliplerini nasıl bu yola getireceksin?’ derler, Hz. Hüseyin de ‘Gelenler gelir ya Dede’ diye cevap*

verir. Derler ki ‘Gelmeyen olursa ne yapacaksın’ diye sorduklarında ‘Zorla getiririm’ der. ‘Yine gelmek istemezse’ diye sorarlar, bu sefer Hz. Hasan ‘Gerekirse de kılıç zoruyla getiririm’ deyince ‘Gönül kalsın, yol kalmasın ya Hasan; yolda zorlama olmaz.’ Sonra Hz. Hüseyin çağırılır. ‘Ya Hüseyin biz yolu sana emanet edersek bu yolun aşıklarını, sadıklarını, taliplerini nasıl bu yola getireceksin’ derler. Hz. Hüseyin ‘Gelen gelir ya Dede’ diye cevap verir. ‘Gelmeyen olursa’ diye sorduklarında Hz. Hüseyin ‘Ardından giderim’ der, ‘Yine gelmek istemezlerse’ diye tekrar sorduklarında ‘Gerekirse sırtıma alırım’ der. Derler ki ‘Eyvallah; yol senindir, makam senindir. Buyur!’ denilerek Hz. Hüseyin’e teslim edilir. Zaman içerisinde acaba Hz. Hüseyin bu kuralları yerine getiriyor mu, toplum içerisinde ayırıştırma yapıyor mu düşüncesiyle önce müşdidimiz Hz. Muhammed kalkar Hz. Hüseyin’in meclisine gider ki biz buna Cem Ayini deriz. Geçip bir kenarda oturmak ister, Hz. Hüseyin der ki ‘Ya dede oturma yerine sana bir soru soracağım; ona cevap ver öyle otur. Yol mu uludur, sen mi ulusun?’ Hz. Muhammed ‘Ben Muhammed Mustafa’yım. Yetmiş iki alemin şefaatçisiyim, Fatimatü’z Zehra’nın atası, sizlerin dedesiyim ve yolun kurucusuyum.’ Hüseyin der ki ‘Dede gönül kalsın, yol kalmasın. Yüzünü dara çek.’ Diyerek dedesini dara kaldırır. Sırasıyla babası Şah-ı Merdan Ali gelir, ona da aynı soruları sorar; o da doğru cevabı veremeyince dara çeker. Abisi Hasan gelir; onu da dara çeker. En son Fatıma Ana gelir bakar ki babası, eşi, oğlu darda. ‘Ya Hüseyin ne bu hal? Sen babanı, dedeni, abini dara kaldırdın; kâinat ayakta.’ Hüseyin der ki ‘Ana siz mi ulusunuz yol mu?’ Anası ‘Der ki medet ya Hüseyin; gönül kalsın, yol kalmasın. Bizler faniyiz, göçücüyüz ama yol kalıcıdır.’ O zaman diğerleri de ‘Eyvallah, Hüseyin yolun hakkını veriyor. Eyvallah ya Hüseyin! Makam senindir (AL_TEK).’”

Hz. Hüseyin kültürünün tüm yapısını bu menkıbede görmek mümkündür. Öncelikle O, posta hakkı olduğu için oturmuştur. Belleğin verdiği yanıtı göre yolu her şeyin üstünde tutarak Alevi kozmogonisinin tüm meşruiyet zeminlerinin temelini oluşturmuştur. Bugün başta Tahtacı ocaklarında da görüldüğü gibi dedelik makamına nasıl gelineceğinin örneğini yine inancın en kutsal kişilerini bile önünde dara çeken Hüseyin vermiştir. Eliade’nin tabiriyle “her mit, bir gerçekliğin nasıl var olmaya başladığını gösterir” (Eliade, 2017:88). Dolayısıyla bu menkıbeye bakıldığında bugünkü ocak geleneğinin ve posta oturmanın ne şartlar altında oluştuğu mitle çizilmiştir. Bir başka nokta ise tasavvufun başlangıcının Peygambere kadar uzanmasının

ve ilhamın Kur'an'la birlikte ana odağını oluşturduğu (Schimmel, 2018:60) düşünüldüğünde, menkıbeye göre Hz. Hüseyin'in dedesine karşı bile yolu bu kadar savunması ve ayrıca bilinçaltının Hz. Hüseyin'e atfettiği kutsiyetin ne derece büyük olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

Her inancın kendi içerisinde dinamikleri vardır ve inançlar bu çerçevede gelişir. Hz. Hüseyin kültüne bakıldığında ise dinler tarihinin birçok elementinin bir araya gelerek, İslami temellere oturmuş bir kişi gizemciliği ortaya çıkmaktadır. Aleviliğin Hz. Ali'ye verdiği önem ortadayken, Hz. Hüseyin kendini feda etmesi yönüyle tüm Alevi ulularından ayrılmaktadır. Bu sebeple oruç ibadeti tamamen bir yas havasına büründürülmüş ve Hz. Hüseyin'in acılarını çekmek için yapılan bir ibadet şeklini almıştır. Dolayısıyla Kerbela anlatısı Alevi bilinçaltının en canlı tuttuğu kültlerden biri haline gelmiştir.

Alevi inancı için Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin ardından gelen üçüncü isim Hz. Hüseyin'dir. Yukarıda da belirtildiği gibi *Kalubela*'da vermiş olduğu söze sadık kalarak şehadete kavuşmuştur. İnancın anlattığı menkıbelere göre Hz. Hüseyin istediği takdirde savaşı bitirebilecekken, buna hiç yanaşmamıştır. Hz. Hüseyin'inki hak uğruna gönüllü bir fedakarlıktır³⁸. Tahtacı ve Alevi düşüncesine göre Muhammed ve Ali yolu kurmuştur; ama yolu yücelten, ona yön veren Hz. Hüseyin olmuştur. İmamlık zinciri onun oğlu Zeynel Abidin üzerinden devam etmiş ve yolu kurtarmıştır. Hz. Hüseyin Alevi inancının merkezidir. Gerek Tahtacılar gerekse de diğer zümreler, kurbanlarını onun adına kesmiş, oruçlarını onun çilelerini tekrarlamak için tutmuşlardır. Bu açıdan bakıldığında Anadolu Alevi inanç süreğinin tam orta noktasında bulunmaktadır.

³⁸ Yıldırım'ın bu konuda aktarmış olduğu menkıbe şu şekildedir: "*Cafer-i Cinni bütün cinlerin piri ve lideri idi. Hz. Hüseyin'in şehit olacağı haberi bilinince Kerbela'da herkes siyah giyindi. Cafer-i Cinni, 'Ya Hüseyin! Bu Kerbela'da herkes siyah giyinmiş, yas halinde bu durum nedir?' diye sordu. İmam Hüseyin, 'Benim şehitlik mertebem var,' dedi. Cafer-i Cinni, 'İzin ver dağları onların üzerine yıkayım, yıldızlara işaret edeyim onları yerin altına doldurayım,' dedi. İmam Hüseyin 'Onlara gücüm yetmediğinden değil. Ben yarın muhibbi sadık dostlara pir olarak kanat açmam lazım. Şehitlik mertebesi böyle kucak açmama vesile olacak,' dedi. Cefer-i Cinni İmam Hüseyin'le bu konuşmayı yaptıktan sonra İmam Hüseyin, ona 'Senin adın bundan sonra Cafer-i Tayyar olsun,' dedi. Ondan sonra uçakların piri Cafer-i Tayyar oldu.*" Yıldırım, a.g.e., s.223.

4.3. Ehl-i Beyt Sevgisi ve 12 İmam İnancı

İmam Hüseyin'in şehadeti hiç kuşkusuz İslam dünyasında önüne geçilemeyecek bir bölünmenin simgesi haline gelmiştir. Bu kaybın ardından kelimenin tam anlamıyla ikiye bölünen İslam dünyası, yüzyıllardır süren bir tartışmanın da odak noktasında yer almaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere Hz. Muhammed'in ölümünün ardından yaşanan halife krizinde Hz. Ali Alevi inancının iddiasına göre dışarıda bırakılmış ve Müslümanların lideri olarak Ebu Bekir seçilmiştir. Bu konuda özellikle 12 İmam geleneğini benimseyen Şii bir mezhep olan İsna Aşeriyye taraftarları Hz. Ali'nin Hz. Muhammed tarafından imam olarak belirlendiği gerçeğine dayanarak hilafetin de Nur-ı Muhammedî sahipleri tarafından devam etmesi gerektiği iddiasında bulunmuşlardır (Türcan, 2004:65). Bu iddiada başta belirtilen büyük bölünmenin ilk önemli kıvılcımı Ehl-i Beyt inancı ve onun içeriği olmuştur.

Ehl-i Beyt kimlerden oluşur? Şiî/Alevi, özellikle Tahtacı toplumundaki Ehl-i Beyt inancının kökleri nelerdir? Neden tarih boyunca tartışmaların odağında olmuştur? gibi soruları sormak konunun bağlamı açısından önem arz etmektedir. Öncelikle İslam dünyasının en çok tartıştığı konu Ehl-i Beyt'in kimlerden oluştuğu konusudur. Esasında Ehl-i Beyt kavramı Arap kültüründe İslam'dan önce de var olmuş bir olgudur. İslam öncesi dönemde Kabe'nin etrafında yaşama ve onun ehli olma manasında kullanılmıştır (Yıldız, 2004:284).

İslam'ın gelişiyile birlikte kavram içerik değiştirmiş ve Peygamber'in ev halkı anlamında kullanılmıştır; fakat "*Ev Halkı*" olarak kimlerin kastedildiği açık olmadığı için birçok tartışmaya da zemin oluşturmuştur. Her bir inanç, kendini tanımlamak için itikadi bir altyapı oluşturmak zorundadır. Erken dönemlerde gelenekler içerisinde yer alan bazı kavramlar da bu inançlar ekseninde yeni bir bakış ile oluşturulan terminoloji içerisinde yerini almıştır (Türcan, 2004:53). Ehl-i Beyt kavramını da bu çerçevede okumak faydalı olacaktır.

Ehl-i Beyt'i oluşturan isimler İslam dünyasında en çok tartışılan konulardan biridir. Tartışmaların odak noktasında ise Ahzab Suresi'nin otuz üçüncü ayeti yer almaktadır³⁹. Ayette Peygamber'in hanımlarından söz edilse de Ehl-i Beyt'in temizleneceğine dair ifadedeki zamirin müzekker gelmesi ve hitabın gaipten muhataba dönmesi, bunun yanında ayette geçen Ehl-i Beyt'in kimliği konusunda Peygamber'e atfedilen haberlerin, eşleri dışındakileri de işaret etmesi (Türcan, 2004:55) gibi sebepler ciddi manada bir yorum farkını da beraberinde getirmiştir. Alevi düşüncesi bu ayette kastedilen kimselerin sadece Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olduklarını vurgulamıştır. Buna da kanıt olarak Peygamber'in bahsedilen kişileri abasının altına almasıyla alakalı hadisi göstermişlerdir⁴⁰. Alevi terminolojisinde de Ehl-i Beyt'in "Beşler" ve "Pençe-i Âli Abâ" olarak adlandırıldığı da bir vakiadır. Dolayısıyla Alevilik, inancın genel yapısı itibariyle de söylenebileceği gibi kutsal aile kavramını Ehl-i Beyt temelinde kurup; bu soya bağlanmayı da bir esas olarak kendine şiar edinmiştir. Hz. Ali'ye ve Hz. Hüseyin'e duyulan sevgi ve saygı Ehl-i Beyt sevgisi ve saygısıyla birlikte sistematikleşmiştir (Eröz, 1990:33).

Alevi görüşünün aksine Sünnî bakış açısı ise yukarıda belirtilen ayete farklı bir yönden bakmıştır. Ayrıca Ehl-i Beyt'in mahiyeti konusunda da yine Alevi düşüncesinin karşısına konumlanmıştır. Sünnî kesim söz konusu ayette kastedilenin Peygamber'in hanımları olduğunu vurgulamıştır. Hatta bu yaklaşım genişletilerek Peygamber'in bütün yakınları ve tüm Kureyş Kabilesi de (Öz, 1994:499) Ehl-i Beyt kapsamına dahil edilmiştir (Türcan, 2004:55). Buradaki esas nokta Kur'an'daki ifadelerin yoruma açık olması ve hadislerin tam anlamıyla berrak ifadelere sahip olmaması durumudur. Doğal olarak Kur'an bir kitap olmasından dolayı bu iddialara cevap verememekte ve konunun muhteviyatı tamamen tefsir alimlerinin yorumuna bağlı bir şekilde gelişmektedir.

³⁹ İlgili ayet şu şekildedir: "Hem vekalarınızla evlerinizde durun da evvelki cahiliyyet çıkışı gibi süslenip çıkmayın, namaz kılın, zekat verin, Allah ve Rasulu'ne itaat edin, Allah sade şunu istiyor: sizden kiri uzaklaştırın da ey Ehl-i Beyt sizi tertemiz, pampak etsin!" Kur'an-ı Kerim, 33:33

⁴⁰ Hz. Peygamber Ümmü Seleme'nin evinde iken, "Ey Ehl-i beyt! Allah kusurlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak ister." Kur'an-ı Kerim 33:33 mealindeki ayet nazil olmuş, bunun üzerine Peygamber Hz. Ali'yi, Fatıma'yı, Hasan ve Hüseyin'i abasının altına alarak, "Allahım, benim ehl-i beytim işte bunlardır; bunların kusurlarını gider, kendilerini tertemiz yap!" diye dua etmiştir. Bunu gören Ümmü Seleme "Ya Resülellah! Ben de onlarla beraber miyim?" diye sormuş, Resülullah da "Sen yerinde dur, sen zaten hayırla birlikte sin" cevabını vermiştir. Süleyman Uludağ, "Âl-i Abâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, II, s. 306.

Muaviye de halifelik iddiasını meşru temele oturturken kendisinin de Kureyş kabilesinden ve dolayısıyla Ehl-i Beyt'ten olduğunu (Türcan, 2004:61) ifade etmesi kavramın bir meşruiyet aracı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Aleviliğin Ehl-i Beyt'e bakış açısı da kendi meşruiyet iddiasından ortaya çıkmaktadır. Alevi bakış açısına göre Ehl-i Beyt mensupları her şeyden önce günahsız ve masumdurlar. Dolayısıyla da İslam'ı yönetmek Ehl-i Beyt'in tasarrufunda olmak zorundadır. Yukarıda bahsedildiği gibi Hz. Hüseyin'in kendini feda edişinin ardından yaşanan süreç de bu bağlılığın temellerini oluşturmaktadır. Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd b. Ali'nin oğlu Yahya'nın Horasan'daki faaliyetleri sırasında Emevi valisi tarafından takip edilip katledilmesi (Sarıkaya ve Ünlüsoy, 2009:309) bölgede yeni Müslüman olan Türklerin bu olayı Kerbela Olayı ile bağdaştırması da muhtemeldir. Ayrıca daha sonraki dönemlerde İmamların, özellikle Musa-i Kazımdan başlayan süreçte Türklerle kurdukları akrabalık bağları ve kültürel birliktelik Alevi toplumunun Ehl-i Beyt bağlılığını şekillendirmiş olması muhtemeldir.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus Türk topluluklarının İslam'ı tanıma ve anlama süreçlerinde Ehl-i Beyt'le olan temaslarıdır. Türkmenlerin İslam'ı kabul ve tanıma sürecinde buna aracılık eden unsurlar arasında Ehl-i Beyt mensuplarının olması ya da bu süreçte temas kurulan Ehl-i Beyt mensuplarının maruz kaldıkları haksızlıklara dair anlatılar Türklerin onlara yakınlık duymasında belirli ölçüde etki etmiş olmalıdır. Bu bağlılığı ve Ehl-i Beyt inancının en açık örneklerini tarikat ve Ocak silsilelerinde görmek mümkündür. Alevi, özellikle de Tahtacı ocak geleneği Ehl-i Beyt inancını tam merkezine almaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi Tahtacı Ocakları Dur Hasan Dede'nin kökenlerini direkt olarak İmam Rıza'ya bağlamakla onu Ehl-i Beyt'in bir parçası haline getirmiş ve kendini İmam Rıza vasıtasıyla da Peygamber'e kadar dayandırmıştır.

Ehl-i Beyt bağlılığı Alevi düşüncesinin esas noktasını oluşturmasının yanı sıra ona karşı olmak toplumdan dışlanmayı da beraberinde getirir. Ehl-i Beyt'e ilişkin inanç *Tevella ve Teberra*⁴¹ kavramlarıyla ortaya konulmuştur. Bu, inancın yaşamın bütününe etkisini sağlamaktır (Taşgın, 2004:279). Kutsal aile metaforunu merkezine alan Alevilik

⁴¹ *Tevella ve Teberra*: Bu kavramlara göre "*Tevella; Ehl-i Beyt'i sevmek, onların velayet makamının sahipleri olduğuna inanmak ve onları dost bilmek*" anlamına gelmektedir. "*Teberra ise; Ehl-i Beyt'i tanımayanlardan ve ondan uzak olanlardan sırt çevirmek*" anlamına gelmektedir. Bu terim doğrudan Yezid ve taraftarlarından uzak durmak, onlara lanet okumak anlamında da kullanılmaktadır. Ramazan Yıldırım, "*Tasavvufi Bir Yorum Olarak Alevilik ve Bektaşilik*", Ekev Akademi Dergisi, 41, Güz 2009, s. 111.

kendi örgütlenmesini de yine bu kutsiyet çerçevesinde gerçekleştirerek miti ve toplumsal hayatı paralel olarak yaşatmaya devam etmiştir. Tevella ve Teberra kavramı Tahtacı-Alevi-Bektaşî nefeslerinde de sık işlenen konulardan birini oluşturmaktadır:

Âl-i Ali 'yi eyle tevelli

Sevmeyene sen söyle teberri

Nakıs-ı ahmak batıl-ı nahak

Kafir-i Mutlak Şimr ile Mervan⁴²

Kavramın ve inancın Alevi kolektif belleğinde ifade ettikleri şu şekildedir: “Muhammed ölmeden önce dediği bir söz var; ‘Size iki şey bırakıyorum; biri Kur’an, diğeri Ehl-i Beyt’ diye. Kendisiyle beraber beş kişi oluyor. Bunlar sizin önderiniz olacak, bunları koruyacaksınız’ dedi ama tabi korumayı bırak ikiliği ondan sonra başlattılar. Böyle geldi, böyle gitti (İS_TK).” Görüldüğü üzere Tahtacıların bu konudaki temel algısı Ehl-i Beyt’in Peygamber tarafından bırakılan bir miras olmasına rağmen bu mirasa saygı duyulmadığı ve Ehl-i Beyt’in bir siyaset malzemesi durumuna getirildiğidir. Alevilik ise Peygamber mirasına sahip çıkarak Ehl-i Beyt’i tam merkeze alan bir uygulama haline getirmiştir.

Ehl-i Beyt bağlılığının önemli bir kısmını da 12 İmam inancı oluşturmaktadır. 12 imam inancının temelinde yine *Nur-ı Muhammedî* kavramıyla oluşturulan bir silsile kendini göstermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi bu nur Hz. Âdem’den başlayarak Hz. Muhammed’e nübüvvet, Hz. Ali’ye de velayet olarak intikal etmiştir. Hz. Ali’nin Peygamber’in kızı Hz. Fatıma’yla olan evliliği sayesinde nur sürekliliği korunarak bu evlilikten doğan Hz. Hüseyin ve onun devamı olan Evlâd-ı Resul nesli tarafından taşınmıştır (Üçer, 2004:263). Alevi düşüncesine göre İmamlar Ehl-i Beyt’ten oldukları için günahattan ve hatalardan azadedirler ve Ali’nin sahip olduğu velayet zincirinin taşıyıcısı durumundadırlar. Aleviler de Peygamber ailesine verilen bu dinsel otoritenin ışığında kendi İslam algılarını oluşturmuşlardır (Daftary, 2017:68).

⁴² Mehmet Eröz, *Anadolu’da Alevilik Bektaşîlik*, T.C. Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1990, s.35

İmamet fikrinin odak noktasında yine yukarıda bahsedildiği gibi Hz. Muhammed'in ölümü ve vasiyet krizi önemli bir rol oynamaktadır. Bu olayda Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesine itiraz eden Ali taraftarlarının da olması İslam dünyasında Şia kolunun ilk nüveleri olması açısından önemlidir⁴³. Hz. Fatıma'nın da ilk olarak Hz. Ebu Bekir'e biat etmeyip Ali'nin hakkının yendiğine dair bir kabulü olduğu ve hilafet seçiminde Ehl-i Beyt'in göz ardı edildiğini belirtmesi (Türcan, 2004:59) aslında ayrışmanın sadece tabanda değil İslami elit tabaka arasında da bir sürtüşmeye neden olduğu görülmektedir. Hz. Ali'nin halifeliğinin ardından oğlu Hz. Hasan yine Ehl-i Beyt ve İmamet temelli olarak hak iddia etmiş fakat Muaviye tarafından zehirlenerek şehit edilmiştir. Daha sonra ise yukarıda anlatılan Kerbela Olayı'nı takip eden süreçte ise Şia yine İmamet'in nur taşıyıcıları tarafından sürdürülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Şia'nın İmamiye⁴⁴ kolu da Ali'nin açıkça Peygamber tarafından imam olarak atandığını, dolayısıyla İmamet'in ve hilafetin Ali soyundan devam etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu İmameti devam ettirecek olanlar ise Alevi terminolojisinde 12 İmam olarak adlandırılan kişilerdir. Bu isimler: Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Zeynel Abidin, Muhammed Bakır, Cafer-i Sadık, Musa el Kazım, Ali Rıza, Muhammed Taki, Aliyyül Naki, Hasanü'l Askeri ve son İmam Muhammed Mehdi'dir.

Tahtacı toplumunun Horasan ve Türkistan'dan göç yoluyla Anadolu'ya gelmiş bir topluluk olduğundan söz edilmişti. 12 İmam kültürünün de özellikle İran ve Türkistan çıkışlı olduğu düşünüldüğünde Tahtacı Alevi düşüncesine bu yolla girmiş olabileceği bir vakiydir. Bu konuda Alevi belleğinin aktardıkları şu şekildedir: *“Şimdi bizde hangi boydan, hangi soydan olursa olsun, kime sorarsan soralım kökenimiz Horasan der. Horasan'a baktığımızda da Türkmen boylarının egemen olduğu kesindir. Oraya Kerbela'dan sonra İmam Zeynel Abidin'in götürülmesi, Zeynel Abidin'in orada evlenip*

⁴³ Medine'de Hz. Ali'nin Halife seçilmesi gerektiğine inanan küçük bir gruba dayanan bu kavram Başlangıçta Ali'nin bazı dostlarından ve destekçilerinden oluşmaktaydı. Bu azınlık grup zaman içerisinde *Şiatü'l-Ali* yani Ali'nin taraftarları olarak anıldı daha sonra da genel bir isim olarak *Şia* kavramı kullanıldı. Farhad Daftary, *İsmaililer: Tarihleri ve Öğretileri*, çev. Ahmet Fethi, Alfa yay., İstanbul 2017, s. 71

⁴⁴ İmamiye mensupları; Hz. Peygamber'in Ali'nin imametini açık ve sarıh olarak bildirdiğini belirtmektedirler. Bunu da şu anlatıyı referans olarak göstermişlerdir: *“Allah Resulu İslam'ın ilk döneminde şöyle buyurmuştu: 'Kim malı konusunda bana biat eder?' Bunun üzerine topluluk kendisine biat etti. Sonra şöyle buyurdu: 'Kim canı üzerine bana biat eder? O, benden sonra bu işin velisi ve vasisi olacaktır.' Oradakilerden hiçbiri biat etmedi. Sonunda Ali elini uzatarak O'na canı konusunda biat etti ve bu biatin gereğini hakkıyla yerine getirdi. Bu öyle bir sonuç doğurdu ki Kureyşliler Ebu Talib'i şöyle diyerek ayıplar oldular: 'Yeğenin, oğlunu senin üzerine emir tayin etti!' Muhammed Bin Abdülkerim eş-Şehristani, *Dinler ve Mezhepler Tarihi*, çev. Muharrem Tan, Kabcacı yay., İstanbul, 2014, s.135.*

çoğalmasa, İmam Musa-i Kazım, İmam Rıza, İmam Bakır, İmam Cafer-i Sadık hep Horasan'da yaşadılar. Bugün bizim menkibelerimizde, deyiş, duvazimamlarımızda⁴⁵ çok sık yer alır. Horasan piri İmam Rıza, Musa-i Kazım diye... Şimdi baktığında Alevilerin büyük bir bölümünün Horasan bölgesinden yola çıkıp Anadolu'ya yayıldığını görüyoruz. Tahtacı Türkmen Alevileri, Orta Asya Türkmen geleneğini hiç yitirmemişlerdir (AL_TEK).”

12 İmam inancının özellikle Tahtacılar için kökenlerinden bahsederken vurgulanması gereken nokta Tahtacıların Şah İsmail bağlantısıdır. Şia'nın İmamiye kolunu kabul etmiş Safevîlerin Tahtacılarla kurdukları ilişkiyi belgelere dökmek pek tabii ki mümkün değildir. Fakat Şah İsmail'e ait nefeslerin Tahtacıların dini törenlerinde önemli bir yere sahip olması, aşiret ile Safeviler arasında sıkı bir bağın bulunduğu işaret etmektedir (Kehl-Bodrogi, 2017:76). Tahtacı belleği özel bir önem atfettiği Şah İsmail'den şu şekilde bahsetmiştir: *“Safevi kurulduğu zaman Anadolu Alevilerinden sadece bizim Tahtacılar asker gönderdi. Tahtacılar Şah Hatayi'yi kendilerine şih gibi görmüşler. Ali'den sonra, 12 İmam'dan sonra gördükleri en güzel şey; çünkü iç dış içtihad, komple iç-dış nefesler ondandır (ZİY_İZ).”*

Görüldüğü üzere Tahtacılarda 12 İmam kültürünün kökenlerinde Şah İsmail ve Safevî etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Yapılan görüşmeler sırasında ifade ettikleri şekliyle kökenlerini Horasan'a bağlamaları ve muhtemelen bu bölgede başlayan etkileşim yeni bir öğreti olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Tahtacılardaki 12 İmam inancının gelişmesinde Anadolu'daki Safevî hareketlerinin etkisi büyük önem arz etmektedir (Selçuk, 2008:105).

Kült içerisinde özellikle Tahtacılar için ön plana çıkan kişi İmam Cafer-i Sadık'tır. Cafer-i Sadık'ın ön plana çıkmasının en önemli nedeni Tahtacı Alevilerinin Kur'an'dan sonra en çok değer verdiği ve kutsal gördüğü kitap olan *Buyruk*⁴⁶,un yazarı

⁴⁵Duvazimam: Cemlerde imamlarının isimlerinin geçtiği nefesler.

⁴⁶Buyruk'un yeni Türk alfabesiyle ilk basımını Sefer Aytekin yapmış fakat kitap fazla basılmamıştır. Mehmet Eröz ise sözlü propagandanın yanında ilk yazılı basım olduğu görüşünü savunmuştur. Bozkurt'un ana metinden önce vermiş olduğu bilgilere göre ise; Anadolu Alevileri üzerinde propaganda çalışmaları yapan Safeviler gönderdikleri halifelerin yanında bu kitabı göndermişler ve kitap büyük önem kazanmıştır. Köprülü'ye göre ise kitabı İmam Cafer değil Şah İsmail'in dedesi Şeyh Safi yazmıştır. Buyruk, Der. Fuat Bozkurt, Salon yay., Konya 2018, s.11-12. Ayrıca burada bir parantez açmak doğru olacaktır. Buyruk hakkında detaylı bir çalışma yapan Yıldırım, Tahtacıların kullandığı Sefer Aytekin Buyruk'u üzerine şu değerlendirmeyi yapmıştır: *“Modern dönemde gerek Alevi toplumu gerekse araştırmacılar nezdinde,*

olmasıdır. Diğer önemli nokta ise Aleviler arasında Ehl-i Beyt karşıtlarının karşısında durarak İmamet vazifesini gerçekten ifa ettiği görüşünün benimsenmesidir. Gölpınarlı'nın ifadesine göre yolun koruyucusu olmuş ve inancı kendi ismiyle anılan Caferiyye teriminin kurucusu olmuştur (Gölpınarlı, 1970:104). Tahtacı itikatlarının da tamamı *Buyruk* üzerinden gerçekleştirilir ve ibadetlerin tamamı Cafer-i Sadık anlatıları üzerinden icra edilir. Yusuf Ziya Yörükân ise Tahtacıların kendilerinden Caferi olarak bahsettiğini ve yol-erkanı öğrenmek için bu kitabın öncelikli olarak okunması gerektiğini dinlediğini aktarmıştır (Yörükân, 2015:61). Aleviliğin ana kitabı mahiyetinde olan *Buyruk* temel sorulara karşılık verme amacındadır (Buyruk, 2018:12). Törenler, söylenceler, ilkeler ve töreler gibi kavramları sistematikleştirerek; Alevi dinsel hayatını düzenlemesi açısından çok önemli bir eserdir. Aynı şekilde kitabın yazarı Cafer-i Sadık, yolun organizasyon kısmını kitabıyla çizdiğinden dolayı; Tahtacılar için 12 İmam'ın içerisinde soylarının dayandığını belirttikleri İmam Rıza'yla birlikte en önem verdiği kişilerden biri durumundadır.

Bir kitap olarak *Buyruk* Tahtacı/Alevi toplumunun Kur'an'dan sonra en önem verdiği kitap olarak ön plana çıkmaktadır. Yolun, erkanların, cemin ve diğer tüm toplumsal işleyiş *Buyruk*'un emirlerine göre yapılmaktadır. Kısacası Alevi inanç ve uygulamalarının ana yazılı referansı durumundadır (Yıldırım, 2020: 20). İçeriği ve önemi hususunda Yıldırım'ın söyledikleri kayda değerdir. Yaptığı değerlendirmede; *“Buyruk'ta yer alan emirleri en geniş kapsamıyla Evliyâ olarak ifade edilen, başlarını Muhammed-Ali, Ehl-i Beyt ve On İki İmam'ın çektiği ve özünü Nur-ı Muhammed Ali'nin oluşturduğu bir kutsal topluluğun buyruğudur. Bu inanca göre, Buyruk'ta ifade edilen kurallar ve emirler Âdem'in yaratılışında konulmuş olup o günden bu yana Hak ehli canlar tarafından uyulmakta ve uygulanmaktadır (Yıldırım, 2020:24-25).”* demiştir. Alıntılanan parçadan da anlaşılacağı gibi burada da bir kadimlik vurgusu ve yaratılışa yapılan atıf hakimdir. Yukarıda belirtildiği üzere Ali'nin ilk yaratılan insan ve Tanrı'nın tecellisi olduğu inancı gibi *Buyruk*'un da en baştan beri var olduğuna inanılmaktadır.

Buyruk kavramının içeriğini büyük oranda 19. yüzyıl sonlarında istinsah edilen ve Tahtacı Alevileri arasında bulunan (Tahtacı Buyruğu adı ile meşhur) bir nüsha ile doldurulmuştur. Bunun sebebi şüphesiz Latin harfleriyle ilk yayınlanan Buyruk'un (Aytekin yayını) bu yazması esas almasıdır.” Rıza Yıldırım, Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk)- Tarihsel Arka Plan, Metin Analizi, Edisyon-Kritik Metin, YKY yay, İstanbul 2020, s.36-37.

Buyruk hakkında Alevi kolektif belleği bizlere şunu ifade etmişlerdir: *“Aleviliğin ana kaynağı Buyruk’tur. Buyruk Kur’an-ı Kerim’den ayrı değildir. Kur’an-ı Kerim’in içinden cımbızla özünü, ahlaki taraflarını ve doğru dürüstlüğünü almıştır. Yani insanlığa hitap eden tüm taraflarını almıştır. Buyruk’un kuralları neyse Cem’de de o kurallar uygulanır (CEM_KIL)”*. *“İmam Cafer Buyruk’u yazmış ve kuralları koymuş; zaten biz de oradan öğreniyoruz, Cafer’in Buyruk’unda olduğu gibi yaşıyoruz (İS_TK)”*.

12 İmam inancının orta yerinde dinler tarihi için önemli bir kavram olan Mehdi düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Dinlerin çoğunda insanlığın maddi ve manevi sıkıntılarını sona erdirecek, içtimai ve dini hayatı ideal olgunluğa ulaştıracak (Sarıçoğlu, 2003:369) ve Tanrı tarafından gönderilen bir kurtarıcının gelip insanlığı yeniden düzene ve refaha kavuşturacağı düşüncesi hakimdir. Dolayısıyla ilahi dinlerde de bu inancın nüvelerini görmek mümkündür. Yahudilik, Mehdi düşüncesini İlyas Peygamber’in kişiliğinde vücuda getirmiş ve Kudüs’ü putperestlerden temizleyecek ve diğer din mensuplarını hakimiyet altına alarak Süleyman Mabedi’ni yeniden inşa edecek kişi olarak değerlendirmiştir (Gün, 2017:104). Yahudilerin uğradığı sürgünler ve maruz kaldığı kötülüklerin Mesih tarafından düzeltileceği ve Tanrı’nın krallığını kuracağı düşüncesi Yahudiliğin en temel inançlarından biridir.

Hıristiyanlara göre Hz. İsa’nın Mesih olarak geleceği Tevrat’ta yazılıken, Yahudiler bu metinlerde yaptıkları değişikliklerle onu tasdikten kaçınmışlardır (Fığlalı, 1981:182). Yine Hıristiyanlara göre Hz. İsa, çarmıha gerildikten sonra dirilmiş ve yeniden dünyaya geleceği zamana kadar Rab’bin huzuruna yükselmiştir⁴⁷.

İslam tarihinde ise Mehdi düşüncesi hakkında birçok farklı görüş ortaya çıkmıştır. Hadislerde kıyametin kopuşuna dair alametler en küçük ayrıntılarına kadar rivayet edilmiş olsa da (Fığlalı, 1981:185) Sünni alimlerin çoğuna göre ıstılah anlamıyla mehdi kelimesi Kur’an’da geçmediği gibi mehdi düşüncesi de yer almamaktadır (Gün, 2017:108). Hadislere göre mehdi ile ilişkili olarak Hz. İsa’nın semadan inişi ve akabinde kıyametin kopuşu ortaya konmaktadır (Gün, 2017:111). Bilindiği üzere

⁴⁷ Matta 28:1-8; Luka 24:1-12; Yuhanna 20:1-10

İslamiyet'e göre Hz. İsa ölmemiş ve göğe Tanrının huzuruna yükseltilmiştir⁴⁸. Hz. İsa, kıyametle ilgili haberlerin karşısında tartışmasız olarak bulunmasına ve titizlikle birçok defa ele alınmasına rağmen bir iman esası haline gelmemiştir (Fığlalı, 1981:195-196). Hadisler ve ayetler birbiriyle çelişmesine rağmen nasıl oldu da mehdi düşüncesi İslam içerisinde bu kadar teveccüh buldu? Fığlalı'ya göre tartışmadaki esas nokta Mehdi inancının sadece Yahudilik ve Hıristiyanlara ait olmadığı ve dolayısıyla bütün dinlerde kabul edilen bir inancı temsil etmesi hasebiyle İslamiyet içerisinde de inanılan bir gelenek olabileceği (Fığlalı, 1981:197) noktasıdır. Dinler tarihinde devamlılıkta farklılıklar olmasına rağmen, eski inançların yeni din içerisinde bir gelenek olarak yaşamaya devam ettiği gerçeği bu inancın İslam içerisindeki olası konumu hakkında açıklayıcı olmaktadır.

Alevilik ise Mehdi düşüncesini 12 İmam kültü üzerinden kavramsallaştırmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi Müslümanların liderleri Nur-ı Muhammedî taşıyıcıları olan İmamlardır, dolayısıyla gelecek kurtarıcı da bir kutsal nur taşıyıcısı olmak zorundadır. Mehdi'yi bekleme inancı Alevilik'te temel bir kavramdır fakat geliş şeklinde bir ihtilaf söz konusudur. Bazılarına göre Mehdi gelecekte bir şahsiyet iken, bazılarına göre ise bir yeniden geliş "ric'at" metaforunun simgesi olacaktır (Gün, 2017:114).

Bu yeniden geliş metaforu da inanç içerisinde bir menkıbeyle desteklenmiştir. Alevi belleğinin aktardığına göre menkıbe şu şekildedir: "*İmam Ali'nin kendi neslinden olan bir oğlu var. Hz. Muhammed'den miras kalan bir hurmalık var orayı beklemeye gidiyorlar bir hırsızlık olmasın diye; önce İmam Hasan gidiyor, onu korkutuyorlar. İmam Hüseyin gidiyor, onu da korkutuyorlar. Son olarak İmam Hanife'ye gidiyorlar sen git diye; İmam Ali de arkasından gidiyor. Ali biliyor korkutmaya çalışacaklar ve bakıyor ne yapacak diye. Bir an Hanife babasını hırsız sanıp saldırmış ve boğazını sıkmış. O arada Hz. Ali yüzündeki peçeyi kaldırıncı babama karşı geldim diye kaçıyor ve bir kayaya sığınyor. Bu hadiseden dolayı çok utandı, yarıl kaya deyince işte o*

⁴⁸Hız. İsa'nın ölmediği ve göğe yükseltildiğiyle alakalı Kur'an'da bazı ayetler şunlardır: "O vakit ki Allah buyurdu: ya İsa! Emin ol ben seni eceline yetireceğim ve seni bana ref'edeceğim ve seni o küfredenlerden pekleyeceğim ve sana tabi olanları o küfredenlerin kıyamet gününe kadar fevkinde kalacağım, sonrada hep dönümünüz banadır, ihtilaf edip durduğumuz şeyler hakkında o vakit aranızda hükmü ben vereceğim Kur'an, 3:55. " "Ve biz Allah'ın Resulü Mesih İsa ibn-i Meryem'i katlettik demeleri sebebiyle -halbuki onu ne katlettiler ne salbettiler ve lakin kendilerine bir benzetme yapıldı- ve filhakika onda ihtilaf edenler bundan dolayı şekk içindedirler, ona dair bir ilimleri yoktur ancak zann ardından giderler, halbuki onu yakinen katletmediler. Doğrusu Allah onu kendine ref'eyledi. Allah bir aziz, Hakim bulunuyor. Kur'an 4:157-158.

kayaya girdi, bir daha da çıkmadı. (İS_TK)” Mitten anlaşılacağı üzere Mehdi'nin adı Hanife'dir ve bizzat Hz. Ali'nin oğludur. Bu olay olduğunda ise babasına güç uygulayabildiğine göre çocukluk çağını çoktan geçmiş olduğu yönündedir. Babasına vurma utancına dayanamayıp sır olarak kendisini saklamıştır. Başka bir anlatıda ise: *“Mehdi beş yaşında sır oldu. İnanışa göre kıyamet gününde tekrar çıkacak ve İsa'yla buluşacak (CEM_KIL)”* Bu anlatıya göre ise daha beş yaşında bir çocukken kaybolduğu ve kıyamete yakın değil, kıyametin koptuğu gün gelecek ve Hz. İsa'yla buluşarak kendini insanlığa göstereceği şeklinde bir anlatı da gelişmiştir. İmam Mehdi'nin ortadan kaybolmasıyla birlikte *Nur-ı Muhammedî* de son bulmuştur. Dolayısıyla; İmamların mahiyeti ve kutsal aile kavramının İmam Mehdi'yle birlikte insanlardaki temsil ve tecellisi son bulmuştur (Yıldırım, 2018:170).

Mitler, tarihsel zamandan münezze ve kronolojik olma kaygısı gütmeyen anlatılardır. İmam Mehdi anlatılarında da bunun tipik bir örneği görülmektedir. Kendisinin sır olmasından mütevellit insanlığı kurtarmaya geri geleceği ve mutlak krallığı üstün kılacağı görüşü bir yana tarihsel gerçeklik farklı bir anlatı sunmaktadır. Gölpınarlı'ya göre İmam Mehdi H.255 yılında (Miladî. 868/869) Şaban ayının on beşinci cuma gecesini doğmuştur (Gölpınarlı, 1970:199). Babası da anlatıların aksine İmam Ali değil, İmam Hasan'ın Askeri'dir. Yine Gölpınarlı Mehdi'nin sır olduğunu söylese de bunun nasıl gerçekleştiği konusunda bir bilgi sunmamıştır⁴⁹.

12 İmam inancı içerdiği mitler, anlatılar ve kökler olarak Aleviliğin ve Tahtacıların kendilerine özgü inanç sistemlerinin köşe taşlarından biridir. Vurgusu çokça yapılan, Alevi Ocak yapılanmasının ve kutsiyetinin tam olarak işlendiği önemli bir kültü ihtiva etmektedir. Hz. Ali'yle başlayan imamet halkası önce Cafer-i Sadık'ın Buyruk'u aracılığıyla itikadlarını sistematikleştirmiş, Mehdi'nin varlığıyla bir kurtarıcı metaforunu her yönüyle işlemiş ve Nur-ı Muhammedî bağlantılarını da bu kült sayesinde hiç kaybetmeyerek soylarının dayandığı temel olarak inançlarının önemli bir dayanağı haline getirmişlerdir. Tüm uygulamaları ve toplumsal hayatlarının büyük bir

⁴⁹Gölpınarlı Mehdi'nin geri geleceğiyle alakalı ise şu bilgileri vermektedir: *“Kıyamet alametlerinden olmak üzere zuhur edeceği, Mekke'de Rükün'le Makaam, yani Kabe-yi Muazzamayla Hacer-ül Esved arasında, kendisine beyat edileceği bildirilen ve hadislerde, sayıları on iki olarak beyan bulunan Hulefa-yı Raşidin'in sonuncusu ve gene, zuhuruyla küfür ve zulümle dolmuş bulunan yeryüzünü, adaletle, eşitlikle dolduracağı, bütün aleme hükmedeceği, yedi yıl hüküm süreceği, kendisinden sonra İsa Peygamber'in de ineceği, Deccal'in öldürüleceği bir inanç esasıdır.”* Abdülbaki Gölpınarlı, *On İki İmam*, Der yay., İstanbul 1970:205.

bölümünde rehber edindikleri imamlar vasıtasıyla geleneklerini bu yönde kurgulayarak inançlarını geliştirmişlerdir.

5. RİTÜELLER VE MİTOLOJİ

Çıktım Kırklar yaylasına

Çağırdım üçler aşkına

Yüzümü yerlere sürdüm

Yediler Kırklar aşkına

(Hatayi⁵⁰)

5.1. Ayin-i Cem

Aleviliğin ana akım İslam'dan görünür farkı ibadetler konusunda ortaya çıkmaktadır. İslam'ın en önemli ibadeti olan namaz konusu Aleviler tarafından belli bir mitoloji çerçevesi oluşturularak reddedilmiş ve “*Cem*” adı verilen ritüel çerçevesinde ibadetlerini yapma yolunu seçmişlerdir. Peki Aleviler neden namaz kılmayıp Cem ederler? Cem'in mitolojik altyapısı nedir? Kaç çeşit Cem vardır ve bunları birbirinden ayıran farklar nelerdir? gibi sorulara yanıtlar arayarak Aleviliğin bu en mühim ibadetine mitolojik bağlantılar ve anlayış farklılıkları çerçevesinden ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Bir terim olarak “*Cem*” toplanmak anlamına gelmektedir; fakat dinsel bir anlama büründüğünde birçok farklı yaklaşımlar görülmektedir. Bedri Noyan'a göre ise *Ayin-i Cem*, *Aynü'l Cem* sözcüğünün galat halidir. “*Ayn*” varlık, gerçek anlamına gelmektedir ve böylece gerçek birleşme ve birliğin özü gibi kavramları ifade etmektedir (Noyan, 1995:64). Noyan Cem Töreni'ni ele alırken, Cem'in bir ibadetten ziyade insanın Tanrı'yı zikretmesinin en yüce şekli olduğunun altını çizmektedir. Tabii ki bir Cem'in Cem olabilmesi için kurban “*tığlamak*⁵¹” gerekmektedir (Eröz, 1990:96). Tahtacılar arasında Cem Töreni'ne dönülen semaha atıfla “*Halka Namazı*” da denmektedir (ZİY_İZ). Cem İbadeti'ni yalnızca bir ibadet olarak görmek yanlış olacaktır. Belli ritüeller toplamından daha kompleks bir yapı olan Cem Töreni'nin doğrudan Alevi toplumsal örgütlenmesinin temel yapı taşı niteliğinde olması ona farklı

⁵⁰ Muğla Tahtacılarının Kırklar Semahı'ndan bir nefes.

⁵¹ Tahtacılar da kurban kesme işlemine “*Tığlama*” adı verilmektedir (ZİY_İZ).

bir anlam da yüklemektedir. Yukarıda değinildiği gibi yıllarca süren toplumsal izolasyonun bir sonucu olarak Cem, Aleviler arasında sadece bir ibadet şekli olmaktan ziyade içinde bulunulan klan yapısının düzenlenmesi işlevini de görmüştür. Burada sorunlar çözülmüş, dargınlıklar giderilmiş, Alevi toplum yapısının şüphesiz en önemli kurumu olan müsaheplik bağı kurulmuş, yargılamalar yapılmış ve cezalar tespit edilmiştir. Sadece bu açıdan bakıldığında bile Cem'in ciddi anlamda bir toplumsal işlevinin olduğunu söylemek mümkündür. Yörükan'a göre ise "*Cem ayini, cemiyet halinin en harareti şeklinde yaşandığı bir ayindir* (Yörükan, 2015:66)". Yapılan görüşmelerde Tahtacıların Cem ibadetine büyük önem verdikleri, ona toplumsal değer atfettikleri, bu yüzden Cem'in kesin kurallarla düzenlenmiş olduğu, Cem'e girecek kişilerin ayrıntılı bir kurallar silsilesine tabi tutuldukları görülmüştür.

İbadetin toplumsal yanının dışında kalan kısmı ise bir hayli incelenmeye değerdir. Öncelikle Alevi inanç pratiğinin temelinde tamamen mitolojik öğelerin yattığı belirtilmelidir. Her ibadet, her ritüel ve her gelenek bir mitolojik altyapıya sahiptir. Bu noktadan hareketle denilebilir ki Alevi mitolojisi inanca etkisinden ziyade tamamen ritüelleri etkilemiş ve ritüeller, mitolojik zamanın yeniden yaşanmasının sadece bir yoludur. Eliade'ye göre; "*mitin ana işlevi ritüellerin ve tüm anlamlı insan etkinliklerinin, beslenmenin, cinselliğin, çalışmanın vb. kusursuz benzerlerini oluşturmaktır* (Eliade, 2017:89)" dolayısıyla Cem Töreni'nin de altında bu şekilde bir mitoloji yatmaktadır. Kozmolojik bir zamanda gerçekleşen bu anlatının adı *Kırklar Meclisi*'dir. Aslında Cem ritüelleri de Kırklar anlatısının bir temsilinden başka bir şey değildir. Melikoff da araştırması kapsamında konuştuğu Sivaslı bir Alevi'den aktardığına göre Alevilerde Cem demek Kırkların Cemi'ni taklit etmek, yani onu canlandırmak demek olduğunu belirtmiş ve Alevilerin bu konuda hemfikir olduklarının altını çizmiştir (Melikoff, 2009:67). Yükseliş motifi dinler tarihinde sıkça rastlanan bir motiftir ve İslam içerisindeki yükselme Hz. Muhammed'in miracıyla⁵² sembolik hale

⁵²Miraç, İslami terminolojide Peygamber'in göğe yükselişini ve Tanrı'yla buluşmasını ifade etmektedir. Olay Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya gidiş ve oradan da yükseklerle çıkış şeklinde yorumlandığından kaynaklarda "*İsra ve Mirac*" olarak adlandırılrsa da Türkçede "*Mirac*" terimi her ikisini de kapsamaktadır. Salih Sabri Yavuz, "Mirac", *TDVİA*, XXX, s.132. Kur'an'ın çeşitli surelerinde şu şekilde geçmektedir: "*Tenzih o Sübhana ki kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan havalisini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya isra buyurdu ona ayetlerimizden gösterelim diye, hakikat bu: odur, işiten, gören.*" Kur'an, 17:1. "*O dem ki Sidre'yi bürüyen bürüyordu. Göz ne şaştı ne aştı. Vallahi gördü rabbinin ayetlerinden en büyüğünü gördü.*" Kur'an 53:16-18 gibi ifadelerle Hz. Muhammed'in göğe çıkıp Tanrı'yla görüştüğünün altı çizilmektedir. İslam inancına göre namaz da burada farz kılındı. Anlatıya göre ilk farz

gelmiştir. Miraç, Kırklar ve Cem ibadeti birbirine bağlı bir bütündür ve her mit bir gerçekliğin nasıl var olmaya başladığını göstermektedir (Eliade, 2017:88). Eliade'nin yükselme ve Tanrı'yı görme kavramlarına ilişkin görüşü şu şekildedir: “İnsanın erişemediği yukarı katlar, yıldızlara ait bölgeler alışkanlığın, mutlak hakikatın, sonsuzluğun olağanüstü güçleri ve itibarıyla donanırlar. Orası Tanrı'nın evidir; oraya sadece birkaç ayrıcalıklı insan tırmanma ritüelleriyle erişebilir (Eliade, 2017:105)”. Aslında Peygamber'in miracı da bundan farklı değildir. “Burak” isimli bir atla ve Hz. Cebrail rehberliğinde katları tırmanarak gerçekleştirdiği bir erginlenme durumudur. Bu durumun sonucunda İslam literatüründe *Miracname* adı verilen tür oluşarak Peygamber'e övgüler dizilmiştir. Alevi inancının da diğer tasavvufi ekollerden farkı miraca toplumsal bir karakter kazandırmış olmasıdır. Bir Alevi'nin hayatında miracın en kusursuz deneyimi dolayısıyla Cem ibadetidir. Cem'in özü de bu cihetle miraç metaforudur (Yıldırım, 2018:147).

Alevi kolektif belleğinden dinlenen Miraç ve Kırklar anlatısı şu şekildedir⁵³:
“Peygamberimiz miraca çıkmış; Tanrı'nın huzuruna çıkmış. Dönüşünde bir aslan görüyor, aslan buna yol vermiyor; vermeyince Cebrail parmağındaki yüzüğü ağzına at geç diyor ve Peygamber de yüzüğü verip geçiyor⁵⁴. Cenab-ı Hakk'ın huzurundan dönüp gelen Muhammed bir mekâna denk gelir ki biz buna ‘Kırkların Mekânı’ deriz. Kapıya

kılınan namaz elli vakitti ve Peygamber dönüşte Hz. Musa'ya uğradığında İsrailoğulları tecrübesiyle bunun fazla olduğunu Allah'a müracaat ederek düşürmesini telkin ve tavsiye etmiştir. Peygamber'in de Allah'a müracaatı sonucu Namaz 5 vakte inmiştir. Çağfer Karadaş, “İsra-Mirac Hadisesi: Mahiyeti ve Gerçekliği”, KİSBU İlahiyat Dergisi, Haziran 2019, s.58. Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde Miraç'taki bu olay şu şekilde kaydedildi: “Miraç'ta, Peygamber hakkın huzuruna çıkıp geri döndüğünde göğün yedinci katında Musa'yla karşılaşır. Musa ‘Ya Muhammed sen hakkın huzuruna çıktın, neler gördün, ne konuştunuz?’ der. Peygamber ‘Çok şeyler konuştuk ya Musa’ diye cevap verir. Musa ‘Peki namaz hakkında ne konuştunuz?’ diye sorunca denir ki o zamana kadar 52 vakit namaz kılınırdı. Musa ‘Yahu bu senin ümmetine ağır gelir; sen tekrar çık Cenab-ı Allah'ın huzuruna ve ricada bulun da biraz indirsin.’ der. Hz. Muhammed tekrar çıkar: ‘Bu benim ümmetime ağır gelir.’ deyince Cenab-ı Allah ‘Tamam 35 vakit kılın diye buyurur.’ Tekrar Musa ağır gelir deyince, işte bu ikinci çıkışında namaz 5 vakte inmiştir (AL_TEK)”.

⁵³ Mitin farklı versiyonları için bkz. *Buyruk*, s.22-26 ve Yörükân, a.g.e., s.64-66

⁵⁴ İS_TK Peygamberin, aslanın ağzına yüzüğünü bırakması verilen menkıbeye göre Tanrı'yla görüşükten sonra gerçekleşmiş gibi anlatılmışken, menkıbenin bir başka iletiminde ise durumun farklı olduğu görünüyor. Yıldırım'ın aktardığı yüzük menkıbelerinde de yüzüğü vermesinin Cebrail'in tenkidi olmasıyla, gaipten gelen bir sesin yüzüğü vermesini tenkit etmesi gibi farklılıklar göze çarpmaktadır. Yıldırım'ın bu konuda vermiş olduğu anlatı şu şekildedir: “Hz. Peygamber, aslanı görüp ürperince Cebrail Ona ‘parmağındaki hatemi aslana ver, o sana yol verecek,’ dedi. Hz. Peygamber parmağındaki hatemi aslana verdi ve aslan sakinleşip yol verdi. Aslan sakinleştikten sonra Cebrail Peygamber'e ‘Yedinci kat semadan sonra yoluna yalnız gideceksin çünkü ben buradan sonra seninle gelemem, gelirsem kanatlarım yanar,’ dedi. Hz. Peygamber aslan yol verdikten sonra yetmiş iki perdeyi geçti ve Allah ile arasındaki son perde olan 73. perdeye ulaştı. Yıldırım, a.g.e., s.319.

geldiğinde kapıyı çalar Peygamber, içeriden ‘sen kimsin?’ diye ses gelir. Peygamber de ‘Ben peygamberim’ deyince ‘aramızda zaten bir peygamber var; sen var git ümmetinin başına’ denilir. Peygamberi bir merak salar. ‘Bunlar kimdir de bana ihtiyaçları yok’ diye düşünür. Giderken yolda Cebrail ile karşılaşır. Cebrail ‘Git bir daha çal kapıyı,’ deyince Peygamber kapıyı çalar ve tekrar açılmaz. Üçüncü seferde Peygamber ‘Ben miskinler sultanıyım, yoksullar sultanıyım,’ deyince kapı açılır ve içeri girer (AL_TEK)”. “Bakıyor ki içeride 13 kadın, 27 erkek toplam 40 kişi erenlerden oturuyorlar (İS_TK)”. “Peygamber sayıyor içeride oturanları ve 39 kişi çıkıyor. ‘Siz kendinize Kırklar diyorsunuz ama burada 39 kişi var,’ diyor ama tabi Selman dışarıda o sırada (MER_ÜN)” “... Bana bunu ispat edin deyince Hz. Ali efendimiz bıçağını çıkarıyor birinin kolunu kesip tabağın içine tutuyor. Tabaktan 39 damla ve pencereden de Selman’ın 1 damla kanı da geliyor (İS_TK)”. “Peygamber ‘özünüzün, sözünüzün, ruhunuzun ve bedeninizin bir olduğunu anladım,’ der (AL_TEK)”. “Bunun üzerine Kırklar da ‘sen madem Peygambersin, bize Peygamberliğini göster,’ diyorlar. O zaman bir üzüm tanesi veriyorlar eline⁵⁵ ve bir billur tabak geliyor Peygamber’e. O üzümü eliyle eziyor ve dağıtıyor. İçen keyfe geliyor; Peygamberimiz de semah dönmeye başlıyor. Başındaki 20 metrelik sarığı düşüyor. Ali’yi çağırıp diyor ki ‘Bunu 40 parçaya böl ve herkesin beline birer parça bağla,’ diyor. Bizim bel bağımız oradan geliyor, bağın üç düğümü vardır. O düğüm üçtür, niyaz üçtür (İS_TK)”. Menkıbenin en spesifik anı ise şöyledir: “Semah bittikten sonra Peygamberimiz Hz. Ali’ye ‘Sen buraya nasıl geldin ya Ali, nasılsın?’ diye sorunca Ali de ona yüzüğü sormuş ve çıkarıp Peygamber’e vermiş. İşte o zaman Ali’ye ‘Doğduğunu bilmesem sana Allah diyeceğim (İS_TK), demiş.”

Aleviliğin kendine özgü oluşturduğu mitolojisinin en canlı anlatımını yukarıda alıntılanan menkıbede bulmak mümkündür. Miraç ve Kırklar anlatısı Aleviliğin Tanrı telakkisini, Hz. Muhammed’in inanç içerisindeki yerini ve Hz. Ali’ye yüklenen tanrısal özellikleri göstermektedir (Sivri ve Kuşça, 2014:88). Alevi anlatılarında pek sık karşılaşılan “Ali-aslan” motifi ve Muhammed’in hatem-i yüzüğünün aslan donunda olan Ali’de olduğu anlatısı Ali algısının Alevilerce hangi boyutta algılandığının önemli

⁵⁵ Burada yine mitin farklı bir versiyonunu anlatmakta fayda vardır. Yukarıda aktarılan menkıbede üzüm peygambere içeriden verilirken Melikoff’un aktardığına göre ise dışarıda rızık dilenmeye gitmiş olan Selman elinde bir üzüm tanesiyle dönmüş ve Peygamber’e mucize göstermesi için vermiştir. İrene Melikoff, Uyur İdik Uyardılar, çev. Turan Alptekin, Demos yay., İstanbul 2009, s.47.

bir kanıttır. Diğer bir motif ise *Kırklar* motifinin mahiyeti hakkındadır. Hz. Cebrail'in giremediği, Peygamber'in mucizevi bir olayla gerçekleştirdiği 72 âlem gezisinde karşılaştığı bu topluluk zamandan ve mekândan münezzeh, kutsal alanın içerisinde uhrevî bir yaşantı süren eren topluluğudur. Menkıbenin anlattığına göre Peygamber'in üzümü ezmesiyle birlikte ortaya çıkan içeceği içenin semaha kalkıp döndüğü belirtilmiştir. Yapılan görüşmelerde Tahtacılar, cemlerinde *dolu* adını verdikleri içkiyi sarhoş olmak için değil; bunun Kırklar Cemi'nde uygulanmış bir ritüel olduğu için içtiklerini belirtmişlerdir.

Cem'in en nev-i şahsına münhasır unsurlarından bazıları dönülen semah ve alınan *doludur*. Semah ritüelinin de kökeninin Kırklar Meclisi'ne dayandığı bir vakıadır. Tahtacı belleği semahı şu şekilde anlatmıştır: “*Semah, Alevilerin ibadet şeklidir. Semah'ta anlatılan birçok unsur vardır. Kadın-erkek karşılıklı döneriz semahları, orada herkes öncelikle bir candır. Halka biçiminde yaparız cemlerimizi... Bunun sebebi cemal cemale olma felsefesinden kaynaklanıyor. Her figürün ayrı bir anlamı vardır. Ellerin açılıp kapanması bir gülün açmasını; sevginin ve barışın tüm dünyaya pay edilmesini anlatır. Ayakların yere vurması toprağın önemini anlatır; eşitliği, dayanışmayı ve paylaşmayı anlatır. Alevilik evrenin birliğine inanır. Semah, göksel varlıkların sistematik olarak dönüşlerini anlatır. Dedemiz güneşi simgeler; semah dönenler göksel varlıkları simgeler. Doğadaki döngü içerisinde evrende sürekli varoluşumuzu anlatır (MER_ÜN)*”. Yapılan semah tanımı içerisinde Alevilik inancının birlik öğretisinin sirayet ettiği atmosferi görmek mümkündür. Tahtacıların her şeyden önce doğayla hemhal olmuş bir topluluk olarak bilinçaltlarında natürizm belirtisi görmek şaşırtıcı olmayacaktır. Hayatlarını ormanlarda geçirmiş bu topluluğun ibadet ritüellerini doğayla bütünleştirmeleri tamamen anlaşılabilir olmanın yanı sıra bir inanç geleneğinin devamı olması açısından da incelenmeye değerdir. Yukarıda bahsedildiği gibi Alevilik içerisinde bazı İslam öncesi geleneklerin İslami bir hal alıp yeni inanç içerisinde farklılaşarak yaşamaya devam etmesi durumunu görmek mümkündür. Tengricilik inancı içerisinde Kamların belli bir dansı takip ederek göğe yükselme ritüeli yaptığı bilinmektedir. Dolayısıyla Semah'ı da kadim bir geleneğin İslamileştirilmesi olarak okumak yanlış olmayacaktır.

Ocak da özellikle Kamların ve ritüellerinin mahiyeti konusunda yapmış olduğu değerlendirmede: “*Şamanist Türklerin uyguladıkları kadınlı-erkekli dini ayin ve merasimler, bilindiği üzere, Müslümanlığın kabulünden sonra da özellikle göçebeler arasında devam etmiştir* (Ocak, 2018:176).” ifadesiyle Cem ibadetinin kökenleri konusunda gelenekselleşmiş İslam öncesi törenlerin devamı olabileceği konusuna vurgu yapmıştır.

Cem ibadetinin diğer bir spesifik yönü ise kullanılan dildir. Bilindiği üzere İslami gelenekte ibadet dili Arapçadır. Fakat, kendilerini Türkmen olarak niteleyen Tahtacı grupları ve Alevi toplumu ibadetlerinde ana dillerini tercih etmişlerdir. Bunun altında yatan sebebin köklerini inanç ayrımından çok, dil bazlı düşünmek daha doğru olacaktır. Tahtacı toplumu bu durumu şu cümleyle ifade etmiştir: “*Cemde kesin olarak Türkçe dua edilir; çünkü biz Türküz ve öyle çalınıyor kulağımıza* (HAL_ER).”

Tahtacılar da yılda bir kere yapılan *Sorgu Cemi* ve her perşembe akşamı gerçekleştirilen *Cuma Cemi* olmak üzere iki önemli Cem ifa edilmektedir. Bunların haricinde aileler arasında kan bağına bağlı olmayıp sadece inanca dayalı bir yol kardeşliğini tanımlayan musahipliği ilan etmek için yapılan *Musahip Cemi* ve yola girme töreni olarak da adlandırılan *İkrar Cemi* de gerçekleştirilen önemli ibadetlerdir. Çocuk doğumu, düğün-nişan törenleri sonrası ve ölüm sonrası yapılan dini organizasyonlara ise Tahtacılar “*Erkan*” ismini vermişlerdir.

Tahtacı topluluğunun şüphesiz en önem verdiği Cem, *Sorgu Cemi*’dir. Yılda bir kez dedenin de teşrifıyla gerçekleşen bu törende Tahtacılar yıllık günahlarının bağışlanması için cemaatten helallik ister ve bir yeniden temizlenme işleminin parçası olur. Sorguda teker teker dedenin önüne gelen topluluk üyeleri önce dededen, daha sonra da cemaatten rızalık isterler. Törenin genel işleyişi yapılan görüşmelerde şu şekilde nakledilmiştir: “*Delile vardıktan sonra gelir dedenin önünde durursun. Dede sorar ‘Erenler, meydana gelen canı nasıl bilirsiniz?’ cemaat de ‘Allah taksiratını affetsin veya Hak muradını versin’ deriz. Eğer yoluna çok düşkünse ‘Şah şefaatchisi olsun’ deriz. Sonra post gelir, döşek kurulur. Döşeğe eşin ile niyaz eder, varırsın. Bacın gelir; niyaz eder ve musahipli bir adam meydana geliyorsa ilk eşinin ayağına niyaz eder. Bu ayaklarla kötü yere gitmeyeceksin manasındadır. Musahipli değilsen ayağa inilmez. Kalkar kemendine niyaz eder ve yüzüne üç defa ‘Hak-Muhammed-Ali aşkına’*

diyerek niyaz eder. Bunlardan sonra varsa bir suçun söylersin; affedilecekse şefaatchi çıkılır (ZİY_İZ).” Buyruk’a göre Alevi dedelerinin günah affetme yetkileri vardır ve bu yetkilerini direkt olarak Tanrı’dan almışlardır (Buyruk, 2008:38). Dolayısıyla bu yetkiyi toplum nezdinde kullanan dedeler daha önce vurgulandığı gibi Aleviliğin toplumsal yönüne uygun olarak topluluğa nizam verme amacıyla kullanmıştır.

Bu bağlamda başka değinilmesi gereken nokta bazı yazarların *Sorgu Cemi’ni*, bir Hıristiyanlık uygulaması olan günah çıkarma işlemiyle benzerlik gösterdiğini belirtmeleri ve Dede’ye bu tören sonrasında verilen *Hakullah*’ın⁵⁶ Hıristiyanların günah çıkarma sonrasında papaza verdikleri parayla benzeştiğini iddia etmeleridir (Selçuk, 2008:135). Tahtacı toplumunun Dede’ye verdikleri para, Dede’nin yaptığı yol masrafı ve ocak merkezinde kurban kesilmesi için verilen bir yardım ücretidir, dolayısıyla bunu papaza yapılan ödemeye bir tutulmaması gerekmektedir. Ayrıca Sorgu Ceminin muhteviyatı gereğince günahlarını söyleme işlevi de *günah çıkarma* eylemine benzemektedir. Hıristiyanlık günahı kişi ve Tanrı arasında kabul edip tam bir gizlilik sağlarken, Alevilik günahı toplumun önüne çıkartarak kişiyi direkt olarak cemaat önünde bir itirafa zorlamaktadır. Bunun sebebi ise yukarıda bahsedildiği gibi Cem İbadeti’nin toplumsal yönüdür. Topluluk içerisinde yaşanan ve kabilevi bir örgütlenmeye sahip olan Alevilik, özellikle Tahtacılar gözünde de bu şekilde yaşandığından toplumdan dışlanmayı en büyük suç olarak saymaktadır. Bu açıdan bakıldığında sorgu töreninin dinamikleri daha kolay anlaşılabilir.

Cem ritüelleri, kelimenin tam manasıyla *egzotiktir*. Özellikle Tahtacılar da bu kurallar daha da katı bir disiplinle uygulanmaktadır. Öncelikle Cem yapılan yer “*Meydan*” olarak adlandırılır ve ilk kural eşığe niyaz etmektir. Tahtacılar ve Alevi toplumunda kapı eşığına büyük bir önem atfedilmektedir. Birçok Alevi ritüeli gibi bu da İslamlaşmaya tabi olmuş bir İslam öncesi geleneğidir. Kehl-Bodrogi’nin ifadesiyle “*Kapı eşığına duyulan saygı ile ilgili yapılan açıklamalar, bu geleneğin İslam’a uyarlanma çabasını göstermektedir*” (Kehl-Bodrogi, 2017:210). Kapı eşığı arkaik toplumlarda da çok önem verilmiş bir yapıdır.

⁵⁶ Hakullah kavramı yapılan görüşmelerde şu şekilde ifade edilmiştir: “*Herkes kendi ocağına biat eder. Mesela Tahtacı dedeleri gidip de Balım Sultan Ocağı’na hakullah vermez. Dede mürşidine gider, Hakullahını verir. Dede cemaatten Hakullah alır; o parayla kendi pirinin türbesine gider, kurban keser ve herkese yedirir (ZİY_İZ).*”

Bu konuda bir değerlendirme yapan Eliade şunları söylemektedir: “İnsan konutlarına ve kapı eşiklerine bir ritüel işlevi yüklenmiştir. Ev eşliğinden geçilmesine birçok ritüel eşlik eder; reveranslar yapılır veya secdeye kapanılır ve dindar bir bağlılıkla el sürülür (Eliade, 2017:25).” Her iki yazarın da vurguladığı gibi eşik ritüelinin çok eski bir kökenden kaynaklandığı görülmektedir.

Cem ibadetinin bir diğer olmazsa olmazı ışığı temsil etmesi amacıyla ve çeşitli materyallerden yapılan bir kandil olan *Delil*'dir. Delil'e çok büyük bir önem atfedilmekte, ondan sorumlu kişi eğer Delil sönerse düşkün ilan edilmektedir. Delil uyanmadan cem başlayamaz çünkü onun yerlerin ve göklerin nuru olduğuna inanılmaktadır (Gökçen, Altop ve Çayır, 2018:10). Yapılan görüşmelerde delil hakkında dinlenenler şu şekildedir: “*Delilden Kur'an-ı Kerim'de de bahsedilmektedir. Zeytin ağacının dalından yapılacak diye anlatılır. Biz de hala zeytin ağacının yağından bir fitille yapılır. Şimdi farzet ki ışıklar kesildi; bizde delili söndüren düşkün ilan edilir ve koç kesmek zorundadır. Delilci'yi de halk seçer. Delil, o meydan açıldığında cemaat dedeye varır ve ikisine de niyaz edilir. Mesela sorgu ceminde önce Delil yanar; Delil'e kavuşulur. Üç defa niyaz ederek varırsın Delil'e... Ondan sonra herkes teker teker gelir Dede'nin önüne; 'Aşk ola!' der niyaz eder, Dede'nin önünde durursun (ZİY_İZ).*” Bazı bölgelerde Delil mumdan yapılırsa da Tahtacılar buna şiddetle karşı çıkmaktadırlar.

Tahtacıların Anadolu Alevilerinden en büyük farklarının birçok zümrenin aksine Hacı Bektâş-ı Velî Ocağı geleneğinden ayrılmaları olduğu belirtilmişti. Bunun doğal bir sonucu olarak özellikle seyahatin zor olduğu eski dönemlerde dedelerin taliplere erişiminin zor olması bir takım farklı uygulamaların yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu amaçla Tahtacılar da *Mürebbilik* kurumu diğer zümrelere oranla çok daha önemli bir yer işgal etmektedir. Mürebbiler topluluğun içerisinde, dört yolun kapısından girmiş ve toplulukça doğru bir kişi olduğuna kefil olunan kişilerden, Dede'nin onayıyla seçilmiş kimselerdir. Mürebbiler; cem yönetip, erkan tutabilmektedirler. Mürebbilere duyulan ihtiyaç Tahtacıların başka ocak dedelerine talip olmamak istemesiyle alakalı bir durumdur. Yapılan görüşmelerde dedelik makamından sonra en çok mürebbilik makamının öneminden bahsedilmiş ve görüşülen kişiler özellikle mürebbilerle görüşülmesi gerektiğini tavsiye etmişlerdir.

Cem Töreni'nin bir bütün olarak ana akım İslam'dan bazı farklılıklar içerdiğine değinilmişti. Gerek ritüel bakımından gerekse bu ritüellerin uygulanması noktasında Alevilik ana akım İslam'ın kabul etmediği bazı uygulamaları içermektedir. Bu uygulamalardan en çok göze çarpanı ise ibadetleri kadın ve erkeğin bir arada gerçekleştirmesi ve İslam'ın en önem verdiği konulardan birisi olan *kible* meselesini Tahtacıların kabul etmemesidir. Kible olarak insanı kabul eden Alevi/Tahtacı inancı bu kavramı “*Aynayı tuttum yüzüme/Ali göründü gözüme*” beytiyle sistematize etmişlerdir. Bu noktada bazı Alevi geleneklerinin İslam öncesi unsurlardan kaynaklandığını, onların İslamleşerek Aleviler arasında yaşamaya devam ettiğini kabul etmek gerekmektedir.

Tahtacı toplumsal yaşamının tam merkezinde bulunan kadın, göçer yaşam tarzına uygun bir şekilde eşleriyle birlikte ağaç kesmiş ve diğer erkeklerle özgür biçimde etkileşimde bulunmuştur. Alevi inaç düşüncesinin merkezinde Hz. Fatıma'nın bulunduğu da düşünüldüğünde kadının ibadet noktasında erkekle arasındaki perde kalkmış ve tam bir eşitlik sağlanabilmiştir. Saha araştırması sırasında görüşülen Tahtacıların bu hususta aktardıkları kayda değerdir: “*Bizde Kible yoktur. Mekke'ye dönmeyip çember oluruz; kadınlar erkekler karşılıklı oturabilir. Ondan dolayı biz 'Benim Kabe'm insandır' diyoruz (İS_TK). 'Sünnilerde tespihte Hocanın arkasına oturulur, bizde ise herkes İmama döner; Kabe'yi kaldırdığında herkes cema cemaledir. Biz bunu yapıyoruz, esas olan yüz yüze olmaktır. Toplumsal bir kaynaşmadır. Bizde kadın erkek bir arada ibadet edebilir (ZİY_İZ)'. 'Cemlerde halka biçiminde otururuz. Kadın erkek aynı yerde ibadet ederiz çünkü burada öncelikle herkes candır. Burada Ana, bacı, kardeş; can cana, kalp kalbe ibadet edilir. Eşittir çünkü; erkek kadını, kadın olarak görmüyor. Kadın erkeği erkek olarak görmüyor (MER_ÜN)'*”.

Toplumsal karakterin ibadete yansımaları olarak değerlendirilecek bu uygulamalar Tahtacıların ve Anadolu Aleviliğinin üzerinde herhangi bir tartışma yaşamadığı ortak içtihatlarıdır. Kadının toplum içerisindeki değeri ibadet kısımlarında da kendisini göstermiş ve özellikle Cem ritüellerinin en önemli kısmı olan semahlarda da kendisini göstermiştir.

Tahtacı kolektif belleğindeki iz düşümden aktarılanlara göre: “*Ben ana-bacıyım. Cem’de bütün kadınlar benim sorumluluğumdadır. Ne vazife yapılacaksa ne olacaksa erkekler bile bana danışır. Ana-bacının piri Fatıma Anamızdır. Kadıncık da ana-bacıdır. Ana-bacı kurbanı pişirir, taksim eder ve semaha kalkacakları tespit eder. Gelen kadınların giyimine kuşamına dikkat eder (LEY_TK)*”. “*Esas Cem, içeri Cemi’dir bizde. Sadece 4 kadın oynar. İkişerden 6 kadın oynarlar (İS_TK)*”.

Cem ibadeti yapılırken birtakım işleri yapmak için bazı görevliler orada hazır bulunmak zorundadırlar. Bu kişilere “*12 Hizmetli*” denilmektedir ve görevleri Buyruk’ta işaret edilen şekliyle sabittir. Bu hizmetliler ve görevleri Buyruk’a göre şu şekildedir⁵⁷: Törene yeni katılan taliplere yol-erkan öğreten *Mürebbi*, Cem sırasında iç güvenliği sağlayan *Gözcü*, delilin yanmasından ve onun sönmemesinden sorumlu *Delilci*, kurbanların kesilme, yüzülme ve biçilmesinden sorumlu *Kurbancı*, tören esnasında bağlamayı çalan *Sazcı*, doluyu dağıtan *Şemsi*, Cem’in başlayacağını haber verip cemaati toplayan *Pervane*, sofraya işlerinden ve kurbanın pay edilmesinden sorumlu *Sofracı*, kurbanı pişirecek odunu sağlayan *Oduncu*, kurbanın artan kemiklerinin gömülmesinden sorumlu *Kuyucu*, su dağıtımını yapan *Sucu* ve ortalığın sembolik olarak temizleme görevini yapan *Süpürgeci*⁵⁸’dir.

Bu görevlilerin en önemli özellikleri cemaat tarafından seçilmeleridir ve görevlerini layıkıyla yerine getirmeleri beklenmektedir. Aralarında herhangi birisi işini yanlış yapar yahut aksatarsa düşkün ilan edilmektedir. Cem Töreni Alevilerin en kendine has ritüellerinden bir tanesidir. Tamamen disiplin içerisinde, törene katılanların kesin teslimiyet dairesinde olarak ifa edilen bir erginlenme ibadetidir. Ritüel-mitoloji bağlantısının net olarak okunabildiği Cem ibadeti, kutsalın içerisinde kutsalla beraber; mitsel zamanın yad edildiği önemli bir erginlenme ve topluluğun her kesiminin bir arada bulunduğu çok spesifik bir anlar bütünüdür. Tahtacılar, diğer topluluklardan farklı olarak hala iptidaî bir şekilde bu ibadetlerini yerine getirmektedirler. İleriki bölümlerde bahsedileceği gibi artık günümüz dünyasında çeşitli TV kanallarından, diğer zümrelerin

⁵⁷ Eseri düzenleyen Fuat Bozkurt, *Buyruk’ta* kendi eklediği dipnotlarda görevler ve içeriklerini bu şekilde sadeleştirmiştir. *Buyruk*, s.93-94. Ayrıca bkz. Selçuk, *a.g.e.*, s.121-122; Yetişen, *a.g.e.*, s.109-110.

⁵⁸ Süpürgeci Tahtacı içtihadında çok önemli bir figürdür. Yapılan görüşmelerde Şemsi ve Kurbancıyla birlikte en çok bahsedilen görevlidir. Bu konuda Tahtacı toplumundan dinlenenler önem arz etmektedir: “*Kadıncık kadıncıdır; erkek olmak zorundadır. Piri Selman-ı Farisi’dir. Selman İranlı’dır ve 355 yaşında vefat etmiş bir erendir. Kırklardan birisidir. Ehl-i Beyt’ten kabul ederiz biz onu... (ZİY_İZ)*”.

törenleri yayınlanırken Tahtacı toplumu bunun çok yanlış olduğunu görüşmeler esnasında birçok kez ifade etmiştir. Bu yönleriyle de kendilerini diğer zümrelerden farklı olarak görmekte-dirler.

Tahtacı toplumu cem törenlerini şu şekilde aktarmışlardır⁵⁹: “*Meydan hazırlanır, Cebrail tığlanır ve bütün olarak haşlanır. Tercüman⁶⁰ kurbanları tekbirlenir. Cebrail’in başı, sağ kanadının altına alınır. Dede bir tercüman okur. Gözcü eşiği alıp gelir ve niyazda dar olur. Eşik oklavaya benzer 120 cm uzunluğunda bir sopadır. İki elin içi de dedeye dönük bir vaziyette ‘Yolumun savcısıyım, tarikatın bekçisiyim, Cemevi’nin gözcüsüyüm. Karacaahmet Sultan’ın vekiliyim. Hizmetim bana vermez zahmet, bizim pirimiz gözcü Karacaahmet. Hü Erenler! Hak gelsin,’ der ve Dede gülbeng verir: ‘Bismillah Allah Allah la ilahe illallah Muhammeden Resulullah Aliyü’l veliyullah, arif-i billah, mürşid-i kamillullah yolunda, Şah-ı Merdan huzurunda, Kırklar Cemi’nde eşik hizmetin kabul olsun. Evinin, ocağının kısmetleri gür ola, bütün günahların affola. Karacaahmet Sultan’ın himmeti üzerine ola. Gerçeğe Hü!’ der ve gözcü geçip yerine oturur. Herkes düzenini alır. Su-süpürge yapılır. Delil yakılır; delil nurdur. Nur suresi okunur ve ardından Nad-ı Ali duası okunur; böylece İmam Ali ceme çağırılmış olur: ‘Duhr-i iman, kain-i evliya, kuvvet-i abdalın, Güruh-u Naci, nur-i Âl-i Abâ delilimiz Şah-ı Merdan şavkı ola. Üzerine nice yıllar meydan açık ola. Bekarlara; musahipler, aşinalar, peşineler nasip eyle, çocuğumuzu 12 İmam’la hidayet eyleyip yollarımızı sürdürmeyi nasip eyle! Gerçeğin demine Hü Ya Ali’ diyerek delilci hayırlısı okunur. Dede, mürebbiyle eşikten geçip delile varır. 3 defa eliyle nuru yüzüne sürer. ‘Şükür kavuşturana’ denir. Dede postuna oturur ve herkes delile niyaz edip yerine oturur. Daha sonra mürebbi bacısı ya da Dede’nin ana sultanı postu sağ kolunun altına alıp meydana gelir. Tercüman okunur:*

⁵⁹Burada aktarılan Cem Töreni yılda bir kez Dede’nin de gelişiyile yapılan Sorgu Cemlerinin genel bir anlatısıdır. Tahtacı Cemlerinin içtihadı genel olarak aktarılacağı şekildedir.

⁶⁰Yapılan ritüelin peşi sıra kesilen kurban için Tahtacılar ‘Tercüman’ ifadesini kullanmaktadır.

Kırklar Meydanı'nda Ali erkana düşerken serdi bu postu.

Hatice-i Fatimatüzzehra birlik meydanına serdi bu postu.

İmam Hasan ağı içip göçmeden,

Hüseyin Kerbela'nın meydanına serdi bu postu.

İmam Zeynel Abidin ağı içmeden,

Muhammed Bakır serdi bu postu.

İmam Cafer, imamların ışığı,

İmam Kazım'dır hakkın aşığı,

İmam Rıza sürdü tenden zahiri,

Muhammed Taki serdi bu postu.

Aliyü'l Naki coştı söyledi,

Hasan-ül Askeri ikrar eyledi.

Mehdi sahib-i zaman henüz gelmedi,

Hacı Bektâş-ı Velî serdi bu postu.

Ketmer Derviş aşkınla yanımsım,

Hizmet için darına durmuşum,

Sermek için meydana gelmişim,

Destur eyle pirim, serem bu postu.

der ve Dede destur verip postu yere atar. Üstüne çıkar ve hayırlısını alır. Bunlar bitince önce mürebbi bacısıyla meydana geçer. Bu yemin ve and içme törenidir. Ayağına niyaz eder; bu ayaklarla meşru olmayan yerlere gitmeyesin manasındadır. Kemer-i bestine niyaz eder; eline, beline, diline sahip olasın manasındadır. Hak-Muhammed-Ali aşkına diye de yüzüne niyaz eder. 'Allah eyvallah,' diye karşılık verilir. Herkes birbirine dönük şekilde Dede'nin dizine erkekler sağ yana, kadınlar da sol yanına olmak üzere yatarlar. Çarşaf yoktur. Dede 'Tac-i devlet, Selman-ı Pak, kemer-i best' diyerek 3 defa kemeri başına sırtına vurur. Sonra Dede 'Günahkârım, günahlarımı af eyle şah. Muhammed Mustafa, Hüseyin-i Kerbela, Şah-ı Merdan Ali ve Fatimatü'z-zehra için tövbe günahlarım! Şah-ı Merdan şavkı, Hal-i gaziler, yol erenlerin kadim yolu, gafil olma Yanyatıroğlu! Nefs-i Tarikat-ı Aliyü'l Veli'dir. Kalkmanıza bir emir' der ve yerdekiler de 'Emrallah' derler ve kalkarlar. Niyaz ederek, meydan hayırlısı alırlar. Sonra diğer çiftler gelir ve aynı ritüel uygulanır. Herkes eşiyile gelmek zorundadır. Eşi olmayanlar, ikrarlılar en son gelir. Düşkün kurban kestiye ikrarlı darına gelmiştir. En son başı yıkık (DUL) erkek ya da kadınlar geçer. Meydana gelip, niyaz edip, ayakları bağlayıp hafifçe eğilmek ve kolları rahat bir şekilde yanlara sallamak 'Hallac-ı Mansur' darıdır. Asılmış bir insanı andırır. Bu darın piri Hallac-ı Mansur'dur. 'Hasan Mansur Dari' da denir. Diz üzeri de dara durulur; bu da 'Nesimi Dari'dir'. Ayaklar bağlı durulan dar vardır; bu da 'İmam Hüseyin Dari'dur⁶¹'. İkrar veren canlar, meydandan geçerler. Artık sıra içeri kurbanlarına gelmiştir. Buna eşi olmayanlar ve ikrar vermeyenler alınmaz. İki kişi su-süpürgeye kalkarlar. Tercüman kurbanı böyledir. Önce farraş gelir 'destur pirim' der süpürge çalar. Selman gelir, niyaz edip delile 3 damla damlatır. Sonra farraşın ayak başparmağına ve Dede'ye damlatır. Sonra Selman'la farraş yer değiştirir. Dede'nin önünde dar olup hayırlı alırlar. Sonra dolu gelir. Dolu içmek 12 Hizmet'ten biridir. Dolu içimi bitene kadar şişenin ağzı kapalı tutulur. Fincana katıp uzatırken kime ne kadar verdiğini kimse görmez. Kimse kimsenin içip içmediğini bilmez,

⁶¹ İmam Hüseyin Dari ile ilgili verilen menkıbe şu şekildedir: "Hz. Muhammed bir gün torunu Hasan'dan su ister; Hüseyin'e kıyamadığı için Hasan'dan istemiştir. Ama Hüseyin dayanamaz ve dedesine su vermek için koşar. Koşarken, ayağını bir yere vurur. Sol ayağının parmağı kanar. Onu dedesine göstermemek için sağ ayağının başparmağıyla örter. Dedesi suyu içene kadar bekler; buradan kalmaz (ZİY_İZ)". Bu menkıbe 'Hüseyin Kültü' isimli bölümde açıklanmaya çalışılan İmam Hüseyin'in mahiyeti hakkında çok önemli bir anektod içermektedir. Görüldüğü üzere doğumunda kaderi belli olan İmam Hüseyin'e davranışlarda bile ihtimamlı davranılarak bir su bile istenmemiştir. Mitolojinin ve daha sonra gelişecek olan kişi kutsiyetinin meşru altyapısı bu tarz menkıbelerle sağlanmış ve kült de bu anlatıların üzerine bina edilmiştir.

yalnızca veren ve içen bilir ki, içki niyetiyle içene verilmez. Kurbanı kesen de bıçağıyla beraber gelip, dededen hayırlısını alır. Her şey kutsandır. 'Yediren aşkına hayra himmet eyleyin' denilir. 'Cemaat de nur-i imam olsun' der. Dolu içen de 'Şah-ı Merdan yardımcımız olsun' der. Dolu işlemi bitince anaya, gözcüye, pervaneye ve kurbancıya da dolu verilir ve ikrarlı çiftler davet edilir; Şemsi, fincana doluyu koyup Dede'ye uzatır. Dede 'Allah Allah diyelim kadim billah bilelim. Geldi hak dolusu, hak versin biz içelim. Demine Hü' der ve bacıya doluyu verir. Bacı bir yudum alıp eşine verir ve niyazlaşırlar. Bacı, Dede'ye fincanı uzatır, Dede'nin elini öper ve 'dolunuz kabul olsun,' der. İçenler de 'İçene helal olsun' derler. Sonra aşına olacaklar ya da tercüman kesenler vardır; onlar gelir. Sonra Dede'ye çerez ikram edilir. Dede destur verince yemeğe geçilir. Şemsi herkese aynı kararlar vermeye özen gösterir. Çerezler toplanır, sıra nefesi alacak canların Şemsi dolusuna gelir. Kim nefes alacaksa; ilk doluyu alan nefesi de alacaktır. İlk doluyu alan başlar iki dörtlük okur. Bu dörtlüğün Şah Hatayi'den olmasına özen gösterilir. Bittikten sonra Dede gülbeng okur: 'Bismillah Allah Allah La ilahe illallah Muhammeden Resulullah Aliyü'l Veliyullah Mürşid-i Kamilullah yolunda Kırklar Cemi'nde Şah-ı Merdan huzurunda nefesler daim ola, muratlarınız kaim ola, gönlünüz aydan ola. Hızır Nebi yoldaşınız ola. Dilde dileklerinizi Hak-Muhammed-Ali vere. Elif Allah, Mim Muhammed, Cim Cebrail, Ayn Ali. Ali'nin eline, küffarın körüne, din iman gayretine, aşk ve şevk ile diyelim Allah Allah! 12 İmamlar aşkına diyelim Allah Allah! Tebarekellezi yer-i güran Kerbela'da yatan şehitlerimiz aşkına diyelim Allah Allah! Çağanımıza çağlayanımıza, okuyanımıza, yazanımıza, gökten hayırlı rahmet, yerden hayırlı bereketler ihsan eyleye! Çalıp çağırana, Şah Hatayi erenlerinin himmetinden mahrum kalmaya. Gerçeğe Hü!' dedikten sonra Şemsi tekrar dolu verir. Semaha kalkacak 3 bacı 3 erkek ayarlanır. Bu 'İkrar Semahı'dır'. Musahip Semahı'nda 6 bacı kalkar. Her bacı sırasını bilir, gelip dolu alır. Bir erkekle dolusunu paylaşır; bu onla semah edeceği anlamındadır. Bacı meydana niyaz ettikten sonra dar olur. Canın ayak ve kemerine niyaz eder ve erkan semahı dönülür. Ayaklar peymançelidir ve eller salınmaz. Semahta kadın, elini göğüs hizasından aşağıya; erkek de göbek hizasından aşağıya indirmez. İlk iki dörtlükte kimse kafasını kaldırıp; semah dönenlere bakmaz. Kimin semaha kalktığını sadece Güvender, Dede, Şemsi, semaha kalkan erkekler ve onu kaldıran bacılar bilir. Erkan semahındakiler dardadır. Mürebbi bacısı ve Dede bacısı semaha kalkınca cemaattaki

bacılar dara dururlar. Dede bacıların darını indirir: 'Bismillah Allah Allah la ilahe illallah Muhammeden Resulullah Aliyü'l Veliyullah arifibillah mürşid-i kamilullah yolunda Kırklar Cemi'nde Şah-ı Merdan huzurunda dar-ı divanınız kabul, ocağınız şen, gönülleriniz ruşen ola. Bütün günahlarınız affola, dar gören cehennem darı görmeye. Gönlünüz aydın, Hızır Nebi yoldaşınız ola. 12 İmamları katar eyleye. Gerçeğe Hü!' deyince bacılar birbirlerine niyaz ederler ve otururlar. Semah oynayan bacılar hala ayaktadır. Dede onlara da hayırlı verir: 'Allah Allah! Semahlarınız saf, günahlarınız affola. Yardımcınız hak ola. Hak diye atılan adımlar, şah diye kalkan kollar dert görmeye. Semah'ı bizlere bahşeyleyen Muhammed Mustafa Ehl-i Beyti'nin şefaatleri üzerimizde eksik olmaya. Şah-ı Merdan şefaatchiniz ve yardımcınız ola. Semahınız aşk ola, zikr ola, çarp ola, erkan semahına yazıla. Gerçeğe Hü!' der. Bacı bir adım atıp canı niyazlar. Aynı nefese devam edilir. Bu sefer hızlı ve biraz farklıdır. Ayaklar serbest ve kıta sonlarında 'Şah Ali'm Şah' diye başlar; o arada hem kendi etrafında hem de birbirlerinin etrafında dönerler. Güneş'le Ay gibidir. Bu bitince hayırlı alınır ve yerlerine otururlar. Bacı, güvendere bir dolu verir ve yerine geçer. Aynı semahlar 3 kere tekrar edilir. Erkan Semahı'ndan sonra 3 bacı 2 can veya 4 can 3 bacı U Düzeni dediğimiz şekilde bir başta erkek, bir başta kadın olmak üzere meydana sırtını döner dar olurlar. Bağlantı alınacaktır. Bağlantı ya da Nuk-u Şah Hatayî dediğimiz bir nefestir. Duvazımam adıyla da bilinir ve kendisine özgü ağır bir makamı vardır.

Bülbül idim gül dalında şakıdım,

Medet Ya Allah Ya Muhammed Ya Ali.

Şah-ı Merdan kitabından okudum,

Medet Ya Allah Ya Muhammed Ya Ali.

En sonunda Dede hayırlısını verir: 'Bismillah Allah Allah la ilahe illallah Muhammeden Resulullah Aliyü'l Veliyullah arifibillah mürşid-i kamilullah yolunda Kırklar Cemi'nde Şah-ı Merdan huzurunda dar-ı divanınız kabul, eviniz ocağınız şen, kismetimiz gün ola. Her işleriniz hayrola, şerler defola, gönlünüz aydın, Hızır Nebi yoldaşınız ola. 12 İmamlar katarına katıla. Dar çeken, didar gören, cehennem darı görmeye. Şah-ı Merdan'ın eşi Fatımatü'z-zehra şefaatchiniz ola. Gerçeğe Hü!' der.

Canlar bir diz üzerinde durarak birbirleriyle niyazlaşırlar. Bu arada Şemsi baştaki 7 kişiye dolu verir. Herkes doluyu paylaşır, sona gelince ilk baştaki doluyu alır. Bu helalleşmedir. Şemsi doluyu sırreder. Varsa son doluyu fincana doldurur ve meydana gelir: 'Hü Erenler! Hak getirsin; kadekârım, badekârım, külli külli günahkârım. Artı gelip eksi sattıksa, kiminize az verdik, kiminize çok. Benden kani misiniz?' der ve cemaat de 'Allah eyvallah!' denilince 'Destur!' der, sırreder ve 'Hak getirdi, şemsi bitirdi' diyerek; niyaz edip, hayırlısını alır. Güvende gelir; dar olur, bağlamayı öper ve şu tercümanı okur:

Erenler Cemi'nde çaldım sazımı,

Muhammed Ali'ye bağlıdır özümü.

İmam-ı Cafer-i Sâdik'tır pirimiz bizim,

Hü deyip de meydana geldim Erenler.

diyerek dar olur ve Dede hayırlısını verir. Erkan semahı da tamamlanmış olur. Sıra delili söndürmeye gelir. İkrar veya Meydan Cemlerinde kurbandan önce söndürülür. Duası okunur ve sofrta düzenine geçilir. Şemsi sofrayı getirir, eşikten tekbirleyip geçer: 'Allah Allah diyelim, kadim billah diyelim. Geldi hak sofrası, hak versin biz yiyelim. Gerçeğe Hü!' der. Eğer büyük Cem ise sofrta dolulu olur. 3 tekbir verilir. 'Ya Rahman Ya Şah' diyerek sofrta indirilir. Önce tek sofrta atılır. Meydan kurbanı gelir. Ardından ikrar tercümanı ve var ise dış açma; adak varsa onlar yenir. Dede tuz atıp kurban sahiplerine lokma verir. Bu lokma ciğerden, göğüs etinden ve bacaklardan; eline değil, ağzına verilir. Canlar sofrta olurlar, kurban pay edilir. Az ise kurbanın suyundan çorba takviyesi yapılır. Kurbanın yanında asla acı, sarımsak, soğan, turşu vs. yenilmez. Delil olan kurbanlarda bu şekildedir. 'Hü Erenler! Gözde nizam yok, elde terazi. Herkes hakkına oldu mu razı?' diye sorulur. Canlar da 'Allah eyvallah!' der. Dede 'Ya Allah Ya Muhammed Ya Ali destur!' deyince yemeğe başlanır. Kesinlikle su içilmez. Yeme işi tamam olunca Gözcü 'Hü pirim hak gelsin' der ve Dede sofrta duasını okur: 'Bismillah Allah Allah la ilahe illallah Muhammeden Resulullah Aliyyü'l Veliyullah arifibillah mürşid-i kamilullah yolunda Kırklar Cemi'nde Şah-ı Merdan huzurunda Allah'ımıza hamdola, devlet millet var ola. Lokmalar ocaktan, sofralar bucaktan eksik olmaya. Dolar taşta dökülmeye. Artık-noksan yerlere uğratmaya. Hak lokması bir kazanına

karşılık gele. Lokmaların kabul ola. Hakullahınız hazır-ı meydanda adil ve şahidiniz ola. Kazanıp getirene, pişirip getirene, yiyip içen canlılardan Allah razı ola. Allah kurbanlarınızı kabul eyleye ve şefaatten mahrum etmeye. Arafat'ta Cebrail'in sürüsüne dahil olup, kazanana bereket ve tüm işlerinize rahmet eyleye. Yiyene helal, yedirene delil ola. Yüce Allah ölmüşlerinize rahmet eyleye. Nimetinden, bereketinden mahrum etmeye. Sofralarmızı dolu tuta. Hak-Muhammed-Ali yardımcımız ola. Sofralarımıza Hızır Nebi uğraya. Halil İbrahim bereketi vere. Nur ola, sırrola, hakka teslim ola. Gerçeğe Hü!' der ve gözcü sofrayı indirdiği gibi düzenli bir şekilde 'destur pirim' der götürür. İkrar Cemi böylece biter. Herkes yerine oturur ve Dede Cem Birleme Gülbengi'ni okur: Bismillah Allah Allah la ilahe illallah Muhammeden Resulullah Aliyyü'l Veliyullah arifibillah mürşid-i kamilullah yolunda Üçler, Beşler, Kırklar Cemi'ne gelen; eline, beline, diline sahip olan, yüzünü dara çekip yatan-oturan, yüzünü hakka yetiren, evine gidip yüzünü yastığa baş koyan canlar; sağ yatıp sofa kalkalar. Yüce Allah cümlemizin yardımcısı ola. Dilimize dilek, gönlimüze murat vere. Düşmanlarımızın ağızını kilit, başını bulut eyleye. Kemlikten, yaramazlıktan, cümle hasenattan, elimizde, belimizde, dilimizde cem-i cümle azalarımız işlediğimiz günahların cümlesini Muhammed Ali yolunda 12 İmamların hakkı hürmetine bağışlaya. Hatalarımızı iyiliğe tebdil eyleye. Kul beşerdir şaşar, hata eder ama büyüklük de sultanlıktır. Sultanlık da bağışlar niyetiyle özünü dara çekip tövbe eden canların tövbesini kabul ve makbul eyleye. Kur'an-ı Kerim'i her türlü işimize rehber, hareketlerimize önder, kabrimize arkadaş, ahiretimize yoldaş, sırat üzerinde sırdaş ve cehenneme karşı sır eyleye. Cümlemiz cemlerimiz burada tamam olduktan sonra tamam işte geldi vakit zaman; hizmetlerinizde var ise aksaklık-noksanlık onu da tamam eylesin. Cennette yatan pirimiz Dur Hasan yardımcımız olsun. Ol Şah-ı Merdan. Gerçek erenlerin demine Hü!' diyerek cemi bitirir. Herkes Dede'ye hakullah verir. Hakullah bırakanlar birbirlerinin ne bıraktığını bilmezler ve Cem böylece bitmiş olur (ZİY_İZ)".

5.2. Yol, İkrar ve Musahiplik

Alevilik sürekli bir yolu ifade eden ve bu yola bağlanmayı esas kılan bir inançtır. Tüm Aleviler yolun ehli olmaya çalışırlar ve hayatlarını bu yönde idame ettirirler. Yapılan tüm ibadetlerini, konuşulan tüm konuları ve birbirleri ile olan tüm ilişkilerini yola göre düzenlerler. Bu da hiç şüphesiz bir inanç disiplini içerisinde yaşamalarına neden olmuştur. Yukarıda Alevilerin inançlarına “*Muhammed Ali Yolu*” ismini verdiklerinden bahsedilmişti. Bu yola bağlılık bir Alevi için hayattaki en önemli tabudur.

Alevi terminolojisinde yol; “*Eline, beline, diline sahip ol*” kavramıyla özetlenmiştir. Kavram incelenecek olursa; *eline sahip ol* ile nitelendirilen kimsenin malına göz dikme yani çalma telkinini içermektedir. *Diline sahip ol* kavramı ise; yalan konuşmamayı, kötü söz söylememeyi ve *sırrı* ifşa etmemektir. *Beline sahip ol* düsturu ise; zinaya yeltenme anlamına gelmektedir. Kavramın can alıcı noktası kesin bir ahlaki temizlenmeyi ifade etmektedir, dolayısıyla en başından beri vurgulandığı gibi Alevi toplum yaşantısının bir nevi özünü oluşturmaktadır. Genelde bir arada ve kabileler halinde örgütlenen Alevi toplumu birliğinin bozulmamasının bu ilkelerle önüne geçilmek istenmesi gayet kabul edilebilir bir durumdur. Burada dikkat çekmek istenilen bir önemli konu da *Sır* kavramıdır. Bilindiği üzere özellikle XV. ve XVI. yüzyılda Aleviler aleyhine yapılan tahkikatlar, Alevi toplumunu kabuğuna çekilmeye zorlamıştır ve süreç içerisinde Alevi yolu kimseye bahsedilmeyen, yolun muhtevasını paylaşmayı reddeden bir inanç hüviyetine bürünmüştür. Dolayısıyla *sır* paylaşılmaz ve kimseye açıklanamaz bir tabu olarak muhafaza edilmiştir.

Tahtacı Aleviliğinde yola girmenin ilk adımı *İkrar*'dır. İkrar vermeyle birlikte kişi kesin ve net bir biçimde yolun kurallarını da kabul etmiş olur. Tahtacılar İslam'ın şartlarının *eline, beline ve diline sahip olma* düsturunda toplandığına inanırlar. Dolayısıyla İslam yolunun da ikrarla pekiştiğine inanmaktadırlar. Tahtacılar içerisinde ikrarı alınmayan bir kişi, suç işlese bile düşkün olarak kabul edilmemektedir (Selçuk, 2008:217). İkrar teriminin Alevi kolektif belleğindeki izdüşümü görüşmelerde aktarıldığına göre şöyledir: “*İkrar Allah'a kul, Peygamber'e ümmet ve Ali'ye talip olmak demektir. Kaideleri vardır; bir horoz veya kurban kesilerek alınacak içeri, yeminin dede önünde alınması lazımdır. Anası, babası, akrabası, eşi, dostu, musahipli*

olanlar ve ikrar verenler orada hazır bulunmalıdırlar (İS_TK)”. Her Cem’e herkes girememektedir. Görüldüğü gibi ikrar merasimine de girmenin bazı kuralları vardır. Dikkat çekmek istenilen diğer nokta ise Tahtacı Aleviliğinde kız çocuğunun ikrarının alınmama durumudur. Tahtacı toplumda kadınların ikrar evlenirken alınmaktadır (Gökçen, Altop ve Çayır, 2018:23). İkrar konusundaki kriterler kolektif bellek tarafından şu şekilde belirtilmiştir: “Sünnî alınırsa düşkün olunur, tercüman kurbanı kesilmesi gerekir. O yüzden bizim Aleviler dışarıdan evlenmezler. Sünnî’yle olan evlilikten doğan çocuğun ikrarı alınmaz, evlenip ikrar vermeyen düşkün olmaz. Kadının ikrarı alınmaz çünkü kimle evleneceği belli değildir. Sünnî biriyle evlenip boşanmış, daha sonra Alevi’yle evlenen bir kadın da yola giremez (ZİY_İZ)”. “Kızların ikrarı alınmaz. Bu kötülemek için değil; kızın nereye gelin gideceği ve kimle evleneceği bilinmediği için ikrarı alınmaz. Evlendikten sonra eğer eşi Alevi’yse birlikte ikrar verirler (İS_TK)”.

Görüldüğü üzere kız çocuklarının evlenmeden önce ikrarının alınmaması durumu inançla ilgili değil, daha çok toplumun dışa açılmasını engelleme çabasının bir yansımasıdır. Topluluğun kabilevi örgütlenmesi kız çocuklarının içeride kalmasına özen göstermiş ve toplum bir önlem olarak *egzogamiyi*⁶² kesin bir biçimde yasaklamıştır. İkrar kriterlerinin en önemlisi ise erkeğin ikrarının alınmasının ardından evlendiği kişinin de Alevi olmasının zorunlu tutulmasıdır. *Sırr’ın* dışarı çıkmaması ve toplum hayatının dengelenmesi hususundan yola çıkılınca genelde ana akım dışında kalmış bir toplum olarak Alevilerin bu dogmalara bağlı kalması anlaşılabilir bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

İkrar Töreni’nin genel tasviri, Tahtacı kolektif belleği tarafından yapılan görüşmelerde şu şekilde aktarılmıştır⁶³: “Dede önce Cebraili⁶⁴ tekbirler; ‘Tekbir-i kurban tekbir-i kurban! Teni tercüman, canı İsmail ola. Arafat’ta Halil İbrahim sofrasının şefaatinde mahrum etmeye. Cebrail tercümanız, hak katında adil ve şahit olsun,’ diye dua okunur. Dışarıda musahipli birisi tarafından tığlanır. Ana-bacı ocağa koyar, önüne gelen kurbanı pişiremez. Meydan açılır. Sualden sonra Dede oğlanın

⁶²Kabile dışından evlenme anlamına gelmektedir.

⁶³Bu kısımda Tarikat nikahı akabinde yapılan törenden söz edilecektir, nikah ve evlenme merasimleri ilerleyen bölümlerde aktarılacaktır.

⁶⁴Cebrail olarak bahsedilen horozdur. Tahtacı mitolojisinde önemli bir yer tutan horoz, kurban olarak kabul edilir ve kanatlarından dolayı Cebrail adıyla anılır. Buyruk, s.107.

kemendini boynuna takar. Tıĝbendi onu eřiĝe getirir ve eřiĝe niyaz edilir: 'Erenler hayra minnet eyleyin; eli elde, yüzü yerde, gözü darda hak didarına, Muhammed hatırına katar eyle,' diye 3 kere tekrarlanır ve cemaat de 'katarın uzun olsun,' der ve ikrar alma töreni biter (ZİY_İZ)''.

İkrar sadece *Muhammed-Ali Yolu*'na girişin başlangıcıdır. Bir Tahtacı Alevisi'nin asıl ve en büyük amacı *İnsan-ı Kâmil* olmaktır. Alevi inancı bunu *4 Kapı 40 Makam* pratiğiyle sistematikleştirmiştir. Bu 4 Kapı'nın isimleri ise; *Şeriat, Tarikat, Marifet* ve *Hakikat*'tır (Melikoff, 2009:87). Bu düşüncede Aleviler için önemli olan ahlaki ve sosyal değerlerdir (Kehl-Bodrogi, 2017:143). Bodrogi'nin ifadesiyle, bu öğretinin esas amacı: "...Tüm mistiklerin en yüksek amacı olan Tanrı'yla bir olma yetkinliğine erişmektir (Kehl-Bodrogi 2017:148)". Bilindiği üzere dinler tarihinde önemli bir öğreti olan Budizm'in *Nirvana'ya ulaşmak* amacının, yani çeşitli aşamalardan geçerek en yüksek insani vafsa sahip olmak düşüncesiyle benzer bir şekilde düşünmek öğretiyi anlamak noktasında faydalı olacaktır. Dolayısıyla 4 Kapı 40 Makam öğretisi yukarıda ismi anılan bu dört aşamayı geçerek yaratana bir olmak durumunu ifade etmektedir.

Tahtacılar bu konuda da diğer Alevi zümrelerinden ayrılmışlardır. Yukarıda da değinildiği gibi Aleviliğin tasavvufi yönlerini daha toplumsal bir şekilde kendilerinde yaşatan Tahtacılar da 4 Kapı: *Musahip, Aşına, Peşine* ve *Çiğildaş* kapılarıdır (Yılmaz, 1948:43). Tahtacıların bu noktada diğer zümrelerden farklı düşünmelerinin temeli ise yine toplumsal yapılarıyla alakalıdır. Daha önce birçok noktada belirtildiği gibi kabilevi örgüt yapılarını, toplumsal dayanışmaya dayalı yaşam biçimlerini muhafaza eden ve iptidailiğin bütün özelliklerini taşıyan Tahtacılar, inançlarını Anadolu Türk tasavvuf geleneğinin ve Hacı Bektâş Ocağı otoritesinin dışında sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla Alevi inancının bu önemli öğretisini de ana akım gelenekten farklı bir noktada algılayarak daha toplumsal bir düzleme oturtmuşlardır. Bu düzlemin temelini de Hz. Ali'nin yaşadığı olgunluk evreleri olarak sistematikleştirmişlerdir. Musahiplik, aşinalık, peşinelik ve çiğildaşlık törenleri de Buyruk aracılığıyla belirlenmiş kurallara göre

yapılmaktadır⁶⁵. Tahtacılar bu dört kapıyı mistik bir temelden ziyade, daha toplumsal bir yapı olan kan bağı dışındaki yol kardeşliği üzerine bina etmişlerdir.

Tahtacılar dini yaşamlarını üç sac ayağı üzerine oturtmuşlardır. İlk ayak yol kavramıdır. Araştırma sırasında görüşülen kişiler yolu hep Kur'an, Peygamber ve Ali referanslı olarak ifade etmişlerdir. Diğer bir ayak ise ritüel-mitoloji ekseninde oluşmuştur; tüm ibadetlerine ve ritüellerine mitolojik bir altyapı sunarak dini vecibelerini bu nokta-i nazardan gerçekleştirmektedirler. Son ayak olarak toplumsal selametin sağlanması olarak açıklamak mümkündür. Uygulamaların ve iç asayişin sağlanması devreye girdiği zaman dini kurallar ve geçmiş uygulamalar hep göz önünde bulundurulmuştur. Anadolu Aleviliği ve onun bir alt kümesi hüviyetini taşıyan Tahtacı topluluğu "3 Sünnet 7 Farz" olarak adlandırılan öğreti aracılığıyla dini ve toplumsal yaşamlarını bir denge üzerine kurmuşlardır. Bu sünnetler ve farzlar yine Buyruk aracılığıyla sistematikleşmiştir. Sünnet ve farz kavramları Aleviliğe bağlı buldukları İslam aracılığıyla geçmiş olsa da bu kuralları İslam'ı tam olarak tanımlamadan kabul etmişlerdir (Kehl-Bodrogi, 2017:147). Dolayısıyla kavramlar aynı olsa da ana akım

⁶⁵ Musahipliği tek olarak değerlendireceğiz. Aşinalık ve Peşinelik ise Buyruk'ta şu şekilde aktarılmaktadır: "**Aşına:** Öz kurbanı vermiş iki musahipli canı, aşına etmek şöyledir; Cem belirlendiği akşam önce Cebrail tekbirler, sonra döşek atılır. Mürebbi o aşına olacak 4 canı yedeğine alır. Beşi birlikte meydana gelirler. Sonra öz kurbanı veren canlar mürebbisiz meydana geçerler. Döşek kalkıp ferraş-ı Selman gelir. İkişi birlikte hizmetini alırlar. Sonra aşına, dolusu olan bir kıyaya dolu mezesiyle gelir. Aşına olacak canlara birer dolu verilir. Dolu içilip sırr olunca öz kurbanı dolusu gelir. Bütün erkanlar tamam olduktan sonra önce Cebrail gelir. Ardından aşına olacak canlar bacıları ile birlikte gelip mürşit ya da rehberin sofrasına otururlar. Cebrail'den aşına olacak canlara birer lokma verilir. Sonra sofraya kalkar. Ardından öz kurbanı gelir. Öz kurbanı veren canlar bacıları ile mürşit sofrasına otururlar. Bunların dördüne de birer lokma verilir. Hizmetleri tamamlanıp yatan-oturan duasından sonra yeni aşına olan bacılar on iki kapıyı gezip hak görürler. Buyruk, s.107.

Peşine: Tercüman sırasında pir peşine olacak dört canı karşısına çağırır. Onlar önce eşiğe gelip niyaz ederler. Sonra o dört can pirin karşısına gelince pir aşına dolusundan bir fincan dolu verir. Canların dördü de niyazlaşıp dara durunca dar gülbengi çekilir. Mürebbinin bacısı o gece, bacıların ikisini de yanına alır. Bu bacılar, on iki kapı açıp hak kapısını görürler." Buyruk, s.108. Çiğildaş kapısına girme töreninin Buyruk'ta geçmediği görülmüştür. Çiğildaş Töreni Abdurrahman Yılmaz'ın aktardığına göre şu şekilde gerçekleşmektedir: "Çiğildaş olacak kimseler dışarıda birbirleriyle anlaşır. Tercüman ayini yapıldığı ve kurban kesildiği bir zamanda çiğildaş olacaklarını mürşide söylemek için dara dururlar. Mürşit hayırlı verir. Mürşit kurbanın yenme zamanı gelince sağ gözünü alır, bu dört kardeşe verir, ki bundan sonra çiğildaş olmuş olurlar. Ayin zamanında erkekler yeşil sarınır kadınlar ise allı-yeşilli bağlanırlar." Abdurrahman Yılmaz, *Tahtacılar da Gelenekler*, CHP Halkevi yay., Ankara 1948, s.76. Bu noktada belirtmek gerekir ki Rıza Yetişen çiğildaşlık kapısına girişin ritüelini farklı şekilde anlatmaktadır. Yetişen'e göre çiğildaşlık kapısına girecekler kurban olarak elma keserler. Yetişen, a.g.e., s.114. Yapılan görüşmelerde de çiğildaşlık töreninde elmanın kurban olarak kabul edildiğine dair anekdotlar edinildi. Buna göre; "Peşineden çiğildaşa geçiş elmayla olur. Sadece peşineliler yer elmayı. Bir elmayı Dede dörde böler; elma bizde kurbandır çünkü. Elmanın üstüne basılmaz. Bu da peygamberimize dayanır. Bir gün Ali'ye 'Ya Ali aşına peşine misin' der peygamberimiz ve cebinden bir elma çıkarır. Bu elmayı da dördü paylaşır (ZİY_İZ)".

İslam'dan kesin bir algı ayrımı taşımaktadır. İmam Cafer'e göre bu sünnet ve farzlar şunlardır: *“Birinci sünnet; daima Allah'ın kelamı ve Kelime-i Tevhid kalpten gitmemeli. Gönülde kin, kibir olmamalı. İkinci sünnet; kalbinde avdet olmaya. Üçüncü sünnet; talip olan yola teslim ola. Birinci farz; hep varlığın kudretini hak bile, imanını şeytandan nasıl sakınırsa, sen de öyle sakın. İkinci farz; candan geçe, haktan dönmeye, musahip ola. Üçüncü farz; her nerede olsa daima özür ve niyaz eyleye. Dördüncü farz; mürebbi hakkına kail ola, halifeden tövbe ala. Beşinci farz; musahip hakkını ceme getire, musahip hakkını yitirmeye. Altıncı farz; halifeden el tutup tövbe kıla, halifeden hurka giye, beli berk ola. Yedinci farz; yol ehline peymal ola. Hakk ile sohbet kıla (Buyruk, 2008:193-194)”*.

Buyruk'ta ayrıntılı bir şekilde belirlenmiş olsa da toplum tarafından daha basit düzeyde algılanmış ve buna göre bir inanç gelişmiştir. Abdurrahman Yılmaz'ın aktardığına göre 3 Sünnet 7 Farz şu şekildedir: *“Üç Sünnet; Allah, Muhammed ve Ali'dir. Bunların üçünü bir bilmek gerekir. Yedi Farz ise; musahip, mürebbi, rehber, mürşit, aşina, peşine ve çığildaşıktan ibarettir. Diğer bir rivayete göre; iki musahip iki de eşleri dört, bir mürebbi bir rehber ve mürşit yedidir (Yılmaz, 1948:43)”*. Görüldüğü üzere Buyruk'un aktardığından farklı olarak 3 Sünnet düşüncesi olarak Alevi üçlemesi kabul edilmiştir. Tahtacılar bu noktada 3 Sünnet ve 7 Farz düşüncesine de farklı anlamlar yüklemiştir. Farzlar daha toplumsal ve dini hiyerarşiler baz alınarak oluşturulmuştur (Kehl-Bodrogi, 2017:148).

Musahiplik kurumu bu noktada hayati bir rol oynamaktadır. İnancın esasları gereğince ortaya çıkan uhrevi sorumluluklar mevcut anlaşmayı ailelerin de dahil olduğu bir üst kademeye taşır (Gökçen, Altop ve Çayır, 2018:25). Toplumunu bir arada tutan temel çimento hüviyeti gören musahiplik iki ailenin yol kardeşi olma vazifesini yüklenmektedir. Şüphesiz Tahtacı topluluğunun en önemli ve kutsal gördüğü inançlardan biri olarak musahiplik, köken olarak kendisine yine Peygamber'i ve Hz. Ali'yi seçmiştir. Buyruk'taki tanımını incelenmeye değerdir: *“Pir önünde kardeş olan, Kırklar ile kardeş olur. Kişi kâmil bir pir meydanında kardeş olunca, yetmiş yedi erkanda ve on yedi erkanda erkan sahibiyile musahip olur. Bir baba ve ana karnından doğmakla kardeş olunur. Çünkü, bir kırktır, kırk birdir. Buna birlik makamı denir (Buyruk, 2008:78)”*. Bu tanıma göre musahip olan kişiler Kırklar'la denk bir manevi konuma ulaşacaklar ve aynı anadan babadan doğmaktan daha evla bir mertebeye sahip

olacaklardır. Dolayısıyla musahiplik kavline giren kişiler toplumun seçkin tabakasına da katılmış olmaktadır (Yıldırım, 2018:247). Yörükan da benzer bir yorumda bulunarak bireyin toplumsal olarak bir statüden, diğer bir statüye geçişinin ana amacının bir mevkie ve bir yere sahip olmasının örneği olarak musahipliği işaret etmektedir (Yörükan, 2015:82). Bu açıdan bakıldığında dini bir toplum olarak Tahtacılar da musahipliğe verilen örnek daha anlaşılabilir bir hale bürünmektedir.

Kana bağlı olmayan ve iki ailenin özgür iradesiyle birbirlerini kardeş gibi görme yoluyla edinilen musahiplik, Cem Törenlerine katılma anlamında da çok ciddi bir dereceyi temsil etmektedir. Musahipsiz ayinlere girilemez. Musahip doğumda, ölümdede, düğünde ve musahibinin önemli anlarında hep yanında olmalıdır (Melikoff, 2009:48). Alevi içtihadına göre musahibin yaptığı her şey diğer musahibi de ilgilendirmektedir. O kadar ki, musahiplerden biri düşkün ilan edildiğinde diğer musahip de düşkün kabul edilmektedir (Kehl-Bodrogi, 2017:168). Kardeşler arasında bile bu kural işlemezken söz konusu musahiplik olduğunda kurallar oldukça katı bir hal almıştır. Ayrıca musahip seçiminde önemli kriterlerden biri de musahiplerin birbirlerine ekonomik olarak denk bir durumda olmaları doğru bir durum olarak kabul edilmektedir (Kehl-Bodrogi, 2017:169). Bu hususta Tahtacı kolektif belleği şunları aktarmıştır: “*Musahip nasıl olur? Eşit haklara sahip; zengin zenginle, fakir fakirle, okumuş okumuşla olur. Her şeyleri eşit olacak. Fikirleri de dahil eşit olmak zorundadır ki ileride bir dargınlık olmasın (İS_TK)*”. Bu ekonomik ve fikri birliği sağlamak için aileler birbiriyle görüşüp ortak bir karara varmaktadırlar. Gökçen, Altop ve Çayır’a göre bu görüşmeler sırasında aile bireylerinin hayat anlayışlarını ve ilkelerini birbirlerine karşı çok net bir şekilde belirtmesi çok önemli olarak görülmektedir (Gökçen, Altop ve Çayır, 2018:25). Yine musahiplik hukuku uyarınca, musahiplerin çocukları da birbiriyle evlenememektedir (Eröz, 1990:111). Aynı şekilde iki musahiplinin karısı veya kocası öldüğünde de diğer taraf dul dahi olsa musahibinin eşiyile evlenememektedir. Bu kurallar çok sıkı ve aşılabilir bir durumdadır. Çalışmanın başından itibaren aktarılan toplumsal düzenin korunması hususunda en çok göze çarpan kurum olarak açıklanabilecek musahiplik, ciddi bir düzenleyici olarak ön plana çıkmaktadır.

Alevi inancında yer alan bütün maddelerin mitolojik bir dayanağı olduğu belirtilmişti. Uygulanan her madde yukarıda sözü edilen mitoloji-ritüel bağlantısına vurgu yapmaktadır. Pek tabii ki musahipliğin de mitsel dayanağı bulunmaktadır. Bazı anlatılar musahipliğin kökenini Adem'e kadar götürmektedir⁶⁶. Buna karşın yaygın inanışa göre ise musahipliğin iki önemli dayanağı vardır. Biri Hicret, diğeri ise *Gadir-i Humm Olayı*'dır. Bu olaya göre Peygamber Veda Haccı dönüşünde Gadir-i Humm denilen mevkide verdiği vaazında Ali'nin kendisinin vasisi olduğunu ilan ederek mistik bir zamanda ilan edilmiş kardeşliklerini dünya yaşamında da insanlara ilan etmiştir⁶⁷.

Musahipliğin kökenlerine dair Alevi belleğinden derlenen görüşler şu şekildedir: “Özellikle Alevilik ahlaka dayalıdır. İnsanlığın da en önemli unsuru ahlaktır. İslam'ın yedinci ayında Mescid-i Nebi denilen yerde orada bulunan 40 kişiden 39'u kendine bir yol kardeşi buldu. Hicret'te Medine halkına ensar, Mekke halkına da muhacir dendi. Her ensar, bir muhaciri evine aldı. Çünkü onlar sadece canıyla geldi. İşte bu toplantıda Muhammed Mustafa'nın huzurunda 39 çift musahip oldu. Onları yol kardeşi ilan etti. Muhammed Mustafa 622 yılında ölmeden önce Gadir-i Humm'da; 'Ben kimin Mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır. Cenab-ı Hakkın dostu benim de dostumdur,' diyerek Ali'yle arasındaki samimiyeti anlattı (CEM_KIL)”. “Musahiplik Hz. Muhammed'in ilk Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinde yanında gelen insanları da orada bulunan Medinelilerle kardeş etti; 'Medineliler, Mekkelileri misafir etsin, gelenlere sahip çıksın. Yemesine, içmesine yardım etsin,' diyerek bir nevi musahipliğin başlangıcı oldu. Sonra hacca gidiyor, dönerken Gadir-i Humm'a vardığında seksen bin kişinin karşısında dev havutların⁶⁸ üzerine kendisi çıkıyor; 'Ben Ali'yi kendime musahip yaptım. Siz de kendinize musahip tutun,' buyuruyor (İS_TK)”.

Yukarıda aktarılan menkıbelerin ortak noktası Muhammed-Ali birliğine yapılan atıf ve Ali'nin vasiliğini Muhammed'in ağzından resmi bir duruma kavuşturmasıdır. Bilindiği üzere Gadir-i Humm'daki bu olay üzerine Alevilik Hz. Ali'nin yönetim anlamındaki tüm otoritesinin daha sonradan yapılan müdahalelerle elinden alındığını ve haksızlığa uğradığını belirtmektedir. Bir diğer önemli vurgu ise bir önceki bölümde

⁶⁶Melikoff, *a.g.e.*, s.163. Melikoff burada Cebrail'in Adem'e kuşak kuşandırdığını anlatıp bu anlatıya dayanarak kökeni buraya dayandırmaktadır. Ayrıca bkz. Selçuk, *a.g.e.*, s.257-260

⁶⁷Ayrıca bkz. Yıldırım, *a.g.e.*, s.248; Ünlüsoy, *a.g.e.*, s.92; Serpil Bağcı, “Metinlerden Resimlere: Elyazma Tasvirlerinde Hz. Ali” İslam İnançlarında Hz. Ali, Edit. Ahmet Yaşar Ocak, TTK yay., Ankara, 2014, s.226

⁶⁸ Deve semeri anlamına gelmektedir.

aktarıldığı gibi Hz. Ali ve Hz. Muhammed'in tek bir varlık olarak düşünülmesinin orada bulunanlarca takdis edilmesi anlatısıdır. Manevi alemde bütünleşen bu iki isim zahiri alemde de kardeşliklerini takdis etmişlerdir. Bu mitoloji vasıtasıyla Alevilik inancının birleştirici çimentosu olarak tanımlanan musahiplik, kendine uygun kökeni yaratmıştır.

Diğer menkıbede ise ortak vurgu İslam tarihinin en önemli olgularından birisi olan Hicret'tir. Olaya yapılan atfa bakıldığında Aleviliğin toplumsal yanının menkıbede geniş yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Eğer bu iki menkıbe antropolojik açıdan değerlendirilirse, aslında anlatılan iki menkıbenin toplum için farklı dinamiklerden beslendiği söylenebilir. Buna göre; musahipliğin toplumsal kısmı ve musahip hukuku İslam tarihinin önemli bir olayı referans alınarak oluşturulmuş ve kurum ensar-muhacir bağlantısıyla derin bir köprü kurulmuştur. Kurumun asıl ve önemli olan dinsel-mitsel bağlantısı ise kozmik bir dönemde yaratılmış iki ilahi insanın, ölümlüler huzurunda kendilerine yüklenen bu epistemik birliği ilan etmeleridir ki, şüphesiz bu bir inanan için ciddi bir motivasyon kaynağı haline gelmiştir. Dolayısıyla kökleri dinsel-mitsel ve tarihi anlatılara dayalı musahipliğin, Alevi kozmogonisi için bu kadar önemli olması inancın taraftarları tarafından kayıtsız bir şekilde inanılıp uygulanmasını sağlamıştır.

Musahiplik ayini ise tam bir erginlenme ritüelidir (Yıldırım, 2018:247). Rıza Yetişen'in bu tören için söyledikleri oldukça ilgi çekicidir: *"Buraya çoluk-çocuk, henüz tarikata girmemiş bekar ve evliler, yabancılar kat'iyen alınmazlar. Töreni gizli tutarlar. Tören sır olarak kabul edilir (Yetişen, 1986:91)".* Görüldüğü üzere tören de kurumun kendisi gibi katı kurullarla sınırlı ve toplum tarafından çok önem verilen bir ritüel durumundadır. Tahtacı toplumunun görüşmelerde aktardığına göre, ritüel şu şekilde gerçekleşmektedir: *"Musahiplik kardeşliktir. Kardeş olmaya niyetli iki aile ikrarlı olmalıdır. Musahip Cemi tutulacağı günden bir gün önce meydandan geçilir; meydandan geçmeyen ceme giremez. Bir gün önce temizlenmiş olursun. Sorgunu bitirmiş olacaksın. Kuyu kazılır, kurbanların pişeceği ocaklar hazırlanır. Sofra getirilir, kurbanlar gelir ve üstüne kurbancıya hediye bırakılır. Herkes toplanınca su süpürge yapılır ve delil uyandırılır. Gözcü eşiğe gelir, niyaz eder. Delile önce kurban kesecekler varır. Kurbanı kesecek olan da musahipli olmalıdır. Kurbanlar hazırlanır. Tercüman musahipleri eşikten geçip dar olurlar. Kurbancı kurbanı başı sol tarafta olacak şekilde niyaz ederek eşikten geçirir. 'Hü Erenler! Tercüman Kurbanı getiriyorum,' diye üç kere tekrarlar. Koçu bırakır, bir adım geri çekilir; ayağı bağlı dar olur bekler. Kurbandan*

bir işaret beklenir; bu meleme ya da geviş getirme vesairedir. Böyle bir işaret gelince sağ ön ayağını eline alır, gözünü kapatıp dedenin tekbirlemesiyle sol ayağını da kurbanı ayaklarının arasına kıştırır: 'Tekbir-i kurban tekbir-i kurban. Teni tercüman. Canı İsmail'e, kurban-ı halil, ferman-ı celil, Arafat'ta Halil İbrahim sürüsüne katıla. Gerçeğe Hü,' diye dua eder. 'Tercüman kurbanınız kabul olsun' diye cevap verilir. Kurban sahipleri, kurbandan niyaz alırlar. Kurbanı, kurbanı kazana koyar ve gelir. Ocaklar hazırlanır, kuyunun yanında tığlanır. Kanlar yere akıtılmaz. Bunun nefesi şöyledir:

Dinleyin Muhammed Ali'nin ününü

Koçlar Ali'ye döndü yüzünü

Cemevi'nde kesilen kurbanın kanını

Kuru yere akıtmayın dediler.

Dinleyin Muhammed Ali'nin işini

Ali'ye pay ayırdılar döşünü

Cemevi'nde kesilen kurbanın başını

Dört başı mamur yerdedir.

Dinleyin Muhammed Ali'nin firağını

Hü deyince yakın dediler ırağını

Cemevi'nde kesilen kurbanın yüreğini,

Verin Ehl-i Kamil'e yer dediler.

Arş-ı Âlâ 'dadır kurbanın sürüsü

İçlerinde vardır cümle varisi

Cemevi 'nde kesilen kurbanın derisini

Verin hak rehberine alır dediler.

Hü 'dür Şah Hatayim ortaya aldılar İmam Cafer 'i

El ele verdiler, çektiler katarı,

Şükreyle iki cihanın serdarı

Hutbesi okunuyor insanın.

Kurbanlar asılmaz, yerde yüzülür. Başı ayrı bir kazanda az kaynatılır. Ciğer ve yürek de ana kazana alınır ve kavurma yapılmaz; haşlama yapılır. Kurban pişmeye bırakılır; kurbanı da içeri niyaz edip geçer ve hayırlısını alır. Kurbandan sonra Ana döşek getirir. Eşikten geçip niyaz ederek postu serer. Her post inişinde mürebbi meydana geçer ve musahip olacak çiftleri boyunlarına tıg bentleri bağlı bir şekilde kıyafetiyle getirerek; mürebbinin solunda sıralanırlar. Eşiğe gelip niyaz ederek geçerler. Ayakları bağlıdır ve mürebbi 'Hü Erenler! Elleri elde, yüzleri yüzde, özlere darda, hak didarında Muhammed-Ali yolunda musahip katarı iletıyorum' der. 'Katarınız uzun olsun' denince bir adım atar. Daha sonra bu tekrar 3 kere daha yapılır. Daha sonra 'katar ilettilim; el ele, el hakka' der hep beraber niyaz ederler ve mürebbi bir adım geri çekilerek, diz üstünde Nesimi Darı 'nda bekler. Diğer canlar Dede 'nin huzurundadır. Dede 'nin dizine yatarlar ve şunları söylerler: 'Selman-ı Pak kemerd-i best, Muhammed Mustafa, Aliyü 'l Mürteza Hatice-tü 'l Kübra, Fatimatü 'z-zehra Şah Hüseyin-i Kербela için tövbe günahlarına. Şah-ı Merdan şavkı, hal gaziler hali, yol erenlerin yolu, gafil olma Yanyatıroğlu diyen Üstazoğlu, üstaz nefesi; Tarikat-i Ali Veli 'dir. Kalkmanıza bir emir Allah!' denir. Canlar kalkıp niyaz ederler. Dar olup hayırlı alırlar. Sonra diz üzerine Dede 'ye, mürebbiye, katarı uzatan delilciye ve bacıya niyaz ederler. Sonra bacı bacıyla, erkek erkekle niyazlaşırlar. 'Allah hayırlı mutlu etsin' denilir. Başka musahip yoksa dördü birden meydana tekrar gelir. Eşiğe, meydana, delile niyaz ederler. Dar olup bacıları beklerken, ilk gelen bacı; her birinin önce ayaklarının ucuna niyaz eder. İlk

önce yaşı büyük erkek geçer, Dede'ye niyaz eder ve delile arkasının dönmeden durur; ayakları bağlıdır. Sonra diğer erkek geçer. İlk gelen erkeğin bacısı Dede'ye, erkeğin ayak ucuna, kemendine ve yüzüne niyaz eder. Öteki bacı da aynısını yapar. Sonra Dede'nin karşısında dar olurlar. Dede yeni musahipleri sorgudan geçirir: 'Erenler, meydana gelen canları nasıl bilirsiniz?' diye sorar. 'Hak mukadderatını versin' diye cevap verilir. Baştaki bacıyla, sondaki bacı niyazlaşır. Hayırlı alınır. Bitince tüm canlar el ele döşeğin ucundan tutarlar. Dede: 'Hü Erenler! Bismişah Allah Allah La İlahe İllallah Muhammeden Resulullah Aliyyü'l Veliyullah Arifibillah Mürşid-i Kamillullah yolunda Kırklar Cemi'nde döşeğiniz daim ola, Allah şu döşeğimizin huzurunda nice yıllar ikrarlı, musahipli, aşinalı-peşineli olmayı nasip etsin. Döşeğimizde seksen bin melekler secde etmiş ola. İmam-ı Ali ve eşi Fatıma şefaatiniz ola. Gerçeğe Hü!' der. Ana sultan döşeği toplayıp, dışarıya gün batısına doğru götürür ve silkeler. Bunun anlamı da günahlarımızın o döşeğin üzerine dökülüp; döşekle gün batısına göndermektir. Ana da sonra eşikten geçip hayırlısını alır. Şemsi doluyu, bacı çerezleri hazırlar. Onlar da hayırlısını alır. Dolu gelince ilk olarak Dede'ye verilir, Dede doluyu alır, delile döner ve 3 defa 'Kadeh seni, bade seni, vermeyelim yade seni. Yezid'in münkiri ne haddine, zerre kadar tade seni. Şah aşkına, pir aşkına hayret-i men eyleyin,' der ve her söyleyişte de delile bir damla damlatır. Bu görevi ocakzade Dede yaparsa, bu doluyu tek başına sırreder. Diğer dolu hizmetlerinde olduğu gibi sıraya göre gider. Musahiplere dolu verilir. Verirken de 'dolu gerek, içmeye Ali gerek. Hüseyin aşkına' der. Bacı, fincana dolu katar ve musahip olanlardan baştaki cana verir. Musahipler arasında dolu döner ve Dede'ye geri verilir. Sonra niyazlaşılır. Yerlerine geçerler ve çerezler yenir. Artık bu noktadan sonra okunan nefes içeri nefesidir; tamamen ağıta döner:

Matem ayında yasını çekelim,

Güzel Şahım'ın al kanda yüzdüğü gündür.

Yezidler elinden giriftkar oldular,

İmamların şamdan bezdiği gündür.

*Soldurdular taze, gül gibi teni,
Ay ile günde giydi, o kara donu.
Cümle şehitlerimizin al kırmızı kanı,
Levir levir aktığı gündür.*

Bir başka içeri nefesi ise şöyledir:

*Kalem irşad olup şuracığın gelmeden,
Kur'an Arş-ı Âlâ'da yazılmadı mı?
Cebrail emrine rehber olalı,
Ali ile Muhammed'e süzülmedi mi?*

*Ali'ye ezelden bağlıdır özüm,
Muhammed yoldaşı arifedir sözüm,
Selman keşkülünde ezilen bir tane üzüm
O da Kırkların Cemi'nde ezilmedi mi?*

Diğer bir nefeste ise:

*Adem hani şu dünyaya gelmeden,
Muhammed Ali'nin nurunu gördün mü?
Hak nasibini almış kudret eliyle
Hacı Bektâş-ı Velî'yi gördün mü?*

*Ŗu dünyayı hamur edip yoğuran,
Dört ana 9 babayı doğuran
Kitab-ı Eles'ten bizi çağıran,
Can içinde cananı gördün m?*

gibi içeri nefesleri okunur. Bunlar bittikten sonra Dede, meydandaki gibi gülbeng eyler. Kurbanlar pişmek üzere diyerek diğer erkanlara geçilir. Bunun altısı fıkra gibi hikayeler, altısı ise ağıttır. Meydana üç can gelir. Nesimi darında durulur, buna 'Seki Erkanı' denir. İki tane ana-bacı gelir, ellerini oturanların üzerine koyarlar ve ağıt okurlar. Ana bacılar ikişer dörtlük söylerler:

*Dldl, Kanber durdu dara,
İsa kahreyledi, daldı havaya,
Ŗehriban anam soyundu, bindi çıplak deveye
Allah bir Muhammed Ali diyerek.*

*Arıyız uğarız kudretin balına,
Kudretinden kismetimiz buluna.
Veysel Karan gitti Yemen yoluna
Allah bir Muhammed Ali diyerek.*

Diğer anaya geçer sıra:

*Gün doğar da günahını yitirir,
Mümin olanları Cemevi'ne getirir.
Muhammed'e salavat verir
Allah bir Muhammed Ali diyerek.*

*Dört kitap indi de dördüne düştüm,
Kur'an Muhammed'in virdine düştü.
Kul Himmet pirinin derdine düştü,
Allah bir Muhammed Ali diyerek.*

bunlar söylendikten sonra Dede bacıya 'Haydi biz de bu yayladan şaha geçelim' der ve bir sonraki erkeğe geçilir ve Şah Hatayi'den ağıtlar alınır:

*İmam Hüseyin'e olan zulme,
Gökte melek, yerde insan ağladı.
Yedi, kesti, kollarını bağladı,
Gökte melek, yerde insan ağladı.*

*Elin kesti bir Allah'ın zalimi,
O bilmedi ne olacak hali,
Ay tutuldu da gün yüzüne düşürdü nuru,
Gökte melek, yerde insan ağladı.*

Diğer anaya geçer ve:

*Kerbela toprakları kan kokar,
Eğilip de yüzüm süresim geldi.
Şehitler de sırtüstü yan yana yatar,
Tek tek yaralarını sarasım geldi*

*Kerbela Çölü 'nde gülbengler çekilir,
Her matem ayında çerağlar yakılır,
Şehitlerin şahı da güller takılır,
Derleyip de gülünü veresim geldi.*

*Kerbela Çölü 'nde bir tek günüm var,
Şu dünyada ayrılık var, ölüm var.
Benim de kafeste bir tek canım var,
Canımı yollarına veresim geldi.*

Ağıtlar bitince 'Dedem bu seki, iyi seki mi?' diye sorarlar. O da 'iyi seki' deyince, hep beraber niyaz ederler. Hayırlı alır; yerlerine geçerler: 'Hak didarında adil bir şahidiniz ola, içeriden alınıp dışarıda satılmaya. Gerçeğe Hü!' diyerek bitirir. O erkanlar, dışarıda kimseye anlatılmaz. Sırada İmam Hüseyin Erkanı vardır. Bizim için de en önemlisi budur. Bir can Dede'nin önüne sırtüstü yatar. Üzerine kırmızı bir tülbent örtülür. Nefes, ağıt ve mersiyeler alınır. Bitince bir ağıt da Dede alır:

*Muharrem ayının onunda,
Ağlasana ne duruyorsun, gözlerim.
Şu yalan dünyaya etmeyin nefes
Fırat üstünde yatıyor Ali Abbas,
Aman Ali Ekber tükendi nefes,
Ne duruyorsun ağlasana gözlerim.*

Dede diğer ağıta geçer:

*İmam Hüseyin Kerbela'da şehit olacak,
Alem ağlar, cihan ağlar, çöller ağlar.
Arş-ı Âlâ'ya aldı ah-ı figanlar,
Melek ağlar, insan ağlar, çöl ağlar.
Ah-u zarla doldu Kerbela'nın arası,
Yıkıldı Ehl-i Beyt'in köşkü, yuvası,
Hazırlandı on iki bacının devesi
Binen ağlar, çeken ağlar, deve ağlar.

Yirmi dört bacıyı üryan edip soydular,
Her birini bir deveye koydular.
Bundan ne acı ne gam duydular,
Duyan ağlar, gören ağlar, dil ağlar.*

Bize gam yükünü saldılar,

Bu haksız davayı bize reva gördüler.

Fırat akıyor da bir yudum su vermediler,

Fırat ağlar, nehir ağlar, göl ağlar.

Şah Hatayım der ki yaramız çok derin,

Kerbela'da zor düşüp gidenleri görün,

Yirmi dört bacının da halini bir sorun,

Soran ağlar, gönül ağlar, dil ağlar.

kalkarlar ve erkek baştan niyaz edip, hayırlı alırlar: 'Allah Allah! Her işler hayrola, hayırlar feth ola, şerler defola. Allah 12 İmam'ın katarından ayırmaya. Hizmetinizden hayır-hasenat göresiniz. Erkanlarımızı dışarıda alınıp, dışarıda satmayın. İmam Hüseyin'in eşi Fatma'nın şefaati üzerinize olsun. Gerçeğe Hü!' der ve niyazlaşırlar. Bu erkan da bittikten sonra kurban getirilir. Bu arada fıkralar anlatılır. Düzen bozulmadan 6 erkek 6 bacı olmak üzere 12 kişi son erkana kalkarlar. Bu 'Lale Erkanı'dır. Bu erkanda Kerbela şehitleri gömüldükten sonra orada laleler açtığı söylenir; oradan kalmıştır. Bu da bitince güvende gelir, nefes söyler ve Dede hayırlısını verir. Kurbanlar gelir. Kurbançı ciğeri, yanağı ve döşü yani kurbanın üst kısmını getirir. Başıyla yüreği surretilir. Eşik indirilir; bacular çörek ya da könbe dediğimiz şeyleri getirir. Önce tercüman kurbanı gelir. Kurban sahiplerine lokma verilir. Sonra musahip kurbanı gelir ev varsa öz kurbanı gelir. Sonra aşına kurbanı gelir varsa peşine kurbanı gelir. Eğer çiğildaş olacak varsa elma gereklidir. Bu yüzden 12 İmam ve Muhammed Ali aşkına elmayı kesip yemeyiz. Su asla içilmez. Gözcü lokması bitene takviye yapar. Bitince, Dede sofru gülbengini okur. Sofralar toplanır ve kurbanların kalanı çukura gömülür. Su-süpürge gelir, ana-bacı çomça kaldırır. Bir can ile bir bacı temiz bir kap içerisinde su getirir. Dede 'Hü Erenler! Aşk ile meydana yürüyorum' diye 3 kere söyler. Üçüncü seferde 'Aşk ile meydana geldim' der. Duaya başlar: 'Bismillah Allah Allah! Yezidler yaptı hile, aşkın ile düştük yola. Sakka suyunu aldık ele, içenlere ab-ı hayattır ya Hüseyin! Dertlere dualar, hastalara şifa kıl ya Hüseyin! Ahmet-i Muhtar aşkına,

Haydar-ı Kerrar aşkına, yardan baştan geçmişiz Şah Hüseyin aşkına! Kerbela'dan düşüp can verenler aşkına, Yezidlerin elinden su su siye şehit olanların aşkına, gözüm yaşım sebil ettim 12 İmam aşkına! İçenlere ab-ı hayat kıl ya Hüseyin!' bundan sonra su kabı Dede 'ye verilir, Dede suyu alır ve şu tercümanı okur:

Sat hazarat lanet olsun ey münafık canına,

Ben demedim hak buyurdu senin şanına.

Ümmetim dersin salavat versin Peygamber'e,

Ali 'ye şeklin var ne amel ah ile peymanına.

Elli kere hacca gitsen vakfın kabul olmaz,

Arafat'a düşersin de kelb düşer kurbanına.

Ali hazretinden adabeti kesmedim,

Şefaati kimden umar cürm-i isyanına.

El azazil ahseni takvime inkar eyledi,

Yuh senin çürük, geçmiş o fasit imanına.

Gel sultan Hatayım sen bu sırrı söyle gel,

Şah bir keram kanidir, kalmaya cümlelerin isyana.

La feta illa Ali La seyfe illa Zülfikar

Bunu okuduktan sonra cezveyle su alır ve delile üç damla Allah Muhammed Ali diyerek damlatır. Kendisi 'Hayra minnet eyleyin,' diyerek bir yudum içer. Erkan bitince tekrar suya destur verilir. Yanındaki bacıya verir; her cana azar azar su verilir. Kana kana içilmez. Kabın içinde biraz kalır, delile doğru gelinir ve delile de serpilir. Bu, rahmet kabul edilerek; suyu gelen 'şükür yarabbi' der. Sonra Dede bütün hizmet sahiplerine hayırlı verir. Tecelle niyazları verilir. Tüm bacılar ve yandakilerle niyazlaşırlar. Dede cem birleme gülbengini okur ve musahiplik cemi bitmiş olur (ZİY_İZ)''.

5.3. Oruç

Dinler tarihinin sembol ismi Eliade: “*Arkaik toplumların insanı mümkün olduğunca kutsalın içinde veya kutsanmış nesnelere iç içe yaşama eğilimindedir* (Eliade, 2017:16).” demiştir. Bu cümle, Aleviliğin oruç ibadetine bakış açısını yansıtması açısından çok önemlidir. Çalışmada sıklıkla vurgulanan mitoloji-ritüel bağlantısının anlaşılması için bu ibadetin ve mitolojik altyapısının maiyeti inancın kendisini anlamak için ciddi bir kaynak arz etmektedir.

Oruç İbadeti söz konusu olduğunda; Alevilerin/Tahtacıların içinde yaşadıkları kutsal zaman *Kerbela*’dır. Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta ise Alevilerin orucu bir ibadet olarak değil de daha çok bir matem olarak görmeleridir. Alevilik için yıkılmaz bir tabu olarak görülen Kerbala ve onun yıkıcı etkileri, ancak İmam Hüseyin’in çektiği acıların toplum tarafından da çekilerek hafifleyeceğinin düşünülmesidir. Dolayısıyla Aleviler mitsel zamanın içinde kalarak hiçbir zaman dindiremeyecekleri bir acının yarattığı duygusal tahribatı kendileri de tecrübe etmek istemektedirler.

Bilindiği üzere Hz. Muhammed’in torunu İmam Hüseyin 10 Muharrem 61 (m.10 Ekim 680) tarihinde Kerbela’da şehit edilmiş ve bu şehadet Alevilerin hiç unutmadığı bir tarih haline gelmiştir. İmam Hüseyin’in şehadeti olayındaki önemli noktalar; aç ve susuz bırakılması, gaddar bir şekilde öldürülmesi ve özellikle Alevi bakış açısına göre elinde bulunan halifelik hakkının Yezid tarafından gasp edilmesi konularıdır. Dolayısıyla bu ibadet, ana akım İslam’ın oruç algısından farklılaşarak ibadetin ötesinde bir matem olarak algılanmıştır. Bu yönüyle de Alevi toplumu için Cem ibadetiyle birlikte önde gelen ritüellerden biri durumundadır.

Değnilmesi gereken ilk nokta Muharrem ayının muhtevasıyla ilgilidir. Kutsiyeti İslam öncesine dayanan bu ay, cahiliye dönemi toplumu tarafından da *Haram Aylar*’dan biri olarak kabul edilmiştir. Bu aylarda savaş yapılmamış ve kan dökülmemiştir (Dedekargınoğlu, 2015:33). Yine bu ayda Kabe’ye ziyaretler yapıp, festivaller düzenlenmiştir. İslam sonrası dönemde de Muharrem ayının kutsallığı devam etmiş ve Haram Aylar’ın içerisinde sayılmıştır. Muharrem ayının mitolojik tarafına bakıldığında ise ayın kutsiyeti ve daha sonra yapılacak olan ibadetlere sağladığı altyapı rahatça

görülmektedir. Tahtacı kolektif belleği çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde Muharrem mitolojisini şu şekilde aktarmıştır:

“İnancımıza göre insanların atası Adem’dir. İşledikleri bir suçtan dolayı cennetten kovulurlar. Cezaları bitince Havva’yla buluşunca bir gün oruç tutar. Aynı zamanda bu 1 Muharremdir; şükür orucudur. Nuh, tufandan kurtulunca kendisi de bir gün ekleyerek oruç tutar; 2 gün tutmuş olur. Yine Muharrem ayıdır. Ayrıca Nuh, gemideki kuru bakliyattan aşure kaynatır. O da buradan kalmıştır. İbrahim, Nemrud’un ateşinden kurtulunca bir gün de kendisi ilave eder; 3 olur. Musa, Firavun’dan kaçıp Kızıldeniz’i geçerek kurtulmaları nedeniyle bir gün ekler; 4 olur ve aşure kaynatır. Yakup, oğlu Yusuf’a kavuşunca 5 gün oruç tutar; aşure kaynatır. Eyüp, yaraları iyileşince 6 gün oruç tutar. Yunus, 40 günün sonunda balığın karnından kurtulunca 7 gün oruç tutup, aşure kaynatır. İsmail kurban olmaktan kurtulunca 8 gün oruç tutar. Muharrem’in dokuzuncu günü Muhammed Mustafa, Ben-i Ümeyyeoğulları’ndan, Ebu Sufyan ve Mekkeli müşriklerin elinden kurtulmak için hicret eder; Medine’ye varınca 9 gün oruç tutar; onuncu gün aşure kaynatır. Ne yazık ki son Resul’ün torunu Hüseyin ve 73 şühedanın Kerbela’da zalimce katledilmeleri yine 10 Muharrem’dir (ZİY_İZ)”.

Yukarıdaki anlatıya göre ana temada yine bir peygamberler silsilesi durmaktadır. Daha önce Nur-ı Muhammedî kavramıyla açıklanmaya çalışılan bu silsilenin bir tecellisi Muharrem’in kutsallığı için de geçerlidir. Alevilere göre oruç tutmak; Adem’den başlayıp son Resul’e kadar şükür muhteva eden bir gelenek iken Hz. Hüseyin’in şehit edilmesiyle birlikte başka bir hale bürünmüştür. Yine Alevi kolektif belleğinden dinlenen bir başka menkıbede: *“Alevilerin orucu, oruçtan çok matemdir. Muharrem ayının 1’inden 12’sine kadar yas-ı matem tutarlar. 12 gün bitince, on üçüncü gün aşure kaynatılır. Adaklar kurbanlar kesilir. Önce yas, sonra adak. Bunun iki bağlantısı vardır. Birisi Nuh olayına dayanır. Nuh, insanlığın ikinci Adem’idir; kurtuluş olarak. Nuh, gemisiyle kurtulunca gemideki gıdalardan aşure yaptı; insanlık kurtuldu dercesine. Alevilikte, İmam Hüseyin öldükten sonra, İmam Zeynel Abidin kaldı ve Ehl-i Beyt oradan devam edecek diye bir nevi yas tutarken, onun da bayramı yapılır. Muharrem, aynı zamanda Haram Aylar’dandır. Cahiliye’de savaşlar bile dururmuş... Muharrem, insanlığın var oluşundan beri varmış. Allah kâinatı ve Adem’i Muharrem’de yarattı. Şit, bedene Muharrem’de geldi. Nuh, Muharrem’de karaya çıktı. İbrahim ateşe Muharrem’de atıldı. İsa çarmıha Muharrem’de gerildi. Musa Nil’i Muharrem’de böldü.*

Hicret, Muharrem'de oldu. Yunus balığın karnından Muharrem'de çıktı. Yusuf kuyudan Muharrem'de çıktı. Bunlar hep kutlama amaçlıdır ama hepsinden en farklısı İmam Hüseyin Muharrem'de şehit edildi. Hep kutlu bir ayken Hüseyin bunu tamamen değiştirdi. Muharrem; kurtuluş, var oluş ve başlangıçtır (CEM_KIL)''.

Kutsal silsile ve kalıtsal bir gelenek olarak ortaya çıkan Muharrem Orucu; kendi mitolojik yanından ziyade tüm bunları unutturacak bir matem kaynağını da oluşturması bakımından Aleviler tarafından kutsal bir ay olarak kabul edilmiştir. İkinci menkıbede de belirtildiği gibi peygamberler zamanının değil; mistik ve kozmik bir zamanın da ana yüklenicisi durumunda olan Muharrem, direkt olarak yaratılışın ana kaynağı olarak da ifade edilir. Ayrıca insanlığın ikinci kurtuluşunun kaynağı ve Alevi inanç dinamiğinin temel direklerinden biri olan Ehl-i Beyt'in de Zeynel Abidin vasıtasıyla devam etmesi yine bu ayda yaşanmıştır. İmam Hüseyin burada yası simgelerken; Zeynel Abidin Ehl-i Beyt'in var olmasını sağlayan bir anka kuşu benzeri olarak ön plana çıkmaktadır.

Kur'an ve ayetleri de Muharrem mitosunun referansları olarak ön plana çıkmaktadır. Yapılan görüşmelerde Alevi bilinçaltının bu konudaki izdüşümü şu şekilde yansımaktadır: *“Biz Muharrem ayını oruç olarak tutarız. Kur'an'da oruç hakkında Bakara Suresi 183,184 ve 185. ayetlerden⁶⁹ bahsederiz Ramazan⁷⁰ hakkında sadece bir ayet vardır. Muharrem ayı hakkında ise şu emir gelir Muhammed Mustafa'ya: 'Senden önceki kitap ehline farz kılındığı gibi oruç senin üzerine de farz kılındı⁷¹, ' Demek ki Muhammed'den önceki tüm peygamberlere oruç farz kılındı. O yüzden biz buna*

⁶⁹ Referans ayetler şu şekildedir: *“Ey İman edenler! Üzerinize oruç yazıldı, nitekim sizden evvelkilere yazılmıştı gerek ki korunursunuz. Sayılı günler, içinizden hasta olan veya seferde bulunan ise diğer günlerden sayısınca, ona dayanıp kalacaklar üzerine de fidye: bir miskin doyumu, her kim de hayrına fidyeyi artırırsa hakkında daha hayırlıdır, bununla beraber oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır eğer bilirsiniz. O şehir-i Ramazan ki insanları irşad için hak furkanı, hidayet delili beyyineler halinde Kur'an onda indirildi, onun için sizden her kim bu ay Şuhudda ise onu oruç tutsun, kim de hasta yahut seferde ise tutamadığı günler sayısınca diğer günlerden kaza etsin, Allah size kolaylık irade buyuruyor zorluk irade buyurmuyor, hem buyuruyor ki sayıyı ikmal eyleseniz de size hidayet buyurduğu veçhüzere Allah'ı tekbir ile büyükleyesiniz ve gerek ki şükredesiniz.”* Kur'an, 2: 183-185.

⁷⁰ Yakın zamanda Tahtacılar arasında bir çalışma yapan Gökçen, Altop ve Çayır Kaz Dağları bölgesinde yaşayan Tahtacıların Ramazan Bayramı için civardan imam getirip bayram namazı kıldıklarını belirtmişlerdir. Amed Gökçen, Zeynep Altop ve Bade N. Çayır, Kaz Dağları'ndan Toroslara Tahtacı Türkmen Alevileri, İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul 2020, s.107. Fakat bu çalışma için yapılan saha araştırması sırasında ve görüşmelere esnasında ne Ortaca ve Narlıdere Tahtacıları ne Çepniler ne de Baba Mansur Ocağı talipleri böyle bir uygulamanın olduğunu beyan etmemişlerdir. Dolayısıyla denilebilir ki söz konusu eserden verilen dipnot çok küçük bir grup için geçerlidir.

⁷¹ Burada atıf yapılan ayet; Bakara 183'tür.

'Peygamber Orucu' diyoruz. Kerbela'ya kadar bu oruç vardı. Ondan sonra oruçluktan çıkıp, mateme ve yasa dönmüştür (AL_TEK)". "Bakara Suresi'nin inmesi 19 seneyi bulmuştur. İnene kadar Peygamberimiz hangi orucu tutmuştur? Kur'an da oruçla ilgili pek çok ayet bulunmasına rağmen Ramazan'la alakalı bir ayet bulunmaktadır⁷². Kur'an'da övülen Muharrem, Receb, Zilkade ve Zilhicce aylarıdır. Bunu Tevbe Suresi tasdik eder⁷³ (ZİY_İZ)".

Öncelikle yukarıda vurgulandığı gibi Kur'an yorumuna açık bir kitaptır ve kendisini ifade etme şansı bir kitap olması sebebiyle de yoktur. Dolayısıyla anlatılanlar iddiadan öteye geçmemektedir. Burada, bu ifadelerin tartışılmak istenmesinin temel sebebi ise Alevi inancının en temel ibadetlerinden biri olan orucun Kur'an'daki ifadelerine dayanarak ne şekilde anlaşıldığıdır. Öncelikle aktarılan her iki düşüncenin ortak noktası kadim zaman vurgusudur. Yani sorulan soruya bakıldığında zaman görülecektir ki Alevi düşüncesi sadece bir ayette geçen Ramazan ifadesinden önce kitap ehillerine hangi orucun farz kılındığı noktasını sorgulamaktadır ki, bu soruya da cevabı Alevi mitolojisi kendi içerisinde cevap vermiştir. Yukarıda anlatılan bu kozmogonik zincir, oruç ibadetinin esas tutulması gereken ayını Muharrem olarak açıklamaktadır. Yaradılışın, yok oluşun ve ölümün yaşandığı bir ay olarak Muharrem, bütün oruç anlatısının merkezi olma hüviyetindedir. Başta da vurgulandığı gibi mitoloji-ritüel bağlantısının açık bir zuhuru olan orucun kozmik zamanda yaşanmış birtakım hadiselerle ve artık mitoloji durumuna gelmiş olan anlatılar bütününe ifade etmesi açısından incelenmeye değer bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

Tabi ki her mitoloji ister yas içersin ister kutlama içersin sonunda muhakkak bir kurban veya ilahî bir yemeği muhteva etmektedir. Muharrem orucunda bu görevi aşure ve tıglanan Cebrail üstlenmektedir. Yukarıda alıntısı verilen menkıbeden de anlaşıldığı gibi aşure ritüelinin yine mitolojik bir temeli vardır. Bu noktada belirtilmelidir ki dünya mitolojisinde en çok rastlanan motif tufandır. Tufan hem dünyanın yeniden

⁷² Bakara 184'ü kastetmektedir.

⁷³ ZİY_İZ Tevbe Suresi 36 ve 37. Ayetleri kastedilmektedir. Söz konusu ayetler şu şekildedir: *"Doğrusu, ayların sayısı Allah yanında on iki aydır, gökleri, yeri halkettiği günkü Allah yazısında; bunlardan dördü haram olanlardır, bu işte en paydar, en doğru dindir, onun için bunlar hakkında nefislerinize zulmetmeyin de müşrikler size kaffeten harbettikleri gibi siz de onlara kaffeten harbedin ve bilin ki Allah korunanlarla beraberdir. O Nesi ancak küfürde bir fazlalıktır ki onunla kafirler şaşırılır, onu bir yıl helal bir yıl da haram itibar ederler ki Allah'ın haram kıldığına sayısına uydursunlar da Allah'ın haram buyurduğunu helal kılsınlar, bu suretle kötü amelleri kendilerine süslenip güzel gösterildi, Allah da kafirlerden ibaret bir kavni hakka hidayet etmez."* Kur'an, 9:36-37.

yaratılmasına hem de insanlığın yeniden canlanmasına yol açmıştır (Eliade, 2017:82). Bu yönüyle de özel bir anlam yüklenen aşurenin bir yeniden doğuş yemeği ritüeli içerdiğini söylemek anlaşılabilir. Oruç, Alevi mitolojisinde tam bir üzüntüyü ve matemi içermiş ve “ölmeden önce ölmek” gibi bir metafor ekseninde değerlendirilmiştir. Nuh’un gemisinin kurtuluşu ise bir yeniden doğuşu ve bu doğuşu kutlamak için pişirilen bir yemeği ifade etmektedir. Bilindiği üzere Kerbela’dan kurtulan Zeynel Abidin de Ehl-i Beyt’in devamının yani kutsal ailenin varlığının bir sembolüdür. Bu noktalar göz önünde bulundurulduğu zaman bu yeniden doğuş yemeği farklı iki mitolojik yapının tek bir bağlamda değerlendirilmesine yol açmıştır ve Zeynel Abidin’in varlığı, ölmeden ölümü tatmak isteyen bu topluluğun yeniden doğumunu simgeleyen bir yemekle sembolize edilmiştir. Aşure kaynatma ritüeli ile ilgili Tahtacı toplumunun aktardıkları şu şekildedir: “*Muharrem Orucu’nun bitiminde, on birinci günün sonunda aşure kaynatılır. Akşam buğdayı kaynatılır; şerbeti ayrı yapılır. Bunun içine 12 çeşit malzeme girmesi gereklidir. Sabah horozumuzu keseriz; aşuremiz piştikten sonra da ilk olarak üç kişiye veririz. Sonra da hiç pişirmeyenlere dağıtırız. Öğleden sonra da kesilen horozlarımızı yiyoruz. Oruç tutmayan horozdan yiyemez. Aşureden yiyebilir ama kurban yemek için kurban olmak gereklidir (LEY_TK)*”.

Tahtacı toplumunun, ritüellerini bir disiplin içerisinde gerçekleştirdiği daha önce belirtilmişti. Muharrem ayının genel bir tasviri şu şekilde aktarılmıştır: “*Muharrem Ayı’na girmeden önce tüm canlar temizlenir ve mateme hazırlanır. Genelde siyah giyinilir. Cemevi’nde toplanılır. Her can evinden bir şeyler getirir. Hayvansal gıdalar hariç tutulur. Kan ihtiva etmeyen yiyecekler yenir. Biz de yumurta dahi yenmez. Erkan düzeni alınır; Dede veya mürebbi matem orucunu anlatır. Bakara 183-184, Fecr 1-2-3, Al-i İmran 61 ve 104, Ashab 33 ve Şura 23 okunur. Selamlama okunur, yemekler gelir ve sofraya duası okunur. Erkan bozulmadan siyah bir kap içerisinde su getirilir ve tüm canlar bu kaptan su içer. ‘Selamullah ve Selametullah Ya Hüseyin,’ denir ve Dede son suyu ‘Lanet olsun Yezid’e ve Kavm-i Yezid’e, rahmet olsun İmam Hüseyin’e’ der ve içer. Bunun ardından matem duası okunur: ‘Bismillah Allah Allah! Erenlerin himmetine, Hak-Muhammed-Ali aşkına, İmam Hüseyin efendimizin savm-ı akşamına, Kerbela şehitlerinin, düşenlerinin erva-yı ta’linin niyetine matem. Fatıma Ali şefaatinin, 12 İmam ve 14 Masum-ı Pakların muhabbetine, 17 kemerd-i bestin hürmetine, niyet-i siyah-ı matem. Zahir, batın, hak ve gayb ve gerçek erenlerin hüsn-i himmetleri*

üzerimize sayebân ola. Yuh münkire lanet Yezid'e, rahmet Hüseyin'e. Gerçeğin demine Hü!' der ve tüm canlar niyaz eder. 12 gün boyunca su içilmez, eğlence yapılmaz. Kız istenmez; nişan, düğün asla olmaz. Hatta bağlamaların telleri gevşetilir ve ters asılır. Traş olunmaz çünkü kesilirse kan çıkar. Dokuzuncu güne kadar çamaşır yıkanmaz. En az üçüncü oruç bitene kadar duş alınmaz. Birlik olmaya özen gösterilir, oruçlar birlikte açılır. On birinci gün Dede'nin veya mürebbinin evinde toplanılır. Herkes evinde ne pişirdiyse getirir. Erkan tutulur, sofraya duası okunur. Erkan bozulmadan sakka suyu gelir ve bir yudum su içilir. Sonra eve dağılır ve bacılar aşurelerinin hazırlıklarını yapar. Sabah ona doğru oruçlu olunur. Aşureyle oruç sonlandırılır. Cebrail'i kurbancı tığlar. Toplanılır ve aynı tercüman kurbanındaki gibi bütün olarak haşlanır. Eşik ve süpürge gelir, tek tek tüm kurbanlar tekbirlenir. Bu kurban da dışarı verilmez. Gömüleceği için kemikli verilmez. Çatal-kaşık kullanılmaz. Şemsi 'Hü Erenler!' deyince sofraya tutulur ve gülbeng okunur. Sofra kaldırılır, su-süpürge yapılır. Su içilmeye izin verilince sakka suyu içilir ve sonra erkan dağılır (ZİY_İZ)".

Görüldüğü üzere orucun tutulması esnasında ve ardından icra edilen oruç sonlandırma ritüellerinde gerçek anlamda bir matem havası hakimdir. Tahtacı toplumu oruç ritüellerine katı şekilde bağlanarak, içerdiği kan pıhtıcağı dolayısıyla yumurta yemeye bile mesafeli davranmaktadır. Yukarıda alıntılanan menkıbelerde de belirtilen Kerbela anlatısı oruç ritüelinin tüm safhalarında doğrudan bir etki bırakarak, acıyı ve matemî bütün olarak hissetmek noktasında yine mitsel zamanı yaşama arzusunu hissetmektedir. *Hüseyin Kültü* isimli bölümde de aktarılmaya çalışıldığı gibi bir şükür geleneği, bir matem geleneğine dönüşerek yüz yıllardır devam eden bu çok spesifik erginlenmenin temellerini oluşturmuştur. Bir yanı sıra Tanrı'ya hemhal olmanın yaratıcı bir etkinliği olarak korunmuş, diğer yanı sıra Aleviliğin derin sırrı içerisindeki yerini almıştır. Bu sırrın adı matemdir. Matemlerini derin bir üzüntüyle yaşamışlar ve bunu siyah renkle bütünleştirmişlerdir. İmam Hüseyin'in yaşadığı bütün sıkıntıları şartlar elverdiğince ve bunu modern yaşamın zorluğuyla birlikte gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

Alevi bilinçaltı orucun maiyeti ve yapısıyla ilgili şu bilgileri aktarmıştır: “Hz. Hüseyin Kerbela’ya geldiğinden itibaren Muharrem 1’dir. Âdem Ata’dan Muhammed Mustafa’ya kadar bütün peygamberlerin tuttıkları teşekkür orucudur. Ne cennet sevdası ne cehennem korkusundan ötürü Aleviler oruç tutmaz. Aleviler tüm peygamberlerin bir sıkıntıdan kurtulduklarından ötürü hakka teşekkür orucu tutup niyaz ettikleri için Hüseyin de ceddinin tuttuğu bu orucu tutmaya başlar ama zulüm ve yoksulluk altında Yezid’in ordusu önünü kesmiştir, Fırat’ın önünü kapatmıştır ve sudan mahrum bırakmıştır. Oruç oruçluktan çıkıp mateme ve yasa bürünmüştür. O gün muhasara altında kalan Hüseyin orucunu tutmaktan geri kalmamıştır. Alevi toplumu da bu yolun bendeleri; Hüseyin’i pir kabul edenler de Hüseyin orucunu nasıl tuttuysa mümkün olduğu kadar biz de onun gibi tutmaya çalışalım. Biz ondan evla mıyız ki Hüseyin on gün orucu tutarken eşinin elini tuttu da biz tutalım? Çocuğunu mu sevdi? Sofraya oturup, rahat yemek mi yedi? Gidip rahat banyo mu yaptı? Elbiselerini ütileyip de giyindi mi? Her gün traş mı oldu? Ben demiyorum bugün bunlar yapılsın. Elbette ki modern dünyada yaşıyoruz. Çağımıza göre hareket edeceğiz ama özümüzü yaşatacağız. Oruç tutmaktan maksat onu yaşatmak, Hüseyin’i anlamak, onun ilkelerine sahip çıkmak ve onun dik duruşunu sahiplenmektir (AL_TEK)”.

Aktarılan anlatılardan anlaşıldığı üzere görülmektedir ki, Alevi toplumu mitolojik zamanla, oruç vasıtasıyla bir bağlantı kurmuşlardır. Yaşamadıkları, gerçekten tecrübe etmedikleri ve bir mit haline gelen Kerbela’yı tuttıkları oruçla tecrübe etmişlerdir. Dolayısıyla orucun mahiyeti ve mitsel zamanın yaşatılması hususu bu topluluğun motivasyonunu anlatmak için çok değerli bir donedir. Bu noktada daha önce dikkat çekilen bir husus olan mitler vasıtasıyla yaratılan ritüellerin inanç pratiğine aktarılmasında önemli bir örnek teşkil eden bu ibadetin yıllar geçse de asla unutulmayan derin bir matemini tüm ayrıntılarını muhteva ettiği bir gerçektir.

6. GELENEKLER

“Herhangi bir mezarlıkta mezara bağlanmış bir çaput topluluğu görürseniz bilin ki o Tahtacı mezarıdır.”

6.1. Doğum

Kapalı toplumlarda klana yeni bir bireyin katılımı çok önemli ve hayati bir olaydır. Bir insanın doğumu şüphesiz klanın soyunun devam etmesi bakımından ve geleneğin yaşaması hususlarından dolayı özel bir önem ihtiva etmektedir. Tahtacılar da bu olguya özel törenler düzenlenmiş ve birtakım ritüeller gerçekleştirilmiştir. Tahtacı toplumu ekseninde çalışma içerisinde defaetle vurgu yapılan bir konu olan dinsel toplulukların yeni din öncesi geleneklerinin bir bilinçaltı olarak korunması ve toplumsal olayların da hem bu yeni din hem de kendi kadim gelenekleri içerisinde varlıklarını koruma düşüncesi özellikle dikkat çeken bir nokta olmuştur.

Rıza Yetişen’in aktardıklarına göre bir çocuk dünyaya geldiğinde eve Dedelerden birinin çağırılması suretiyle, kendisine bir yemek ve yanında gelenlere yemekli-içkili eğlence de düzenlendiği (Yetişen, 1986:33) bilinmektedir. Büyüklerin veya ulu kişilerin yeni doğmuş bebeklere isim vermesi ise kökleri derine giden bir gelenektir. Bu konuda Bahaeddin Ögel: “... çocuğa bir ad koymak için büyük bir toplantı yapılıyor. Bu sırada post giymiş ve postun tüyelerine de çingiraklar takan bir derviş çıka geliyor ve şöyle diyor: ‘Ali dost, veli dost! eller giyer birer post! biz giyeriz ikişer post!’ deyip oğlanın adını koyuyor (Ögel, 2014:17-18)” diyerek bir tasvir sunmuştur. Görüldüğü üzere topluluk tarafından kabul edilmiş ulu bir kişi gelip çocuğun ismini vererek çocuğu kutsamış ve isim duasını ederken yine referans olarak Ali’nin ismi kullanılmıştır. İsim verilmesi sırasında da Dede çocuğu kucağına alarak üç defa “Peygambere Salavat, salli ala Muhammed adı (bebeğin adı) diyenin akıbeti hayırlı olsun. (Çıblak Coşkun, 2010:85)” der. Burada vurgulanmak istenilen; dua ve temenninin üç kere okunup *Hak-Muhammed-Ali* üçlemesine yapılan göndermeyle bebeğin yolunun doğumundan çizilmesi ve bu cihetle kutsanmak istenmesidir. Yine

çocuk doğduğunda eğer bebek erkekse, annenin başına yeşil-kırmızılı bir şal bağlanarak çocuğun uzun ömürlü olması dlenir ve bebeği görenlerin kesinlikle bir hediye getirmesi beklenir. Eğer hediye gelmediyse bebeği görmek de mümkün değildir (Yılmaz, 1948:35).

Çocuklara verilen isimler de ayrıca kolektif bilinçaltının yansıması açısından önemlidir. Ömer, Osman ve Bekir kesinlikle konması istenmeyen isimler olarak ön plana çıkmıştır. Yukarıda birçok kez değinilen bir konu olan Hacı Bektâş-ı Velî geleneği ve Tahtacı ayrımı isim konusunda da kendisini göstermiştir. Bektâşilerde yaygın olan Bektaş ismi de Tahtacılar arasında pek rastlanmayan isimlerden olmuştur. Lohusa kadının yatağı özellikle beşiğin yanına yapılarak, kırk gün birlikte kalmaya özen gösterilmiştir. Üzerlerine bir ip, kendir ve deve tüyü bağlı bir bez asılarak anne ile bebeğin arasındaki bağın artırılacağına inanılmıştır (Biçen, 2008:112-113). Bu kırk günün sonunda ise “*Kırklama*” adı verilen bir tören gerçekleştirilerek bebeğin artık tamamen bu dünyaya ait olduğu tasdik edilir. Yalnızca kadınların katıldığı bu törende ortaya bir minder ve minderin üstüne de bir beşik konulur. Musahipli iki kadın, beşiğin iki yanına geçerek bebeği “*Peygambere Salavat, Seyyidine Muhammed. Kutlu olsun diyenin akabeti hayırlı olsun,*” diyerek beşiğin altından 3 kere birbirlerine yuvarlarlar. Daha sonra bebek erkekse yanına bir kız, kız ise de yanına bir erkek bebek yatırılarak tören sonlandırılır (Yetişen, 1986:34)⁷⁴.

Yapılan görüşmelerde Tahtacı kolektif belleği yeni doğum ve bebek erkanını şu cümlelerle aktarmışlardır: “*Tahtacılarda doğum meydana gelince herkes yardıma koşar. Bebeğin göbeği düşer ve tuzlama yapılır. Bizim Tahtacılarda doğan çocuğa ballı tuz sürerler; bu yüzden ağızımız ve koltuk altımız kokmaz. Bu işi bacılar yapar. Tuzlama bitince beklenir, yıkanır ve tekrar anneye verilir. Aynı gün veya yedinci gün kurban kesilir. İsim verme töreni yapılır. Mürebbi ya da isim verecek zat çocuğu annesinden alır. Anne mürebbinin elini öper. Mürebbi 3 kere ‘Bismillah, maşallah! Fetebarekallah ahsene aleykum’ diyerek İbrahim Suresi otuz dokuzuncu ayeti okur⁷⁵. Ayetten sonra sol kulağa kamet okunur. Odada bulunan diğer kişiler de dar olup beklerler. Sonra*

⁷⁴Ayrıca bkz. Yılmaz, a.g.e. s.36

⁷⁵ Söz konusu ayet şu şekildedir: “*Hamd O Allah’a ki bana ihtiyarlık halimde İsmail ve İshak’ı ihsan buyurdu, şüphe yok ki Rabbim her halde duayı işitiyor (14:39)*” Ayetin içeriğine bakıldığında Hz. İbrahim’in geç yaşta gelen çocukları İshak ve İsmail’e ettiği şükürü, Tahtacı toplumu yeni doğan çocukları için bir kutsama amacıyla tekrar ederek, bebeği Kur’an ayetiyle kutsamayı amaçlamışlardır.

çocuğun yüzüne anne ve babasının ismiyle kendi ismi söylenir. Gülbeng okunur ve hazırlanan loğusa şerbeti getirilir. Mürebbi 'Allah Muhammed Ali' diyerek şerbetten bebeğin ağzına 3 damla damlatır. Çocuk anne babaya verilir ve tören sona erer. Durumu iyi olanlar koç, olmayanlar iki Cebrail tığlar; erkan tutulur, dolu getirilir. Bu adet Hz. Muhammed'den kalmadır. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin doğduğu zaman ikişer 'Nezike Kurbanı' kestirmiştir. Kurbanlar tığlandıktan sonra kurbanı kurbanı parçalar. Davete çıkılır, herkes çağrılır ve erkan tutulur. Dede devamlı bulunmadığından bu töreni mürebbi yürütür. Düşkünlüğü olmayanlar bu törene katılabilirler. Herkes bu sofraya oturamaz. İlk sofraya aşinalı-peşineliler, ikinci sofraya musahipliler ve üçüncü sofraya ikrarlular oturur. Çorap çıkarılır. İmam Zeynel Abidin şehit edildiğinden ona binaen pantolonlardan kemerler çıkarılır. Poşu bağlanır; baş tamamen kapalı olmalıdır. Herkes beline kemer-i bestini bağlar. 3 kere niyaz edip, 3 düğüm atılması gerekir. Selman gelir; su-süpürge edilir. Tarikat abdesti aldırır⁷⁶. Tercüman okunur: "Süpüre süpüre yol oldu, bu yolu Muhammed Ali kurdu. Hüseyin-i Kerbela için göziüm yaştır, lanet olsun Yezid'in bağı kara yaştır, Pirimiz Kırklar içinde Selman-ı Farraş'tır. Bu cemali Muhammed, İmam Hasan Hüseyin dost bilip verelim. İmamların cümlesine salavat" dedikten sonra Dede 'destur pirim' der, süpürge çalınır ve Dede hayırlısını verir: 'Her işlerin hayrola, hayırların fethola, şerhlerin defola. Allah 12 İmamların katarından didarından ayırmaya. Hizmetinden hayır hasenat göresin, şefaata bulasın. Safkanın ak, Selman'ın pak ola. Hizmet sahibinin hüsn-i himmeti üzerine hazır ve nazır ola. Geldiğin yoldan, girdiğin şefaata bulasın. Gerçeğe Hü!' der ve son olarak eşikçiye de tarikat abdesti aldırır. Dolusu varsa dolu gelir. Şişenin kapağı açılır ve fincan üstüne kapatılır. Niyaz edip dar olur 'Ali geliyor, Veli geliyor. Horasan'ın piri geliyor. Hü dedi de Cem'e geliyor' der ve mürebbi hayırlısını okur: 'Allah Allah La ilahe illallah Muhammeden Resulullah Aliy'ül Veliyullah, arif-i billah, mürşid-i kamilullah yolunda Kırklar Cemi'nde Şah-ı Merdan huzurunda dolu hizmetin kabul ola. Bu kurbanda içeceğimiz dolumuz ab-ı kevser dolusu ola. Dolup taşta dökülmeye, artık-noksan yerlere uğramaya, divan-ı dergaha yazıla. Nur ola, sırrola, İmam Hüseyin yardımcımız ola. Gerçeğe Hü!' der. Doludan bir fincan koyup süpürgeye 3 damla damlatır. Sonra Dede 'ye ve mürebbinin baş parmağına damlatılır. Dede yoksa içmeden

⁷⁶Tarikat abdesti Tahtacılar da Cem'de alınan bir gönül abdestidir. Bu konu mülakatlarda şu şekilde açıklanmıştır: "Sağ elle sol elin baş parmakları üst üste konularak 3 damla su dökülür. Gönül abdestidir (ZİY_İZ)".

önce 3 damla da yere damlatılır. Sonra mürebbinin sağındakine ve solundakine verilir; buna 'dolu üçleme' denir. Herkese 3 damla verilir ve 12'ye tamamlanır. Daha sonra şemsi sofrayı getirir: 'Allah Allah diyelim, kadim billah diyelim. Geldi hak sofrası, hak versin biz yiyelim. Demine Hü diyelim' denilerek sofraya tekbirleyerek, 'Destur ya rahman, destur ya şah' diyerek sofrayı indirir. Kurban küçük ise döşü çıkar ve önce başı yenir. Döşü dört başı mamur olanlar yer; onlar da peşinelilerdir. Çocuk sahibine sadece ikrarlıysa veya musahipliye ağzına lokma verilir yoksa sakıncalıdır. Onun için lokmadan herkesin tadabilmesi için kelle paça gibi bir çorba yapıyoruz ama sarımsak ve baharat konmaz. Sonra döş gelir ve tuz atılır. Tuz mürşit yerine geçer. Sonra onun lokması kurban sahiplerine verilir. Sonra mürebbi 'Hü! Lokmaya destur. Cemaatten yiyenler dosttur' der ve yemekler indirilir. Mürebbi'ye bir bardak su verilir ve 'Lanet olsun Yezid'e, ala kam-ı Yezid'e. Rahmet olsun İmam Hüseyin'e ve Ehl-i Beyt-i Muhammed'e. Kerbela şehitlerimizin ruhuna varsın' der ve suyu bir yudum içer. Ondan sonra erkandaki sağındakine ve solundakine verir. Suyu destur verilir ve 'içenler dosttur' denilir. Mürebbi onay verince dışarıdakilere de sofraya kurulur ve tamam denince kurban sahipleri de çağırılarak sofraya gülbengi okunur. Yemekler yendikten sonra şemsi 'destur pirim' diyerek sofrayı toplar ve suyu süpürgeyi getirir. Sonra arkasından ana-bacı gelir. Ana çomçasını niyaz ederek alır, 'Hü erenler, hak gelsin' der ve hayırlısını alır. Ondan sonra şemsi gelir. Önce mürebbi, sonra da sağındaki ve solundakiyle niyazlaşır. Ondan sonra kurban sahiplerini çağırır. İkrarlıysa el öperler. Eğer musahipliye; önce mürebbi ve sonra sağındaki ve solundakiyle su dökme şekline göre niyazlaşırlar. Tekrar 'aşk ola erenler' denir, niyaz edilir ve erkan biter (ZİY_İZ)".

Bir bebeğin doğumu ve sonrasındaki erkana bakıldığında Alevi-Tahtacı mitolojisine ait birçok kavramı bir arada görmek mümkündür. Görüşmeler kapsamında aktarılanlara göre; bebek doğduğunda kesilen kurbanın ana referansı yine Peygamber'dir, dolayısıyla bu referans bir menkıbe haline getirilerek gelenek şekline bürünmüştür. Ayrıca yukarıda da bahsedildiği gibi çocuğun adının okunması ve kırklama törenlerindeki gibi erkan düzeninde de Hak-Muhammed-Ali üçlemesinin ruhunun önemli bir yer kapladığını belirtmek önemlidir. İslamizasyon olarak tabir edilen, İslam öncesi geleneklerin unutulmayıp İslamlaştıktan sonra dahi, gelenek olarak varlığını devam ettirmesi burada önemli bir konu olarak ön plana çıkmaktadır. Tuzlama olarak adlandırdıkları bebeği tuza yatırma merasimi de eski göçebe yaşantılarından bir temizlik

geleneğini ihtiva etmesi açısından önemlidir. Kur'an referansı da Tahtacıların sık baş vurduğu ve kendilerini ait gördükleri dini hayatlarının her noktasında bir referans olarak kullanmaları açısından ciddi bir gösterge olarak ön plana çıkmaktadır.

6.2. Duşak Kesme

Duşak kelime anlamı olarak; atın ayağına vurulan kösteğe verilen isimdir. Duşak kesme ise en ünlü Tahtacı geleneklerinden biridir. Yeni yürümeye başlayan bir bebeğin bu işlem yapılınca düşmeden ve daha hızlı yürüyeceğine inanılır. Aynı zamanda çocuğun duşağı kesen kişiye benzeyeceği düşünülür (Biçen, 2008:115). Duşağı kesilecek kişi kızsaa, duşağı bir kadın tarafından; erkekse de bir erkek tarafından kesilmesi gerekmektedir (Yetişen, 1986:35). Duşağı kesecek kişi ise özellikle toplum tarafından sevilen ve başarılı kişiler arasından seçilir. Yapılan bu törenle ilgili aktarılanlar şu şekildedir: *“Çocuk ilk adımını atmaya başladığında ayağına bir ip bağlanır ve dualar eşliğinde kesecek kişi karşıdan koşarak gelerek o ip kesilir. Çocuğun kesen kişiye benzeyeceğine inanıldığı için o yüzden akıllı okumuş kişiler tercih edilir. Burada verilen mesaj; bu çocuk yaşamının her döneminde zorluklarla mücadele edebilsin, her zaman ayakları üzerinde durabilsin ve başının çaresine bakıp bir birey olabilsin (MER_ÜN)”*.

6.3. Sünnet

Sünnet merasimi Tahtacılar da önemli bir hadise olarak görülmektedir. Tören büyük bir ihtimamla gerçekleştirilmektedir. Düğün yapılacaksa aile efradının kendilerine yeni giysiler yaptırması zorunlu olarak görülmektedir (Yetişen, 1986:41). Tahtacıların geleneklerine göre bir çocuk yedi yaşından önce sünnet edilmeli ve sarık, şalvar ve yelekten oluşan bir çeşit sünnetlik giydirilmesi adettir (Gökçen, Altop ve Çayır, 2018: 103). Sünnet edilecek çocuk bir at üstünde gezdirilir ve kesildikten sonra da kesilen et parçası bir tepsiye konarak gezdirilir; buradaki amaç sünnetçiye parasını ödeyebilmektir (Yılmaz, 1948:37). Tahtacı kolektif belleği sünnet geleneklerini şu şekilde anlatmıştır: “Sünnet merasimi bizde çok önemlidir. Hali vakti iyi olanlar düğün yaparlar ama en önemlisi kurban tığlanır. Davetiyeler hazırlanır ve musahip yardım etmek zorundadır. Kesilen kurbanı ‘İzir Kurbanı’ denir. Muhammed Mustafa’dan kalmıştır. Torunları Hasan ve Hüseyin sünnet olacakları zaman kendileri kurban tığlatıp eğlence tertip ettirmiştir. Sünnet olacak çocuğu mürebbi, musahip ya da bir akrabası hazırlar ve gezdirilir. Çocuk yatağa getirilir ve gülbeng okunur. Sünnet olur, tebrik edilir. Kurban tığlanır ve erkan düzeni aynıdır (ZİY_İZ)⁷⁷.”

Tahtacılar kurban ritüellerine çok önem veren ve hemen her törende kesinlikle bir kurban kesen bir topluluk olarak öne çıkmaktadır. Görüldüğü gibi sünnet merasimi esnasında da bir kurban kesilir ve bu kurbanların referans noktası yine Peygamber’dir. Dolayısıyla bu ritüellerin kutsallığının yanında aynı zamanda kendilerine mürşit edindikleri kişinin de yolundan gitmeleri hissiyatı törenlerin kutsiyetini daha da belirginleştirmektedir.

⁷⁷ Bkz. Bebek erkani.

6.4. Nişan-Evlilik

Evlilik ve evlilik süreci Tahtacı toplumunun en önem verdiği konulardan biridir. Tabi ki öncelikle bu Tahtacıların toplumsal yapısıyla bire bir uyum göstermektedir. Kapalı toplum yapısını ihtiva eden toplulukların genel olarak çoğalmaya ve değerlerinin yine kendi içlerinde kalmasına özen gösterdikleri bir vakıadır. Dolayısıyla Aleviliğin *sır* olarak kabul edildiği bir toplumda da *egzogami* bu konunun anlaşılması için bir kilit noktayı içermektedir. Luschan da bu konu üzerinde durarak Tahtacıların özellikle kendi kabilelelerinin içinden evlendiklerini belirtmiştir (Yazgan, 2017:70). Yukarıda da bahsedildiği gibi Sünnî bir kişiyle evlenmeye kesin olarak izin verilmezken, eğer bu gibi bir durumla karşılaşırsa kadının veya erkeğin babası da düşkün ilan edilmektedir. Yörükan'ın aktardıklarına göre ise Tahtacı kadınlarının, Tahtacı olmayan Alevi bir erkekle bile evlendikleri çok nadir olmuştur (Yörükan, 2015:225).

Bir topluluk olarak Tahtacıların mutaassıp olduklarını söylemek zordur. İnsanlar özellikle eş seçimlerinde ve sosyal hayatlarında bir özgürlük içerisindedirler (Yörükan, 2015:70). Rıza Yetişen'in aktardıklarına göre her ne kadar eş seçimi gençlerin kendilerine bağlı olsa da bazen ebeveynler de sürece dahil olmuşlardır (Yetişen, 1986:35). Toplumsal yaşantı kadın ve erkeğe bir arada bulunma fırsatını vermiştir. İş hayatında, tarlada beraber çalışmışlar ve aynı zamanda Yörükan'ın aktardıklarına göre kadınlar içki sofralarında bulunmuştur (Yörükan, 2015:25). Dolayısıyla eş seçimleri buna bağlı olarak daha özgür bir ortamda yapılabilmıştır. Kadınlar çocuk yetiştirilmesinde ve mirasta da erkekle aynı hakka sahip olması da cinsiyetler arasındaki eşitliğe verilen öneme işaret etmektedir (Erden, 1995:55). Ayrıca daha önce de değinildiği gibi Tahtacılarda boşanma kurumu kabul edilmez ve eşler birbirlerine sadık olmak zorundadırlar. Herhangi bir aldatma durumunda ise bunu yapan kişi düşkün ilan edilerek toplumdan uzaklaştırılırlar.

Yetişen'in aktardıklarına göre Tahtacılar arasında kız kaçırma çok normal bir durum olarak görülmüştür. Bunun amacı gençlerin eğer anne-baba onayına nail olmama ihtimaline karşılık olarak aldıkları bir önlem olarak ön plana çıkmaktadır. Kaçacak olan kadın ve erkeğin arasında bulunan bir elçi vasıtasıyla haberleşen çift genelde akşamüzeri kaçarlar ve böylece aralarındaki engelleri kaldırmış olurlar. Yine Yetişen'in aktardıklarına göre eğer sevdiği kızı kaçırmayan bir erkeğin sevdiği kadın başka biriyle

evlenirse o erkek toplum içerisinde alay konusu olma durumuna düştüğü de olmuştur (Yetişen, 1986:37-38). Tahtacı kolektif belleği tarafından, nişan ve evlenme gelenekleri ile ilgili yapılan mülakatlarda aktarılanlar şu şekildedir: “Bir oğlan evlendiği zaman baba her şeyle ilgilenir. Yeni gelin geldiğinde bazı yapılan şeyler vardır. Kaçıp geldiyse (gelin) hamile oluncaya kadar başı bağlanmaz. Düğünle evlenirse hemen bir gün sonra başı bağlanır. Bu konuda ananelerimiz çok önemlidir. Gelin geldiği zaman kaynana onu yetiştirecek. Evin hal ve hareketlerini söyleyecek. Kapıdan girerken önce sol ayağını basar içeri. Kaçan gelin ise sağ ayağıyla girer. Geline ev dolaştırılır; ‘bu evi bil, koruyucu olduğunu bil’ anlamındadır. Sonra kız kaçtıysa bir barış yapılır ve barış kurbanı kesilir. Oğlan evinin insanlarını tanırlar, tanışırlar. Oğlan herkesin elini öper. Birkaç gün sonra da oğlan evi kız evini çağırır. Orada ayrı bir kurban keserler bu sefer de kız birinin rehberliğinde herkesin elini öper ve barışılmış olur (İS_TK)”. “Kız istemedi, önceden birbirini tanıyan gençler ailelerini tanıştırır ve uygun bir tarih belirlenir. Bu bizde genelde kutsal olduğu için Cuma akşamıdır. Kız evinin, oğlan evinin ana babası musahipliyse bir Cebrail tığlanır. Dolu alırlar. Belli kesimlere haber ederler. Akşamüzeri erkan tutulur. Kızı isteyen zat önceden bellidir. Selman gelir; susüpürge çalar, analar-babalar yan yana otururlar ve tören gerçekleşir. Bizde görücü usulü yoktur. Kız ve oğlanı mürebbi ortaya çağırır. Önlerine bir bacı gelir ve niyaz eder. Kıza fikri sorulur. Erkan düzeni bozulmadan dolu gelir ve üçlenir. Eğer kız evinde ve oğlan evinde düşkün yoksa onlara da dolu verilir ve sofraya gülbengi okunur. Resmi nikahın yanında Tarikat-ı Aliyye nikahı vardır. Dede hep olmadığı için yapılamıyor. Nikah kutsaldır. Muhammed Mustafa, Hz. Ali’ye ‘Ya Ali, Yüce Allah kızım Fatıma ile senin nikahını kutlu bir meleşin yanında kıydı; bana da emaneti sana teslim etmek düşüyor. Hazırlıkları yapın.’ diye buyurmuştur. Burada da kurban kesilir. Bu kurban ‘Velime Kurbanı’ denir. Oğlanın kendi kazancından kesilmek zorundadır. Cebrail tığlanır. Nikahta ikrar da olur. Dede önce Cebraili tekbirler: ‘Tekbir-i kurban tekbir-i kurban. Teni tercüman, canı İsmail ola. Arafat’ta Halil İbrahim sofrasının şefaatinde mahrum etmeye. Cebrail tercümanımız hak katında adil ve şahit olsun,’ der. Kurban dışarıda musahipli biri tarafından tığlanır. Ana-bacı ocağa koyar, önüne gelen kurbanı pişiremez. Meydan açılır. Sualden sonra dede oğlanın boynuna kemendini takar. Tığbendi onu eşige getirir ve eşige niyaz edilir: ‘Erenler hayra minnet eyleyin. Eli elde, yüzü yerde, gözü darda. Hak didarına, Muhammed hatırına katar eyle,’ denir ve cemaat

de 'katarın uzun olsun' diye cevap verir. Bu üç kere tekrarlandıktan sonra 'el ele, el hakka. O bana, ben ona' diyerek diz çökerler ve ikrar alma töreni biter. Bu tören bittikten sonra bacı ile oğlan dedenin karşısına geçerler. Önce nikah kıyılır. Delile niyaz ederler ve dedenin önünde diz olurlar. Bizde nikah cemaatin şahitliğinde kıyılır. Dede, kız ile oğlanın sağ ellerini birleştirip; kendi eliyle tasdikler: 'Bismillah Allah Allah! Allah'ın emri, Peygamberimizin kavli, Ehl-i Beyt'in sünneti, İmam Cafer'imizin Buyruk'unda, cemaatimizin şahitliğinde 'kızım sen nikahını kabul ediyor musun' diye önce kıza sorar, kız 'Allah eyvallah' diye cevap verir. Oğlana da aynı soru sorulur ve oğlan da aynı şekilde cevaplar. İkisi de sorgudan geçtikten sonra dede: 'Bismillah Allah Allah! La ilahe illallah Muhammeden Resulullah Aliyü'l veliyullah arifibillah mürşid-i kamilullah yolunda, cemaatimizin şahitliğinde, evliliğiniz Adem ata ile Havva anamızın, Muhammed Mustafa ile Hatice'tü'l Kübra'nın, İmam Aliyyü'l Mürteza ile Fatimatü'z-zehra'nın evlilikleri gibi yeryüzünde daim kılsın. Yüce Allah sizlere ve doğacak çocuklarınıza hayırlı, uğurlu, feyizli ömürler bahşetsin. Hayırlı evlat olarak büyümeyi nasip etsin. La ilahe illallah Muhammeden resulullah Aliyyü'l veliyullah! Kanı kanda, canı tende, eli gönül telinde; nikahınız, muratlarınız hayrola. Tuttuğunuz evin kısmeti güür ola. Bütün günahlar affola. Yüce Allah yeni yuvanızı nimetinden, bereketinden, rahmetinden mahrum eylemeye. Üçler, beşler, yediler, kırklar yardımcınız ola. Birbirinizi utandırmayın. Gerçeğe Hü!' der ve nikah bitmiş olur. Düğünde yine erkan tutulur. Selman gelir; su-süpürge tutulur. Evlenecekler dar olurlar ve mürebbe gülbeng çeker: 'La ilahe illallah Muhammeden resulullah Aliyyü'l veliyullah arifibillah mürşid-i kamilullah La feta illa Ali La seyfe illa Zülfikar! Yezid'in ensesinden gitmesin tığlanan kurbanlar. Mümin canların kalbinden çıkmasın ehl-i didar. Cümle kaza belayı def eyleyen pervardeler, alçakta yüksekte yatan evliyalar ve gedik gözler. Sınır bekçiler ve kayıp gerçeklerin yüzü suyu hürmetine düğünümüz kutlu olsun. Kazasız belasız bitirmeyi nasip eylesin. Bayrağımız Celal Abbas bayrağı olsun. Gerçeğe Hü!' der ve Selman bayrağı üç kere öperek düğün sahibine verir. Herkesin görebileceği bir yere asılır. Erkan düzeni bozulmaz ve dolusu varsa sırredilir. Yemekler yenir, sofrada dua okunur ve erkan biter. Düğünün ertesi günü başbağı yapılır. Eğer ikrar alınmadıysa başbağı da yapılmaz (ZİY_İZ)".

Aktarılan ritüellerden de anlaşılacağı üzere evliliğin kutsal sayılmasıdaki esas referans noktası Ali ve Fatıma'nın evliliğinde gizlidir. Zamandan ve mekândan münezze bir yerde ve zamanda kıyılan bu nikah bir yaşam seçimi değil, kaderdir. Dolayısıyla Tahtacıların fikir dünyalarında da evlilik bu noktaları içermektedir. Hz. Ali'yle Hz. Fatma'nın, Hz. Muhammed'le Hz. Hatice'nin hatta Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın evlilikleri hep bu minvalde düşünülmüş ve kurum bu kutsallıklar çerçevesinde oluşturulmuştur. Kesilen kurbanın ihtiva ettikleri de yine bu yöndedir. Birçok kez vurgulandığı gibi esas referans her ne kadar kadim gelenekler olsa da Tahtacılar bunu başarılı bir İslamizasyon sürecine tabi tutarak, topluluklarını bir arada tutan evlilik kurumunun ana taşıyıcısı olarak kendilerinin kutsal saydıkları kişilerin evliliklerini rol model olarak kabul etmişlerdir Yukarıda da ifade edildiği gibi Tahtacılar arasında boşanmanın olmayışı bu kutsal evliliklerle kendi evlilikleri arasında kurdukları bağ olarak yorumlanabilir.

Evliliklerin akabinde yapılan *Başbağı Töreni* ise Tahtacıların oldukça ehemmiyet verdikleri bir konu olarak ön plana çıkmaktadır. Rıza Yetişen'den edinilen bilgilere göre bu tören bir genç kadının yetişkinliğe adım atma töreni olarak yorumlanabilir (Yetişen, 1986:39). Kaçan kızlar anca hamile kalınca bu törene hak kazanırken, normal yollarla evlenen kadınlar hemen ertesi gün bu törene geçebilmektedirler. Bu törende Tahtacı kadınlarına *Üç Etek* denilen geleneksel bir kıyafet *ana-bacılar* tarafından giydirilmektedir⁷⁸.

⁷⁸ Kıyafetin bölümlerini Abdurrahman Yılmaz şu şekilde vermiştir: “‘Göynek’ adı verilen gömlek, evde kendi elleriyle diktikleri ‘Deyre’ dedikleri üç etekli entari, şalvar gibi bol ve paçaları büzmeli bir pantolon plan ‘Köncek’, bele doladıkları ve kuşağa mukabil olan ‘Kemer’, yünden kendi dokudukları bir fita olan ‘Önlük’, çarşıda dikilmiş ve hazır alınan üç etekli ‘Entari’, fitayı bağlamak için kullanılan iki parmak kalınlığında dokuma bir ip olan ‘Önlük Bağı’, kendi yaptıkları bir başlık olan ve sadece kadınların giydiği ‘Terlik’, terliğin üzerine bağlanan ‘Yağlık’, kızların alınlarına bağladıkları bir bez olan ‘Çeki’, sadece evli kadınların başlarına bağladıkları ve süsledikleri ‘Keten’, gümüş ve diğer değerli madenlerden süs olarak yapılan ‘Tomaka’ ve son olarak genelde sarı renkte olan ayakkabı ‘Edik’.” Yılmaz, a.g.e., s.32 ve Yörükân, a.g.e., s.216-218.

Başbağı Töreni hakkında Tahtacı toplumunun aktardıkları şu şekildedir: “Başbağı damadın annesi tarafından hazırlanır. 3 Eteği, göyneği, terliği, keteni hazırlanıp geline giydirilir. Duasıyla birlikte ben ana-bacı olarak kıyafeti geline giydiriyorum. Kıyafet giydirilirken: ‘Peygamber’e salavat, seyyidina Muhammed. Kutlu olsun diyenin akabeti hayırlı olsun’ diyerek salavat okunur. Sonra kafasına kocaman bir yağlık bağlarız. Üstüne terlik, bir de çeki bağlarız. Ondan sonra gelinin kuşağına gelir sıra. Kuşağın bir ucundan kız çocuğu, diğer ucundan da bir erkek çocuğu tutar ve öyle bağlanır (LEY_TK)”. “Kadınlarımız evlendikten sonra ‘Deyre’ dediğimiz giysiyi giyer. Hemen evlendiklerinin ertesi günü bu kıyafet geline giydirilir. Bunu yaparak kaynana geline ‘senin başını bağladım artık, benim kızımsın. Seni kabulleniyorum’ mesajı verir. Kaçan geline giydirilmez, ancak hamile kalınca giydirilir. Hakka yürüdüğümüzde de bu giysi giyilir. Bu bizim ölümlük-dirimlik kefenimizdir aynı zamanda. En başta göynek giydiririz. Bu giysiyi giydirenlerin ana-bacı olmasına ya da ocakzade olmasına özen gösterilir. Her parça giydirilirken 3 kere salavat okunur. Başına renkli kuşak bağlanır. Asıl baş bağlamanın simgesi budur. Kuşağın rengi Allah-Muhammed-Ali’yi simgelemek için yeşil-kırmızı-beyaz olarak seçilir. Altımıza da şalvarımızı giyeriz. Göyneğin üstüne 3 eteğimizi giyeriz. 3 eteğin arkası Turna kuşunu simgeler. Peştemalımızı bağlarız. Onun üzerine de asıl baş önemlidir. Kuşak bağlanır, üstüne süslü terlik dediğimiz bez çekilir (MER_ÜN)”.

Resim 1.: Geleneksel 3 Etek kıyafetini giymiş bir Tahtacı kadını⁷⁹.

⁷⁹ Fotoğraf kendi arşivimden, anneannem Döne Sarol'a aittir.

6.5. Ölüm-Cenaze

Ölüm, dünyanın bütün topluluklarında açıklanamayan bir fenomendir ve çoğu toplum, ölümün yeni bir hayatın başlangıcı olduğu inancına sahiptir. Dolayısıyla bir yok oluş değil; başka bir alemde hayatın devam edeceği inancı gelişmiştir. Dünya dinlerinin pagan dönemlerinde genellikle *yer altı dünyası* olarak nitelendirilen ölüm, ilahi dinlerin yayılımından sonra farklı bir şekilde bürünerek sevap-günah, yani iyi insan-kötü insan ayırımından kaynaklı bir ahiret resmi çizmiştir. İyi insanlar ve Tanrı gözünde doğruları yapanlar cennete; kötüler ve günahkârlar ise cehenneme yollanacak inancı hakim inanç şeklini almıştır.

Tahtacılar'ın kendilerine Türkmen dedikleri ve çevrelerinde yaşayan diğer topluluklar tarafından da Türkmen olarak adlandırıldıkları belirtilmişti. Bu noktada Türkmenlerin yahut diğer Türk topluluklarının ölüm ile alakalı geleneklerini incelemekte fayda vardır. Dini bilinçaltı olarak adlandırılan bu silsileye göre inançların ve geleneklerin şekil değiştirerek yaşaması doğal bir durum olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla ölüm de bir inançtan çok bir gelenek şeklini alarak toplum içindeki varlığını korumuştur. Ölü gömme gelenekleri, cenaze merasimleri ve ardından tutulan yas süreci artık inancın dışında bir algı şeklini almıştır. Her ne kadar ritüel yeni inanç öğeleriyle süslenmiş olsa da dini bilinçaltı her noktada kendisini göstermektedir.

Jean-Paul Roux'un aktardıklarına göre; İslamiyet'ten önce Türk toplulukları ölümlerini yakarak defin işlemini gerçekleştirmişler fakat zamanla yerleşik hayata geçişin hızlanması sebebiyle VII. yüzyılın sonlarından itibaren toprağa gömme işlemi daha baskın hale gelmiştir (Roux, 2015:105). Ayrıca birçok yerde ölüm kelimesi yerine *toprağa verme* deyiminin kullanıldığının da altı çizilmektedir. Günümüz konuşma diline bakıldığında bu deyim hala kullanılıyor olması din-kültür-mitoloji bağlamının toplum için ne kadar önemli bir nokta olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Yörükhan'ın aktardıklarına göre ise; Tahtacılar'ın, eski Türk geleneklerinden bir cenaze merasimi olan 'Yoğ' olarak adlandırılan ciddi bir matem haline büründüklerini ve erkeklerin saçını, sakallarını yolduklarını; kadınların da ağlamaktan bayılacak raddeye gelene kadar bağırma geleneğinin Tahtacılar arasında da aynı şekilde var olduğunun altı çizilmektedir (Yörükhan, 2014:74). Yörükhan'ın daha sonra Tahtacılar ve gelenekleriyle ilgili yazmış olduğu kitabında ise bu törene dair bir görüşü bulunmadığı gibi;

1970'lerde Tahtacılar arasında yaptığı araştırmada Rıza Yetişen de bu konunun varlığından bahsetmemiştir. Ayrıca Tahtacılar hakkındaki bir diğer önemli gözlem ve araştırma kitabının sahibi olan Abdurrahman Yılmaz da 1940'lı yıllarda bu törene dair bir iz belirtmemiştir. Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde de Tahtacılar'ın cenaze merasimlerine dair böyle bir törenin varlığına rastlanmamıştır.

Bir gelenek artık yaşamıyor olabilir fakat bu tamamen öldüğü anlamına gelmemektedir. Yukarıda bahsedilen tören, zamanla farklılaşarak devam etmiştir. Buradaki referans noktasını yine Tahtacılar'a ait iki önemli eserden almak doğru olacaktır. Rıza Yetişen'in aktardıklarına göre özellikle kadınlar cenaze merasimlerinde okudukları ağıtlarla kesin bir acının tarifini yapmaktadırlar (Yetişen, 1986:49). Yörükân da bu ağıt yakma ritüellerinden bahsederek, kadınların ölü canın acısını yaşatmak için adeta yarıştıklarının altını çizmektedir (Yörükân, 2015:229). Ritüeller toplum içerisinde yaşamaya şüphesiz ki devam ederler. İslam-öncesi dönemlerin bir geleneği olan ölüyle birlikte kendine zarar verme ritüeli bir şekil değişimine uğrayarak yerini acılı bir ağlamaya bırakmıştır.

Tahtacıların ölü defnetme törenlerindeki diğer bir dini bilinçaltı ögesi ise yaşayışlarına uygun olarak geliştirdikleri doğayla bir olma konusunda ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere mitolojiler ve inançlar yaşam biçimine göre şekillenmektedir. Dolayısıyla Tahtacılar da cenaze merasimlerini bu yaşayışa göre gerçekleştirmektedirler. Bu konu hakkında Tahtacı belleği şunları ifade etmiştir: *“Bizi diğer Anadolu Alevilerinden ayıran en belirgin farklılığımız hakka yürüme ritüelimizdir. Yaşamış olduğumuz içe dönük yaşamsal tarzımızdan, dağlarda barınıyor olmamızdan dolayı da bunu koruyabilmişiz. Biri öldüğünde haber verilir ve herkes cenaze evine gelir, ağıtlar yakılır ve destek olmaya çalışılır. Eskiden büyük avlularımız varmış ve cenazelerimiz avluda bekletilmiş. Herkesin evinde cenazesi için ayırdığı bir yorganı yastığı vardır ve bunlar hiç kullanılmaz. Ölen bir kadın ise Deyre giydirilir. Eğer giysisi giydirilemeyecek durumdaysa mutlaka üstüne konur. Baş bağlamada gelin nasıl süsleniyorsa öyle süslenir. Yanına çok sevdiği özel eşyaları konulur. Bizim inancımıza göre ten ölür ama can ölmez. Doğada sürekli bir şekilde var olacağımıza inanırız biz. Varlığın birliğine inanırız. Erkekler; eskiden Amerikan bezinden pantullar varmış; onunla gömülürmüş. Beyaz gömleği, eğer musahipliyse kemer-i besti bağlanır ve başına da poşusu bağlanırmış. Bazı dağ köylerimizde hala bu ritüeller yapılıyor.*

Herhangi bir mezarlıkta mezara bağlanmış bir çaput topluluğu görürseniz bilin ki o Tahtacı mezarıdır. Bu da bize özgüdür. Mezarın yeni olduğu anlamına gelir. O çaputlar 40 gün kalır mezarda; kişi hakka yürüyünce hemen yaşlılarımız tarafından hazırlanır, gömülme biter bitmez mezara konur. Dağlarda yaşadığımız için kurtlar, kuşlardeşermiş mezarlarımızı, rüzgarda sallanınca korurmuş o çaputlar mezarımızı. Işık da bizim için kutsaldır. Mezarın başında 40 gün ışık yanar. Aynı ışık evlerde de yanar. Yıkama kazanımızın ve mezarımızın içine mersin ve defne yaprağı koyarız güzel koksun diye (MER_ÜN)’’.

Aktarılan anlatıda önemli bazı noktalar olmakla birlikte bir konunun altını özellikle çizmek faydalı olacaktır. Yörükan’ın aktardığına göre Tahtacılar ölülerini yıkamakla beraber, yıkamadıkları da olmuştur. Gusül, abdest gibi dini gerekliliklere uymadıkları belirtilerek cenaze namazını da hoca varsa kırdıkları belirtilmiştir (Yörükan, 2015:229). Çalışma kapsamında dinlenenlere göre ise artık böyle bir uygulama kesinlikle kalmamıştır. Ölüler, İslamî usüllere göre yıkanmaktadır. Burada bir diğer farklılık yine dini bilinç altı konusudur. Tahtacılar ölülerini kıyafetleriyle ve sevdikleri eşyalarıyla beraber gömmektedirler. Bu geleneğin köklerini İslam-öncesi inanç devrinde aramak faydalı olacaktır.

Tüm toplumlarda ölümden sonra mutlak bir yaşam inancı olduğunun altı çizilmişti. Dolayısıyla Tahtacı zümresi de bu geleneklerini bir İslamileştirmeye tabi tutarak kültürleri içerisinde yaşatmışlardır. Roux’nun belirttiğine göre antik Türk topluluklarında mezarın içine meftanın özel eşyalarının bulunduğu ve bunlarla defnedildiği bir vakiadır (Roux, 2015:108). Günümüzde var olan söz konusu ritüelin kökenlerini bu eski geleneğe aramak faydalı olacaktır.

Doğayla ilişkili bir toplum olarak Tahtacılar geleneklerini de bu bağlamda geliştirmişlerdir. Cenaze törenlerinde de bu göze çarpmaktadır. Mezarlarını doğadan koruma amacıyla başlarına çaputlar bağlayarak ölülerini kurtlardan ve yabani hayvanlardan korumuşlardır. Ayrıca tabutla gömülmelerinin nedenini doğadaki saldırılardan korunma isteği olabileceği kuvvetle muhtemeldir.

6.6. Bir Gelenek ve İnanç Olarak: Hızır, Hıdırellez, Nevruz

Şüphesiz Alevi mitolojisinin en kendine has figürlerinden biri Hızır'dır. Hızır kimdir? Neyi temsil etmektedir? Var oluş amacı nedir? Alevi mitolojisi içerisindeki yeri nedir? gibi soruları sormak konunun açıklığa kavuşmasında yardımcı olabilecek sorular olarak ön plana çıkmaktadır.

Hızır'ın kim olduğuyla alakalı iki mitolojik bağlantıdan bahsetmek mümkündür. Biri İslam-öncesi Türk mitolojisi ve diğeri İslami mitolojidir. Ögel'in aktardıklarına göre Eski Türk inanışlarındaki *Kocalar*'ın özellikleri İslam'dan sonraki dönemde Hızır karakterine dönüşmüş ve bu şekilde gelenek içerisinde yaşamaya devam etmiştir (Ögel, 2014:11). Ögel, iddiasını temellendirirken çeşitli destanlardan örnekleri derleyerek ve Hızır'ın özelliklerini ihtiva eden bu karakterleri toparlayarak İslami örtü altına girmeden önceki mitolojik figürlerin altını çizmiştir. Kayın ağacından inen *Ak-saçlı Koca*, *Altın Sakallı Ay Koca*, *Gök Sakallı Kocalar* gibi figürler Hızır mitinin İslamileştirme öncesi temelleri maiyetindedir. Süreç içerisinde Türklerin önemli karakterlerinden biri olarak ön plana çıkan *Korkut Ata*'nın da Hızır ile bir tutulduğu görülmektedir (Ögel, 2014:114-116). Hızır, İslamiyet-öncesi Türk düşüncesinde beyaz atlı, yeşil sarıklı, yardıma ihtiyacı olanın imdadına koşan zamandan ve mekândan münezzeh bir figür olarak görülmektedir.

İslamî anlatının kaynağına gelindiğinde ise; burada ilk olarak Kur'an-ı Kerim'in Kehf Suresi'nin 60. ile 82. ayetleri çıkmaktadır. Bu ayetlere göre kıssa şu şekildedir: *"Bir vakit Musa genç adamına demişti ki 'Durup dinlenmeyeceğim; ta ki denizin birleştiği yere kadar varacağım, yahut senelerce yürüyeceğim. Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını unuttular. Balık denizde bir yol bulup gitmişti. (Buluşma yerini) geçip gittiklerinde Musa genç adamına: Kuşluk yemeğimizi getir bize, hakikaten şu yolculuğumuz yüzünden başımıza epeyce sıkıntı geldi, dedi. (Genç adam): Gördün mü? Dedi, kayaya sığındığımız sırada balığı unuttum, onu hatırlamamı bana şeytandan başkası unutturmadi, o, şaşılacak bir şekilde denizde yolunu bulup gitmişti. Musa: işte aradığımız o idi, dedi. Hemen izlerinin üzerine geri döndüler. Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, ona katımızdan bir rahmet vermiş, yine ona tarafımızdan ilim öğretmiştik. Musa ona: sana öğretilenden, bana, doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı? Dedi. Dedi ki: Doğrusu sen*

benimle beraberliğe sabredemezsin. (İç yüzünü) kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin? Musa: İnşallah dedi, sen beni sabreder bulacaksın; senin emrine karşı gelmem. (O kul) Eğer bana tabi olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma! Dedi. Bunun üzerine yürüdüler, nihayet gemiye bindikleri zaman o (Hızır) gemiyi deldi, Musa: Halkını boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen (ziyanı) büyük bir iş yaptın! Dedi. (Hızır) ben sana, benimle beraberliğe sabredemezsin demedim mi? Dedi. Musa: Unuttuğum şeyden dolayı beni muaheze etme; işimde bana güçlük çıkarma dedi. Yine yürüdüler, nihayet bir erkek çocuğa rastladıklarında (Hızır) hemen onu öldürdü, Musa dedi ki: Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın katlettin ha! Gerçekten sen fena bir şey yaptın! (Hızır) Ben sana, benimle beraber (olacaklara) sabredemezsin, demedim mi? Dedi. Musa, eğer, dedi; bundan sonra sana bir şey sorarsam artık bana arkadaşlık etme, hakikaten benim tarafımdan (ileri sürülebilecek) mazeretin sonuna ulaştın. Yine yürüdüler, nihayet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek istediler, ancak köy halkı onları misafir etmekten kaçındılar, derken orada yıkılmak üzere bulunan bir duvarla karşılaştılar, (Hızır) hemen onu doğrulttu, Musa: dileseydin, elbet buna karşı bir ücret alırdın, dedi. (Hızır) şöyle dedi: İşte bu benimle senin aramızın ayrılmasıdır, şimdi sana sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim. Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi, onu kusurlu kılmak istedim, (çünkü) onların arkasında, her (sağlam) gemiyi gasbetmekte olan bir kral vardı. Erkek çocuğa gelince, onun ana babası, mümin kimselerdi, bunun için (çocuğu) onları azgınlık ve nankörlüğe boğmasından korktuk. (devam etti) Böylece istedik ki, Rableri onun yerine kendilerine, ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin. Duvara gelince şehirde iki yetim çocuğu idi; altında da onlara ait bir hazine vardı; babaları ise iyi bir kimse idi, Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına erişsinler ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar, ben bunu da kendiliğimden yapmadım; işte, hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur (Kur'an, 115:60-82)".

Menkıbeden anlaşıldığı kadarıyla Allah'ın yeryüzüne gönderdiği en büyük peygamberlerden biri olarak kabul edilen, Kızıl Deniz'i ikiye yarmış, İsrailoğulları'nı vaat edilmiş topraklara ulaştırmış Hz. Musa, Allah'ın bir kulundan batınî ilmi öğrenmek için bir yolculuğa çıkmış ve bu yolculuğun sonunda ilmi öğrenemeden geri dönmüştür; çünkü gördüğü olaylara anlam veremeyerek bu kula karşı gelmiş ve aralarındaki anlaşmaya aykırı davranmıştır. Bu kul Hızır'dır ve Kur'an'dan da anlaşılacağı üzere peygamberler üstü bir mevki temsil etmektedir. Ocak'ın bu noktada tartıştığı mevzu da önemlidir. Ocak buluşmanın ne zaman gerçekleştiğine ne Kur'an'da ne de hadislerde yer almadığına, dolayısıyla bu kıssadaki kişinin gerçek Hz. Musa olup olmadığını ve Hz. Musa'nın yaşam öyküsünde bu kıssanın nereye yerleştirileceği konusunda bir flülük olduğunu belirtmiştir (Ocak, 2019:59). Bu hangi Musa konusu cevapsız kalınca da tefsir alimleri gerçek Hz. Musa'da karar kılmışlardır⁸⁰.

Ocak'ın vardığı son kanı konunun bağlamı açısından kıymetli bir bakış açısını temsil etmektedir: *“İslam ilahiyatı açısından Hızır'ın maddi bir ebedi hayat sürmediğine çoğunlukla inanıldığı ortaya çıkmaktadır. Sadece mutasavvıflar ve halk arasında ölümsüz olduğuna inanılmasına rağmen, ilmi yönden böyle bir şeyin mümkün olmadığı çeşitli devirlerde farklı alanlardan ulema tarafından kesin olarak açıklanmıştır (Ocak, 2018:79)”. Görüldüğü üzere hem maiyeti hem de yapabildikleri açısından kutsal bir varlık olarak Hızır, olağanüstü bir varlık metaforunu ve teolojik bir inanç noktasını temsil etmekten çok halk nezdinde kurtarıcı olarak kabul edilmiş bir fenomen olarak halk düşüncesinde ön plana çıkmaktadır.*

Hızır inancı özellikle Alevilik ekseninde bir inanç olarak ön plana çıkmaktadır. Buradaki Hızır inancını Kur'an'da anlatılan karakterden ziyade başı sıkışan insanoğluna imdada yetişen bir karakter olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu şekliyle Hızır, yukarıda belirtildiği gibi Türk mitolojisinde de epey karşılık bulmaktadır. Kır atlı, beyaz elbiseli ve yeşil sarıklı hali İslamileştirme döneminde de korunarak devam etmiştir. Tasavvufta *'don değiştirme'* olarak tabir edilen şekil değiştirebilme yeteneğine sahip, tabiat varlıklarına hükmeden, ölüyü diriltebilme gücüne sahip (Ocak, 2019:96) insanüstü bir yapıdadır. İslami dönem içerisinde pek çok masalda ve anlatıda da kendine

⁸⁰ Efsanenin bir de İskender-Zulkar-neyn bağlamı olarak açıklaması da vardır fakat burada sadece İslami bağlamı ve genel Türk-Alevi mitolojisi bağlamı verilmekle yetinilecektir. Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, Timaş yay., İstanbul 2019, s.60-63

yer bulan Hızır; grete yenilen bir pehlivana yardım etmiş, bir genci kuyudan kurtarmış ve bir genç kızı devden kurtarmıştır (Ögel, 2014:120).

Tahtacılar ise yapılan görüşmelerde Hızır Kültü'n Şu Şekilde aktarmışlardır: *“Bir deyiŐe göre lmszliğ bulan Hızır İlyas'tır. Bunlar lmszliğ ararken bir yerde denk geliyorlar su başında. Biri denizlerin, biri de karaların hakimi. ‘Hızır her yerde hazır’ derler. Bunlar lmszliğ bulduğu gibi Şimdi o suya zezem diyoruz. İsmail’le Hacer anamız susuz kalıyor. Su aramaya baŐlamıŐlar, ocuk debelenirken ayağının altından su çıkmış; lmszliğn simgesi; Hıdırellez’i bayram olarak kutlarız biz. Hızır bir eŐsanedir. Gnlmzdeki Hızır, bir nevi Hz. Ali’yi simgeler. ‘Ali Hızır’dır, her yerde hazırdır’ deriz. Hıdırellez günü hayvanlar salınır, bağlanmaz (İS_TK)”. “Hızır belki peygamberlerden üstün bir varlık. Hz. Musa’yla sohbet edeni biz nasıl sorgularız. Her 6 Mayıs’ta bir gl dibinde, İlyas’la buluŐurlar. Gece gl ağacına niyazda bulunuruz, sabah Őafaęa doğru dileğimiz oradan alınır. Gün görmeyen bir yerde saklı tutulur. Hıdırellez kurbanı kendi başına veya ortakla beraber tığlanıp hazırlanır. Tercüman gibidir; bütün haşlanır ve o yılki kuzulardan olmak zorundadır. Anasının boyuna gelmiş olmalıdır. 6 Mayıs akşamı erkan tutulur. Yalnız bu kurbanda ‘Tovga’ vardır. Haşlama koçun suyu ile pılav piŐirilir. Sonra buna yoğurt karıŐtırılır ve tovga oluşur. Tovga tüm Türk kavimlerinde bulunan kutsal bir yemektir. Erkan düzeni alınır. Su-süpürge, ardından dolu getirilir. Aynı meydandaki gibi 3 sıra nefesi alınır. Erkan semahı dönülür, bağlantı alınır ve dolu sırredilir. EŞikten sofraya geçer, sonra tovga gelir, sonra kurbanı gelir. Kurban kesenlere lokma verilir. Sofradakilere pay edilir. Sofra gülbengi okunur, niyazlaşılır. Tekrar su-süpürge tutulur. Ana-bacının hayırlısı verip, dağılınır (ZİY_İZ)”.*

Görüldüğü üzere anlatılan bilgiler ile kültün mahiyeti literatür ile uyuŐmaktadır. Artık dini bilinç altı tamamen İslam ncesi frekanslarını yitirmiş ve İslami düŐünce tam olarak klte egemen olmuştur. Hatta kült İslami öğelerden ziyade bir Alevi mitosu konumuna yükselmiştir. Hz. Ali’yle Hızır’ın bir olarak düŐünülmesi bunun net bir kanıtıdır. Hızır’ın zellikleri Ali’ye de atfedilerek bu kutsiyeti Aleviliğin en tanrısal figürlerinden birine verilmiş ve kült ile inanış birleŐtirilmiŐtir. Kült zamanla Hızır ve İlyas’ın birleŐimi olarak ortaya çıkan *Hıdırellez* Şekline bürünmüştür. Rıza Yetişen bu menkıbeyi Şu Şekilde aktarmaktadır: *“Eski zamanlarda bir eŐme varmış fakat nerede olduğunu kimse bilmezmiŐ. Onun suyundan içenler ölümsüz olurmuŐ. Hızır bu sudan*

içmiş ve onun için her zaman yaşamaktadır. O gün herkes çeşitli dileklerde bulunur. İlyas da bu sudan içmiş ve o da ölümsüz olmuş. Her sene su kenarında buluşacaklarından, herkes gün doğmadan kır çiçekleri toplayıp kapılara asar. Bayram hazırlığı yapılır (Yetişen, 1986:23)”.

Yetişen’in aktardığı bilgiler de görüşmelerde aktarılan ölümsüzlük suyu anlatısını desteklemektedir. Dolayısıyla denilebilir ki; Hızır, ister İslam-öncesi isterse İslam sonrası isterse de Anadolu tabanlı bir mitos olsun, Aleviler ve Tahtacılar bu miti kendi inançları içerisinde gerek Hz. Ali’yle bütünleştirerek gerekse de ondan bağımsız müstakil bir şahsiyet olarak düşünüp, onu kendi inanç sistemleri içerisinde müstesna bir yere oturtmuşlardır. Mitin işlevini açıklarken beklenen kurtarıcı fikrini her mitolojide karşılaşılan bir olgu olduğu noktasından hareket ederek, Hızır’ın ve Hıdırellez’in Tahtacılar da sadece kült olarak kalmayıp aynı zamanda, Tahtacılar arasında yaygın olan *Hızır Orucu*’na kaynak teşkil ettiği de bilinmektedir. Görüşmeler kapsamında bu konuyla ilgili anlatılan menkıbe şu şekildedir: *“Bizde dehir, yani insan diye bahsedilen adak orucu vardır. Günümüzde 13-14-15 Şubat tarihlerine denk gelir. Hızır Orucu olarak da tanımlanır. Bu oruç şöyle ortaya çıkmıştır: ‘Hasan ve Hüseyin rahatsızlanmışlar. Hz. Muhammed, Hz. Ali’yle beraber eve gelince çocukları perişan halde bulurlar. Hz. Ali’ye ve Hz. Fatma’ya adak orucu tutmalarını söyler. Ertesi gün oruca niyetlenirler ve evdeki hizmetçilerle beraber oruç tutarlar. Akşamüzeri tam oruç açacaklarken bir dilenci aç olduğunu ve ekmek istediğini söyler. Hz. Ali, ev halkına danışır, onaylarını alır ve akşam yemeklerini ona verirler. Kendileri suyla oruç açarlar. Ertesi gün yine aynıdır. Bu sefer bir esir gelmiştir. Lokmalarını esire verirler ve kendileri aç yatarlar. Üçüncü gün aynı şekilde devam eder. Bu sefer bir gayrimüslim gelir ve lokmalarını vererek kendileri aç yatarlar. Bir gün sonra Muhammed ziyarete gelir; çocuklar toparlanmışlardır. ‘Orucun nasıl geçti Ya Ali’ diye sorar, o da ‘size malumdur ya Muhammed’ deyince ‘gelenler Hızır’dı ya Ali’ der. Bu arada kapı açılır ve içeri Hızır girer. Elinde nurdan bir tepsiyle içeri girer. Sonra Cebrail de gelir’. Bu oruç bazı yerlerde 3, bazı yerlerde 5, bazı yerlerde 7 gündür (ZİY_İZ)”.*

Ritüel-mitoloji ekseninde incelendiğinde Tahtacı algısında nev-i şahsına münhasır bir fenomen olarak ön plana çıkan Hızır Orucu bu özelliğiyle inanç içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca Hızır'ın özelliklerini ve kim olduğunu idrak edebilme noktasında da ayırt edici bilgilerle karşılaşılmaktadır. Menkıbeden anlaşıldığı kadarıyla Hızır, Hz. Ali ve beraberindekilerin tefekkür boyutlarını zorlayarak; onlara tek sığınmaları gerekenin Allah olması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca yine Hızır'ın insan üstü özelliklerine dayanarak, Hz. Cebrail'in de onun dostu olduğunun vurgulanması mitin yapısı hakkında ve Alevi düşüncesindeki Hızır algısı konusunda ciddi fikirler vermektedir. Bu yönüyle bakıldığında Hızır Kültü'nün Peygamber ve Ehl-i Beyt'e de yardım edebilecek kutsallıkta biri olması, inancın muhtevasının anlaşılmasında yardımcı olmaktadır.

Hıdırellez'in yanı sıra Tahtacılar da en az onun kadar önemli olan diğer bir gün de *Nevruz*'dur. 21 Mart tarihine denk gelen Nevruz kutlamaları baharın habercisi ve antik toplulukların yılbaşı olarak kutladığı önemli bir tarih olarak ön plana çıkmaktadır. Aynı kutlama İslam öncesi ve sonrası dönemde Türk toplulukları arasında da bütün mitolojik bağlantılarıyla birlikte yaygın bir gelenektir. Çin kaynaklarının belirttiğine göre Türkler, en eski zamanlardan beri bu günü bahar şenlikleri olarak kutlamış ve bu kutlamaları kırlara çıkararak, baharın gelişini bir festival havasına büründürerek kutladıkları bilinmektedir (Tutar, 2002:612). Türk topluluklarının Nevruz'la ilişkilendirdikleri en önemli olay ise *Ergenekon Destanı*'dır⁸¹. Destan, antik Türk topluluklarının yaşayış tarzlarını yansıttığının yanı sıra; önemli bir nokta olan dağ eritme olayının da 21 Mart olduğuna inanılmaktadır. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde de Anadolu'da ihtimam gösterilen bir bayram olarak ön plana çıkmaktadır. TBMM'nin açılmasıyla birlikte yeni Türkiye Cumhuriyeti de '*Nevruz ve Ergenekon*

⁸¹ Destanın özetini Ögel şu şekilde vermektedir: "*Dağların arasında sıkışarak çoğalmaya başlayan halklar, artık bu dağ ve ormanlıklar içinde yaşayamaz hale gelmişlerdi. Çünkü buralar, onlara çok dar geliyordu. Yaşamak da artık çok güçleşmişti. Dağlar arasındaki tek geçitten geçmek de yine çok zor idi. Hepsi bir araya gelip, bu dar geçitten nasıl geçeceklerini düşündüler ve kurtuluş için bir yol aradılar. Hemen bu geçitte bir demir madeni vardı. Bu madeni işletir ve onları eriterek, daima demir çıkarırlardı. Başka bir yol bulamayınca, bu demir kapıyı eritip, oradan çıkmağa karar verdiler. Hepsi bir araya gelip, ormandan odunlar topladılar ve eşeklerle, yük yük kömürler getirdiler. Ayrıca da körükler yaptılar. Bu körükleri yapmak için de yetmiş baş at ve öküz kestiler. Bunların derilerini soyup sepilediler. Topladıkları dağ gibi odun ve kömürleri geçidin önüne yığdılar. Körükleri öyle dizdiler ki, ateş yanıp da körükler üflenmeğe başlayınca, dağ hemen eriyip delinecekti. En sonunda ateşler yandı, körükler işledi ve geçit de eriyip parçalandı. Bu sırada pek çok da demir elde edilmişti. Tabii olarak da yol açılınca, içeride hapseden halkın hepsi, dışarı kolaylıkla çıkabildiler. Bu suretle bozkırlara yayılıp, her biri bir yerde yerleştiler."* Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, I, TTK yay., Ankara 2014, s.71.

Bayramı’ ismiyle ilk olarak 21-22 Mart 1921 tarihinde kutlanmıştır (Karaman, 2008:132). Dolayısıyla denilebilir ki hem mitolojik bir fenomen hem de toplumsal bilinçaltı bayramı olması hasebiyle Türk toplulukları tarafından tarihin her döneminde kutlanan önemli bir bayram olarak görülmüştür.

İslam sonrası dönemde de Türk ve Türkmen toplulukları hem Alevi inancına mensup kişiler hem de sünnî topluluklar tarafından kutlanmaya devam etmiştir. Çalışmanın ana teması olan Tahtacılar da ve Batı Ege Aleviliği özelinde ise bayram, tarih boyunca çok önemli görülmüş ve ‘*Sultan Nevruz*’ olarak adlandırılmıştır. Tahtacı zümreleri Nevruz için kurbanlar keserek baharın gelişini kutlamışlar (Yörükan, 2014: 68) ve bugüne özel Cem ayinleri yaptıkları da belirtilmiştir. Hicri takvimde 9 Mart’a denk gelen Nevruz’da Tahtacılar, bayram kutlamasını yaptıktan sonra yaylaklarına göç etmişlerdir (Tutar, 2002:613). Abdurrahman Yılmaz’ın bildirdiklerine göre ise bu bayramda; içki tüketmek, ölüleri ziyaret etmek ve çocukların yumurta yemesi önemli adetler arasında sayılmıştır (Yılmaz, 1948:99). Rıza Yetişen ise pişmiş yumurtaların çeşitli boyalar yardımıyla renklendirildiğini ve mezarlıkta tüm aile fertlerince birlikte yendiğini aktarmıştır (Yetişen, 1986:23). Dolayısıyla görülmektedir ki hemen hemen dünyanın bütün mitolojilerinde yeniden doğuş fikrini içeren bahar bayramı ve söz konusu zümreler için Nevruz törenleri Tahtacılar arasında mezarları ziyaret ederek ölüleriyle bir araya gelmek gibi bir ritüeli içermenin yanı sıra; yaylalara çıkarak da doğayla birleşmenin bir yolu olarak kabul edilmiştir.

Tahtacı toplumsal belleği Nevruz geleneklerini şu şekilde aktarmıştır: “*Nevruz Anadolu ve Orta Asya Türkleri tarafından asırlardır kutlanır. Yöresel ve çeşitli etkinliklerle kutlamak hala devam eder. Bir yılbaşı olayıdır; yeni gün anlamına gelmektedir. 21 Mart’ı 22’sine bağlayan gecedir. Biz Tahtacı Türkmen Alevileri’nde daha da ayrıntılıdır; İmam Ali’nin doğum günüdür. Kurbanlar tığlanır. Nevruz şu nedenlerden dolayı önemlidir: Yılın ilk günü ve baharın habercisidir. Gündüz ile gecenin eşit olduğu gündür. Adem’in hamuru bugün yoğurulmaya başlanmıştır. Cenab-ı Hak dünyayı bugün yaratmaya başlamıştır. Âdem ile Havva’nın bulunduğu gündür. Nuh’un gemisi bugün kurtulmuştur. İbrahim, ateşten kurtulmuştur. İsmail veya İshak, kurban edilmekten kurtulmuştur. Musa, Kızıldeniz’i ikiye yarmıştır. Yunus, balığın karnından kurtulmuştur. Cenab-ı Hak diğer 11 yıldızı Koç Burcu’nda Nevruz günü yaratmıştır. Biz Aleviler buna ilaveten, Kur’an-ı Kerim’in bugün hasıl olmaya*

başlaması açısından da önemlidir. Ali ile Fatma bugün evlenmiştir. Ali, Nevruz günü halife olmuştur. Asıl konu II. Mahmut'un Nevruz Macunu'nun adını değiştirerek Mesir Macunu yapmasıdır. Bu gün sabah kalkılır, kurban tığlanır. Akşam toplanılır, herkes evinden bir şeyler getirir ama çoğunlukla kurban eti ve 'Könbe' getirilir. Erkan tutulur. Könbe önemlidir, kurban sayılır. Cebrail'in olmadığı yerlerde ikrar bile alınmıştır (ZİY_İZ)".

"Nevruz bizde doğanın yeniden dirilişini temsil eder. Yeni bir yaşamı, yeni bir yılı anlatır. Nevruz günü birkaç gün öncesinden hakka yürüyen yakınların mezarına gidilir. Mezarlar temizlenir ve kireç badanalar sürülür. Nevruz günü sabahı da mezarlığa gideriz. Herkes, yakınının mezarının başında evinde yapmış olduğu yiyeceklerle bir sofraya açar. Sofraya, oraya gelen herkes de davet edilir. Sultan Navruz denir bizde; bunun sebebi de Nevruz gecesi saat 12'de gökyüzünde çok güzel bir kızın görüldüğüne inanılır. O kızın adıdır Sultan Navruz. Aslında gökyüzünde görülen o kız toprak anadır (MER_ÜN)".

Aktarılan anlatılar bu topluluğun dini hafızasının ne denli zengin olduğunun çok güzel bir kanıtıdır. Anlatılardan önce verilen bilgiler genel olarak bayramın mitolojik altyapısı ve kutlama törenlerinin kökeni hakkında verilen genel değerlendirmelerle örtüşmektedir. Baharın kutsanması, yeni bir yıla girilmesi ve bayram olarak kutlanması hususları mülakatlar içerisinde anlatılan noktalarla da örtüşmektedir. Fakat bayram içerik bakımından inanç-mitoloji bağlamına girdiğinde artık genel bir İslamlaşmadan bahsetmek mümkündür. Göze çarpan ve mitin sorgulanmasını sağlayan ilk ölçüt Nevruz'un dinamiklerinin geçirdiği İslamlaşmaya paralel olarak Muharrem mitiyle bağdaştırma noktasında ortaya çıkmaktadır. Dini bilinç altı antik ve kadim bir bayramı yeni dinin dinamikleri içerisinde evrimleştirmiş ve antikite ile yeni dinin birçok motifi iç içe geçmiştir. Bir yeniden doğuma paralel olarak 'Adem'in hamuru yoğurulmaya başlandı' ifadesiyle evrim geçirmiş ve Hz. Âdem bu doğuşun simgesi haline gelmiştir. Hz. Ali ile Hz. Fatma'nın evliliği kutsal bir birlikteliğin ilanını yine bu tarih özelinde sembolleştirerek daha da bir anlam kazanmıştır. Diğer muharrem mitolojisi öğeleri de bu tarihle bütünleştirilerek yeniden doğuşun çok spesifik bir sembolü haline getirilen Nevruz gününün, Kur'an'ın hasıl olmaya başladığı gün olarak kabul edilmesi konusu da kült muhtevasına eklemlenmiştir.

Diğer bir konu ise mitlerin yaşam koşullarına göre şekillenmesi noktasıdır. Bu da hayatın mit üzerindeki etkisini göstermektedir. XIX. yüzyılın sonlarına kadar dağlarda hayatını geçirmiş Tahtacı toplumunun mitolojik bilinçaltının neredeyse büyük bir kısmını doğa oluşturmuştur. Dolayısıyla anlatıda ifade edildiği şekliyle gökyüzüne kutsallık atfedilmiş ve bir prensesin göksel temsili olduğuna inanılan yıldızın bir toplumun genetik kodlarına nasıl işlendiğinin ve hayat şartlarının inançlar üzerindeki baskısını ifade etmesi bakımından çok değerli bir noktayı işaret etmektedir. *Könbe* adını verdikleri sacda pişirilen bu ekmeği de kurban olarak kabul etmeleri de yine hayat şartlarının ve günlük pratiklerin inanç içindeki rolünü yansıtmaya açısından çok önemlidir.

Gelenekler ve mitler inançları etkilemenin yanı sıra, inanç içerisindeki ritüelleri de etkilemektedir. Tahtacıların ritüellerini temellendirirken bahsetmiş oldukları mitolojik unsurlar ve bu unsurları hayat tarzlarıyla bütünleştirmeleri onları incelenmesi gereken bir topluluk haline getirmektedir. Dolayısıyla inançlarının boyutunu gösteren şu cümle onları anlama noktasında çok önemlidir: “*Niye Allah’tan korkalım, biz onu çok seviyoruz. İnsan sevdiğinden korkar mı? (ZİY_İZ)*”.

7. SONUÇ

İnançlar çoğu insanın hayatında belirleyici role sahiptir, İnsanların kimliklerinin oluşumunda, yaşam tarzlarında, bireysel ve toplumsal yaşamlarına yön veren kuralların, iyilik ve kötülük kavramlarının şekillenmesinde ve diğer insanlarla ilişkilerinde dinin ağırlığı yadsınamazdır. Araştırma süresince yapılan mülakatların da gösterdiği gibi Tahtacılık /Alevilik toplumsal yapısının muhafazasında inançların etkisi büyüktür. Bu cihetle çalışma boyunca vurgulanan ve dinsel bilinçaltı olarak tanımlanan dramatik geçmişin hemen bütün toplumsal hayata sirayet ettiğini söylemek yerinde olacaktır.

Çalışma kapsamında yapılan saha araştırmasının bazı sonuçlarını burada paylaşmak faydalı olacaktır. İnanç motivasyonunu oluşturan bu noktalar, inancın mahiyetini anlama açısından gayet kritik bir noktadır. Tahtacıların/Alevilerin inançlarındaki şüphesiz en önemli motivasyon kaynağını Kerbela Olayı oluşturmaktadır. Neredeyse bütün görüşmelerde söze giriş kısmını oluşturan Kerbela, inananların içlerinden atamadığı bir nokta olarak ön plana çıkmaktadır. Burada yaşanan olayların gerek tarihsel gerçeklik şeklinde anlatımı gerekse de mitsel temalarla süslenen noktaları göstermektedir ki Tahtacıların inanç piramidinin tepe noktasında Kerbela Olayı ve Hüseyin Kültü durmaktadır. İlgili bölümde belirtildiği gibi başlangıçta şükür içeriği taşıyan oruç ibadeti Kerbela'nın ardından bir matem havasına bürünmüştür. Bu olayın kutsanması ve mitsel zamanın tekrarlanması olarak tanımlanabilecek oruç ibadeti içerisinde inananlar, tamamen İmam Hüseyin'in yaşadığı acıları yeniden yaşamayı amaçlayarak; pirleriyle gerçek dünya içerisinde mistik bir birleşme amacını taşımaktadır.

Tahtacı dini bilinçaltındaki her noktanın temelini mitolojiler oluşturmaktadır. İnanç içerisinde bulunan her kurum, yapılan her ritüel ve inanılan tüm noktaların referansını Peygamber ve İmamlar oluşturmaktadır. Ana akım İslam dışı gelişen inançlarının mahiyetini anlamak için ise yeni dine geçiş şartlarını göz önünde bulundurmak gerekli olacaktır. Buna göre; mülakatlar esnasında sıkça vurgulandığı gibi kökenlerini Horasan bölgesine dayandıran topluluk, dini öğrenme ve tecrübe etme gibi ilk adımları bu bölgede atmıştır. Bölgenin demografik yapısı dini algılama safhası açısından incelenmeye değerdir. Kerbela'dan kurtulan Zeynel Abidin ve onu takip eden imamlar bu bölgede yaşamışlardır. Dolayısıyla bilinçaltında ciddi bir travma durumuna

gelen Hüseyin bağıllığı ve itikat olarak İmamların görüşünün benimsenmesi Alevilik tarihinin incelenmesi gereken esas noktası olarak durmaktadır. Ayrıca unutulmaması gereken bir durum da Tahtacıların asıl bağılı bulunduğu ve ululardan kabul ettiği Erdebil Sufiliği'nin merkezi de Horasan bölgesindedir. Tahtacıların atalarının Anadolu'ya geliş öncesi ısrarla köken olarak kabul ettikleri bölgenin, daha sonra Sünni Osmanlı'nın karşıtı olarak Türkmenleri de yanına çekmiş Safevîler'in yükselme bölgesi olması inanç için ciddi bir bilgi sunmaktadır.

Anadolu'daki Alevi zümrelerinin durumuyla Tahtacıların bu noktada ayrılması da çalışma içerisinde üstünde durulan konulardan bir tanesidir. Bilindiği üzere birçok Anadolu Alevi topluluğu için üst otorite, Nevşehir'de bulunan Hacı Bektâş-i Velî Ocağı'dır. Alevi örgütlenmesinin tepe noktasını temsil eden söz konusu ocak bugün de varlığını Çelebi ailesi vesilesiyle sürdürmektedir. Bu büyük otoritenin etkisinden uzak kalmış olmak Tahtacıları diğer zümrelerden ayıran keskin bir noktadır. Durum böyleyken, Bergama'da yapılan görüşmede Çepnilerin üst otorite olarak Hacı-Bektâş-ı Velî'yi kabul ettikleri tespit edilmiştir. Aynı il sınırında yaşayan bu iki farklı topluluğu burada ayıran nokta nedir? sorusuna cevap olarak Çepnilerle Tahtacıların göç yollarını tespit etmek yeterli olacaktır. Çalışma içerisinde yer verildiği gibi Hacı Bektâş-ı Velî Sulucakaraöyük'e yerleştiğinde yanında bulunan ve ona tabi olan topluluklardan biri de Çepniler olmuştur. Sivas'ta kurulan ve Bergama Çepnilerinin ocağının piri Köse Süleyman'ın da Bektâş'ın vekillerinden biri olduğu düşünüldüğünde fark ortaya çıkacaktır. Çalışma içerisinde verilen gülbenglerin de içeriğine bakmak bu farkın anlaşılmasında yardımcı olacak diğer bir bilgidir. Tahtacı gülbenglerinde diğer zümrelerde olduğu gibi '*Hünkâr Hacı Bektâş*' şeklinde bir ifadenin de bulunmuyor olması farkı daha görünür kılan noktalar olarak ön plana çıkmaktadır. Göç yolları, yaşanan coğrafya farklılığı ve inanca dair bilinçaltı öğeleri Tahtacıların farklı bir inanç mekaniği geliştirmesine neden olmuştur.

Tahtacıların esas bağıllığı ise Şah Hatayî'ye ve İmam Rıza'ya olmuştur. Musahiplik töreninde, tercüman kurbanlarında, aşinalık-peşinelik törenlerinde ve içeri adı verdikleri cemlerde okunan nefesler tümüyle Şah Hatayî'den olmak zorundadır. Bu nokta onların hem izole geçmişlerinin bir parçası hem de sözlü aktarımla kulaktan kulağa gelmiş olan Osmanlı'nın Alevi karşıtı düşüncesinin bir yansıması olarak görülmektedir.

Aktarılan anlatılarda altı çizilmesi gereken nokta; kolektif belleğe göre Tahtacıların Selim-İsmail çekişmesinde İsmail'in tarafını tutmakla kalmayıp bizzat savaşta da Osmanlı'nın karşısında yer aldıkları konusudur. Tahtacı düşüncesinin göç sonrası dönemde Erdebil'le bağlarını koparmadığını ve ritüellerden nefeslere kadar İsmail'in izlerini taşımaları resmi netleştirmektedir. Çalışma içerisinde de aktarıldığı gibi İmam Rıza'ya ait olduğu kabul edilen hil'atın da bu konuda etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca görüldüğü üzere İsmail, bir hükümdardan çok evliya-mistik bir kişilik olarak algılanmıştır. Bunun sebebi ise Osmanlı Sünnî propagandasından rahatsız olan Tahtacı topluluklarının İsmail'i bir kurtarıcı olarak görmeleri etkili olmuş olabilir. Tarihî kaynaklarda, İsmail'in Tahtacılarla nasıl bağlantı kurduğu noktası pek açık olmasa da Tahtacı belleğinde bu noktaların varlığını sürdürüyor olması İsmail'in Anadolu'daki Alevi/Kızılbaş örgütlenmesi için halifeler gönderdiği çıkarımını yaptırmaktadır.

Tahtacı geleneksel yaşamı da inanca bağlı bir hayat tarzının izlerini taşımaktadır. Bu noktaları aydınlatmak için öncelikle Tahtacı toplumsal yaşamının çözümünü yapmak ve doğru noktaları belirlemek konu açısından elzemdir. Çalışma kapsamında birçok kez değinildiği gibi Anadolu'ya göçün ardından Maraş-Hatay-Adana bağlantısını takip ederek Muğla, İzmir ve Aydın kırsalını yerleşim yeri olarak belirleyen Tahtacılar izole yaşamlarına başlamışlardır. Klan örgütlenmesine dayalı yaşam biçimlerini XIX. yüzyılın sonlarına kadar devam ettirmiş olmaları; geleneklerini muhafaza etmenin başlıca yolu olarak görmüşlerdir. Narlıdere ve Aydın merkezli iki ocağa talip olmak Tahtacılar için en önemli nokta olarak ön plana çıkmaktadır.

Başka hiçbir ocak dedesini kabul etmeyen toplulukta; erişimin zor olduğu dönemlerde vekillik işlevi gören mürebbiler ritüellerin yerine getirilmesinde baş yetkili olmuştur. Bu da toplumsal piramidin inanç dinamiklerine göre kurgulandığının bir işareti olmanın yanı sıra toplumsal hiyerarşide dedenin ardından mürebbinin gelmesine vesile olmuştur. Toplumsal manada bilinçaltına dönüşen bu durum neticesinde, görüşme talebinde bulunulan birçok Tahtacı mülakat için mürebbilerine yönlendirmiştir. Mürebbilerle yapılan görüşmelerde, bu durumun sebebi olarak cemaatin bütün toplumsal olayların mürebbi liderliğinde yürütüldüğü için kendilerinin ehil olmadığını düşündükleri, dolayısıyla inanç ve geleneksel konuların mürebbi kontrolüne bırakıldığını iletilmiştir. Mürebbi seçiminde ise tüm cemaatin Dede huzurunda yapılan bir oylamayla seçilmesi Tahtacıların yapısı hakkında önemli bir bilgi içermektedir. Ocaklı aileler ise kutsal aile imgesinin net bir örneğidir. Talipleriyle evlenemeyen ocaklılar toplumsal piramidin bozulmaması ve kutsal kanın karışmaması düşüncesiyle bu yoldan kaçınmışlardır.

Tıpkı ritüellerde olduğu gibi iş hayatında da kadın-erkek bir arada çalışmıştır. Ağacı birlikte kesip, kereste haline getirmek kadın ve erkeğin birlikte çalışmasıyla gerçekleşmiştir. Dolayısıyla ekonomik hayatın yürütülmesinde bir cinsiyet eşitliğinden söz etmek mümkündür. Kesilen ağaç kereste haline getirildikten sonra marangozlara satılmaktadır. Tahtacılar; ağacı kesmelerine rağmen marangozluk işlerinden anlamamakta ve bu tür malzemeleri dışarıdan temin etmişlerdir. Asıl meslekleri olan tahtacılık haricinde; büyük-küçükbaş hayvancılık ve az da olsa yerleştikleri yaylak ve kışlaklarda tarım da yapmışlardır. Yerleşik hayata geçiş yüzyıllar süren geleneğin yıkılmasına yol açmıştır. Özellikle Narlıdere'nin İzmir'in demografik yapısı neticesinde zenginleşmeye başlaması ve Tahtacıların ticaretle birlikte zenginleşmesi birtakım geleneklerin kaybolmasına sebep olmuştur. Narlıdere'nin ikinci ve üçüncü kuşak Tahtacıları artık ikrar vermemekte, musahip tutmamakta ve Aleviliği kültürel anlamdan ileri gitmeyecek bir şekilde kabul etmektedirler. Kırsal bölgede gelenekler yaşatılmaya devam etse bile, buradaki genç kuşakların yüksek oranda şehirlere göç etmeye devam etmesi Kırsal Alevilik için bir tehdit oluşturmaktadır. Geleneğin durumuna dair Alevi bilinçaltının şu sözleri kayda değerdir: *“Cem’de şeriat, tarikat ve marifet kapısı konuşmaz; onlar sadece dinleyicidir. Asıl sohbetin geçtiği yer hakikat kapısıdır. Yaşlı ve kamil olanlar, bilgiyle donatılmış, yol-erkanı iyi bilenler Dede’nin yanından itibaren*

oturlar ki arkada oturanlar bilgiyle donansınlar. Aleviler böyle olgunlaşmıştır. Şimdi bunun da dışına çıktık. Şeriat Kapısı en önde, Hakikat en arkada... Bir de masasandalyeye alıştık. Alevi toplumu biraz da rahat yaşayan bir toplum çünkü inanç yönünden hiçbir baskı yok. Yaşlılarımız sırtını duvara dayamak, gençlerimiz de önde oturmak istiyor; yani bir ters-düz durumu var. Öğretmen öğrenciyi eğitmek istiyorsa Hakikat Kapısı önde oturacak ki nerede 'Allah Allah' denilecek, nerede secdeye gelinecek, nerede tevhidde bulunulacak onlar belirlesin. Dolayısıyla biraz da yavanlaştık şehir Aleviliğinden ötürü geleneklerimizden uzaklaştık. Şehirleşmeden ötürü Alevilik günümüzde farklı algılanıyor. (AL_TEK)". "Mesela duyular alıyoruz bazı yerlerde musahipliği kaldırdık diyorlar. Musahiplik kalkmaz çünkü Kur'an'a karşı gelmiş olursun. Tahtacılar içtihatlarını hiç bozmadılar. Bugün Aleviliği en doğru yaşayanlar bizleriz ama köyde yaşayanlar. Şehirde yaşayanlar uzaklaştılar iyice (ZİY_İZ)".

Aktarılanlara göre anlatıcılar için Aleviliğin yaşadığı en büyük tehlike geleneklerden kopmak olarak algılanmaktadır. Geleneklerin ve ritüellerin yaşatılması konusunda yaşanan bu zorluklar, bir şikayeti geçerek çığlık durumuna gelmektedir. Alevilik/Tahtacılık kırsal yaşama göre şekillenmiş bir inanç olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla şehirleşmenin tehlikesi binlerce yıllık inancın bazı geleneklerinin bozulmaya başladığını göstermenin yanı sıra; yaşlı neslin de vefatıyla birlikte inanç dinamiklerinin kötü etkilenmesi söz konusu olmaktadır.

Alevi topluluklarının birbirleriyle ilişkileri konusu da başka bir resim olarak ön plana çıkmaktadır. Farklı zümrelerle yapılan görüşmelere dayanarak denilebilir ki; Tahtacılar özelinde, günümüzde diğer topluluklarla fazla etkileşime girilmemektedir. Toplumsal bilinçaltının dışavurumu olarak okunabilecek bu durumun sonucunda bugün bile Tahtacı kadınlarının diğer Alevi zümreleriyle evlenmesi söz konusu olduğunda buna yanlış gözüyle bakılmaktadır fakat bunun karşısında duran bir devden bahsetmek mümkündür; modern hayat.

Artık günümüz yaşantısı içerisinde bağlarını inanç dinamikleriyle iyice zayıflatan genç kuşak bu kuralı iyiden iyiye zayıflatmıştır. Hatta şunu söylemek yerinde olacaktır; kendilerini Tahtacıdan çok Alevi üst kimliği altında birleştiren bu yeni kuşak, din-inanç ayrımı yapmadan evlilikler kurmakta ve diğer birçok inanç ögesini yerine getirmemektedir. Narlıdere ise Tahtacıların yerleşiminden yıllar sonra artık birçok Alevi zümresinin bir arada yaşadığı kozmopolit yerleşim yeri hüviyetiyle bu tabuların, inanç dinamiklerinin birbirine karıştığı yer olarak dikkat çekmektedir. Geleneğin korunmasına ve inanca sahip çıkılmasına dayanan Tahtacılar gibi kapalı topluluklar dahi artık modern yaşam içerisinde daha üst bir kimlik edinmiş gibi görünmektedirler.

Tahtacılık/Alevilik kendilerinin de anlatmaya çalıştıkları gibi bir yoldur. Yolun süreği binlerce yıllık göçler, savaşlar gibi toplumsal olayların yanında mitoloji, kültür ve kadim inançların süslediği derin anlayışı temsil etmektedir. Din tarihçisinin ise esas görevi dinsel insanın motivasyonunu anlamak ve inanç dinamiklerini tespit etmektir. Sonuç olarak altı çizilmelidir ki; *“değişimle gelişim kaçınılmazdır”*.

KAYNAKÇA

- Asan, V.** (2005) “Tahtacı Kimliği ve Tahtacı İnanç Merkezleri”, [Bildiri], Sempozyum Düzenleme Kurulu (Yay. Haz.), SDÜ İlahiyat Fakültesi; *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Bildirileri*, 28-30 Eylül, SDÜ İlahiyat Fakültesi yay., Isparta: ss.203-215
- Aşıkpaşazade** (2017), *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, (Haz.: Hüseyin Nihal Atsız), Ötüken Neşr.: İstanbul
- Ay, R.** (2014), *Anadolu’da Derviş ve Toplum 13-15. Yüzyıllar*, IV. Baskı Kitabevi yay.: İstanbul
- Ay, R.** (2015), “Erken Dönem Anadolu Sufiliği ve Halk İslamı’nda Hulûlcü Yaklaşımlar ve Hulûl Anlayışının Farklı Tezahürleri”, *Bilig*, sy. 72, ss. 1-24
- Aytaş, G.** (2010), “Alevilik Kavramı Etrafında Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi*, sy.56, ss.17-28
- Bağcı, S.** (2014), “Metinlerden Resimlere: Elyazma Tasvirlerinde Hz. Ali”, Ahmet Yaşar Ocak (Edit.), *Tarihten Teolojiye: İslam İnançlarında Hz. Ali*, II. Baskı TTK yay.: Ankara, ss.217-265
- Baha Said** (2000), *Türkiye’de Alevi-Bektaşî, Ahi ve Nusayri Zümreleri*, (Haz.: İsmail Görkem), T.C Kültür Bakanlığı Yay.: Ankara
- Biçen, H. Y.** (2008), *İnanışları ve Gelenekleri İtibariyle Tahtacılar*, Tek Ağaç yay.: İstanbul
- Cahen, C.** (2000), *İslamiyet*, C.1, (Çev.: Esat Nermi Erendor), Bilgi yay.: Ankara
- Challaye, F.** (1998), *Dinler Tarihi*, (Çev.: Semih Tiryakioğlu), Varlık yay.: İstanbul
- Çıblak Coşkun, N.** (2010) “Tahtacılar da Üç Sayısı ve Üçleme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Dergisi*, Yıl.2010, ss.73-92
- Çıblak Coşkun, N.** (2019), “Tahtacı Yol ve Erkanında Dört Kapılı Ahiret Kardeşliği”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S.19, ss.49-80

- Çıblak, N.** (2007), “Tahtacılarda, Ateş ve Ocak Kültü” [Bildiri], Filiz Kılıç ve Tuncay Bülbül (Edit.), Gazi Üniv. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi; 2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Kitabı*, Ankara, ss.671-686
- Daftary, F.** (2017), *İsmaililer: Tarihleri ve Öğretileri*, (Çev.: Ahmet Fethi), Alfa yay.: İstanbul
- Danık, E.** (2006), *Öteki Tanrılar: Alevi Bektaşî Mitolojisi*, İmge Kitabevi: Ankara
- Dedekargınoğlu, H.** (2016), “Muharrem ve Aşure”, *Hünkar: Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Yıl.1, Sy.1, ss.570-648
- Demircan, A.** (2010), “Ehl-i Sünnet Alimlerinin Kerbela’ya Bakışı”, *Marife Dergisi*, Yıl 10, sy.1, ss.69-90
- Efe, A.** (2010), “Tahtacılar ve Muharrem Ayı Gelenekleri” [Bildiri], Alim Yıldız (Edit.), *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Din Bilimleri) Bildirileri Kitabı*, (C.III) Kültür ve Turizm Bakanlığı yay.: Sivas, ss.203-216
- Eliade, M.** (2003), *Dinler Tarihine Giriş*, (Çev. Lale Arslan), Kabalcı yay.: İstanbul,
- Eliade, M.** (2017), *Dinsel İnanışlar ve Düşünceler Tarihi: Muhammet’ten Reform Çağına*, C.3, (Çev.: Ali Berktaş), Alfa yay.: İstanbul
- Eliade, M.** (2017), *Kutsal ve Kutsal Dışı (Dinin Doğası)*, (Çev.: Ali Berktaş), Alfa yay.: İstanbul
- Elvan Çelebi** (1984), *Menâkıbu’l Kudsiyye Fi Menâsıbil Ünsiyye- Baba İlyas-ı Horasâni ve Sülalesinin Menkabevî Tarihi*, (Haz. İsmail E. Erünsal ve Ahmet Yaşar Ocak), İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Matbaası: İstanbul
- Enveri, E.** (2018), “Tarihin Yeniden Tasarlanmasında Halk Anlatılarının Rolü: Kerbela Vakası”, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, C.1, Sy.1, ss.47-63
- Erden, A.** (1993), “Tahtacıların Günümüz Kültürel Yapılarından incelemeler”, [Bildiri], Sempozyum Yayın Komitesi (Edit.), *I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri 26-27 Nisan*, T.C. Kültür Bakanlığı yay.: Ankara, ss.53-66

- Eröz, M.** (1990), *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, Kültür Bakanlığı yay.: Ankara
- Ersan M. ve Alican M.** (2012), *Selçukluları Yeniden Keşfetmek*, Timaş yay.: İstanbul.
- Eş-Şehristani, M.B.A** (2014), *Dinler ve Mezhepler Tarihi*, (Çev.: Muharrem Tan), Kabalıcı yay.: İstanbul.
- Farooqhi, S.** (2017), *Anadolu’da Bektaşilik-XV. Yüzyıl Sonlarından 1826’ya Kadar*, (Çev.: Işıl Karaelmas Erdem), Alfa yay.: İstanbul
- Fığlalı, E.R.** (2006), *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, İzmir İlahiyat Vakfı yay.: İzmir
- Fığlalı, E.R.** (1981), “Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)”, *Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sy.25, ss.179-214
- Fığlalı, E.R.** (2014), “Sünni Tarih ve İlahiyat Geleneğinde Hz. Ali”, Ahmet Yaşar Ocak (Edit.), *Tarihten Teolojiye; İslam İnançlarında Hz. Ali*, II. Baskı, TTK yay.: Ankara, ss.99-131
- Gökçen A., Altop Z. ve Çayır B. N.** (2020), *Kaz Dağları’ndan Toroslara Tahtacı Türkmen Alevileri*, İstanbul Bilgi Üniv. yay.: İstanbul
- Gölpınarlı, A.** (1970), *On İki İmam*, Der yay.: İstanbul
- Gölpınarlı, A.** (2019), *Müminlerin Emiri Hz. Ali*, Kapı yay.: İstanbul
- Gün, F.** (2017), “Mehdilik İnancı Üzerine Bir İnceleme”, *Artuklu Akademi Dergisi*, C.4, sy.1, ss. 99-129
- Güngör, Ş.** (2003), “Maktel-i Hüseyin” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.XXVII, ss.456-457), TDV.: İstanbul
- İbn-i Fazlan,** (1975), *Seyahatname*, (Haz.: Ramazan Şeşen), Bedir yay.: İstanbul
- İmam Cafer-i Sâdık** (2018), *Buyruk* (Der.: Fuat Bozkurt), Salon yay.: Konya
- İncil** (2014), Yeni Hayat yay.: İstanbul
- Karadaş, C.** (2019), “İsra-Mirac Hadisesi: Mahiyeti ve Gerçekliği”, *KİSBU İlahiyat Dergisi*, sy. Haziran 2019 ss.55-73

- Karakaya-Stump, A.** (2016), *Vefailik-Bektaşilik-Alevilik 'Alevi Kaynaklarını, Tarihini ve Tarih Yazımını Yeniden Düşünmek'*, İstanbul Bilgi Üniv. Yay.: İstanbul
- Karaman, R.** (2008), “Anadolu’da Nevruz Kutlamaları”, *Hitit Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.7, sy.13, ss.129-145
- Karamustafa, A.T.** (2018), *Tanrının Kural Tanımaz Kulları- İslam Dünyası’nda Derviş Toplulukları 1200-1500*, (Çev.: Ruşen Sezer), Yapı Kredi yay.: İstanbul
- Kehl-Bodrogi, K.** (2017), *Kızılbaşlar/Aleviler*, (Çev.: Oktay Değirmenci ve Bilge Ege Aybudak), Ayrıntı yay.: İstanbul
- Koç, A.** (2019), “Baba Mansur Anlatıları: Tunceli Örneği” [Bildiri], Sempozyum Yayın Komitesi (Edit.) *Uluslararası Toplum ve Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 3-5 Ekim, TOKÜAD Yay.: Çanakkale, ss.465-480
- Köprülü, F.** (2018), *Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar*, Alfa yay.: İstanbul
- Köprülü, F.** (2019), *Anadolu’da İslamiyet*, Alfa yay.: İstanbul
- Köymen, M. A.** (2013), *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK yay.: Ankara
- Kur’an-ı Kerim** (2018), (Çev.: Elmalılı Hamdi Yazır), Diyanet İşleri Başkanlığı yay.: İstanbul
- Melikoff, İ.** (2009), *Uyur İdik Uyardılar*, (Çev.: Turan Alptekin), Demos yay., İstanbul
- Noyan, B.** (1995), *Bektaşilik Alevilik Nedir*, Can yay.: İstanbul
- Ocak, A. Y.** (Nisan-2006), “Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâî Tarikatı (Vefâîyye) (Türkiye Popüler Tasavvuf Tarihine Farklı Bir Yaklaşım)”, *Belleten*, LXX, sy. 257, ss.119-154
- Ocak, A.Y.** (2018), *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim yay.: İstanbul
- Ocak, A.Y.** (2016), *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim yay.: İstanbul
- Ocak, A.Y.** (2019), *İslam Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, Timaş yay.: İstanbul

- Ocak, A.Y.** (2020), *Babaîler İsyânı- Aleviliğın Tarihsel Alt Yapısı*, IX. Baskı Dergâh yay.: İstanbul.
- Orak Ergülen, N.** (2018), *Kerbela*, V. Baskı Panama yay.: Ankara
- Ögel, B.** (2014), *Türk Mitolojisi*, (C.II), TTK yay.: Ankara
- Öz, M.** (1994), “Ehl-i Beyt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. X, ss.498-501), TDV: İstanbul
- Özarlan, S.** (2016), “Kerbela Olayı’nın Şii İnançlar Üzerindeki Etkisi”, *Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.36, ss.51-71
- Roux, J.P** (2015), *Eski Türk Mitolojisi*, (Çev.: Musa Yaşar Sağlam), Bilgesu yay.: Ankara
- Sachedina, A.** (2014), “Allah’ın Velisi ve Peygamberin Vasisi: On İki İmam Şii İnancında Ali Bin Ebi Talip”, Ahmet Yaşar Ocak (Edit.), II. Baskı, *Tarihten Teolojiye: İslam İnançlarında Hz. Ali*, TTK yay.: Ankara, ss.3-23
- Sarıkaya, M.S. ve Ünlüsoy, K.** (2009), “Hacı Bektaş Veli’nin İnanç Dünyası’nda Hz. Ali ve Ehl-i Beyt”, [Bildiri], Filiz Kılıç (Edit.), *Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Nevşehir 17-18 Ağustos, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi yay.: Ankara, ss.305-315
- Sarıkçioğlu, E.** (2003), “Mehdi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.XXVIII, ss.369-371), TDV yay.: Ankara
- Savaş, S.** (2018), *XVI. Asırda Alevilik*, TTK yay.: Ankara
- Say, Y.** (2007), *Alevi-Bektaşî Tarih Yazıcıları ve Anadolu Alevilerinin Tarihi Alevilik-Ali-Kerbela*, Su yay.: İstanbul
- Schimmel, A.** (2018), *İslam’ın Mistik Boyutları*, (Çev.: Ergun Kocabıyık), Alfa yay.: İstanbul
- Selçuk, A.** (2008), *Ağaç Eri Türkmenleri: Tahtacılar*, IQ Kültür Sanat yay.: İstanbul

- Sivri, M. ve Kuşca, S.** (2014), “Şah İsmail Hatai ve Pir Sultan Abdal Deyiş ve Nefeslerinde Alevi-Bektaşî Kozmogonisi ve Kırklar Meclisi’ne”, *CIU Folklor/Edebiyat Dergisi*, C.20, Sy.78, ss.179-202
- Sümer, F.** (1962), Ağaç-Eriler, *Bellekten*, sy.103, ss.521-528
- Sümer, F.** (2015), *Oğuzdan Selçukluya*, Alfa yay.: İstanbul
- Sümer, F.** (1993), “Çepni”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.VIII, ss.436-437), TDV yay.: İstanbul
- Şahin, H.** (2014), “Selçuklu ve Erken Osmanlı Döneminde Vefâîyye Tarikatı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 70, ss. 39-54
- Şahin, H.** (2018), *Dervişler ve Sufî Çevreler- Klasik Çağ Osmanlı Toplumunda Tasavvufî Şahsiyetler*, III. Baskı Kitap yay.: İstanbul
- Şahin, H.** (2018), *Orta Zamanın Türkleri*, Yeditepe yay.: İstanbul
- Şahin, H.İ** (2012), “Batı Anadolu Çepnilerinin Ocağı: Köse Süleyman Ocağı ve Günümüzdeki Durumu”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, sy.63, ss.111-126
- Taşgın, A.** (2004), “Mit ve Gerçeklik Arasında Alevilikte Ehl-i Beyt”, *Marife Dergisi*, Yıl.4, Sy.3, ss.273-281
- Togan, Z.V.** (2019), *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Türkiye İş Bankası Kültür yay.: İstanbul
- Tutar, H.** (2002), Tarihte ve Mitolojide Nevruz, *Türkler Ansiklopedisi*, (C.III, ss.611-621), Yeni Türkiye yay.: Ankara
- Türcan, G.** (2004), “İmami Ehl-i Beyt Tanımının Dini-Tarihi Temelleri”, *Marife Dergisi*, Yıl. 4, Sy.3, ss.53-69
- Uludağ, S.** (1989), “Al-i Aba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.II, ss.306-307), TDV yay.: İstanbul
- Üçer, C.** (2004), “Geleneksel Alevilikte Ehl-i Beyt Anlayışı: Tokat Yöresi Örneği”, *Marife Dergisi*, Yıl. 4, Sy.3, ss.257-272

- Ünlüsoy, K.** (2016), *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları XIII.-XVI Yüzyıllar*, TTK yay.: Ankara
- Vilâyetnâme** (1990), *Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, (Haz.: Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılap Kitabevi: İstanbul
- Yavuz, S.S.** (2005), "Mirac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.XXX, ss.47-62), TDV yay.: İstanbul
- Yazgan, İ.** (2017), *19. Yüzyılda Alman Şarkiyatçıların Bektaşilik Serüveni Georg Jakob, Felix Von Luschan, Edmund Naumann*, La yay.: Ankara
- Yetişen, R.** (1986), *Tahtacı Aşiretleri*, Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık: İzmir
- Yıldırım, R.** (2009), "Tasavvufi Bir Yorum Olarak Alevilik ve Bektaşilik", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl.13, Sy.41, ss.103-114
- Yıldırım, R.** (2017), *Aleviliğin Doğuşu- Kızılbaş Sufiliğın Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1200-1500*, (Çev.: Barış Yıldırım), İletişim yay.: İstanbul
- Yıldırım, R.** (2018), *Geleneksel Alevilik- İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek*, İletişim yay.: İstanbul
- Yıldırım, R.** (2020), *Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk) Tarihsel Arka Plan, Metin Analizi, Edisyon-Kritik Metin*, YKY yay.: İstanbul
- Yıldız, H.** (2004), "Ehl-i Beyt İnanışının Anadolu Alevileri Üzerindeki İzdüşümleri", *Marife Dergisi*, Yıl.4, Sy.3 ss.283-302
- Yılmaz, A.** (1948), *Tahtacılar da Gelenekler*, CHP Halkevi yay.: Ankara
- Yılmaz, M.** (2016), "Ahmet Yesevi Düşüncesini Yeniden Anlamlandırma: Kürtler Arasında Ahmet Yesevi ve Baba Mansur Örneği", [Bildiri], Ömer Kul ve diğer (Edit.), *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, C.2, 26-28 Eylül, Ankara, ss.843-855
- Yörükkan, Y.Z.** (2014), *Müslümanlıktan Evvelki Türk Dini-Şamanizm*, Ötüken Neşr.: İstanbul

Yörükán, Y.Z. (2015), *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, (Haz.: Turhan Yörükán), Ötüken Neşr.: İstanbul

Zelyut, R. (1992), *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, Yön yay.: İstanbul

Sözlü Kaynaklar

İsmail Tok: Yanyatır Ocağı Mürebbisi

Leyla Tok: Yanyatır Ocağı Ana – Bacısı

Halil Erol: Yanyatır Ocağı Talibi

Ziyat İzmir: Yanyatır Ocağı Mürebbisi

Merih Ünsal: Narlıdere Kültür Evi Müdiresi

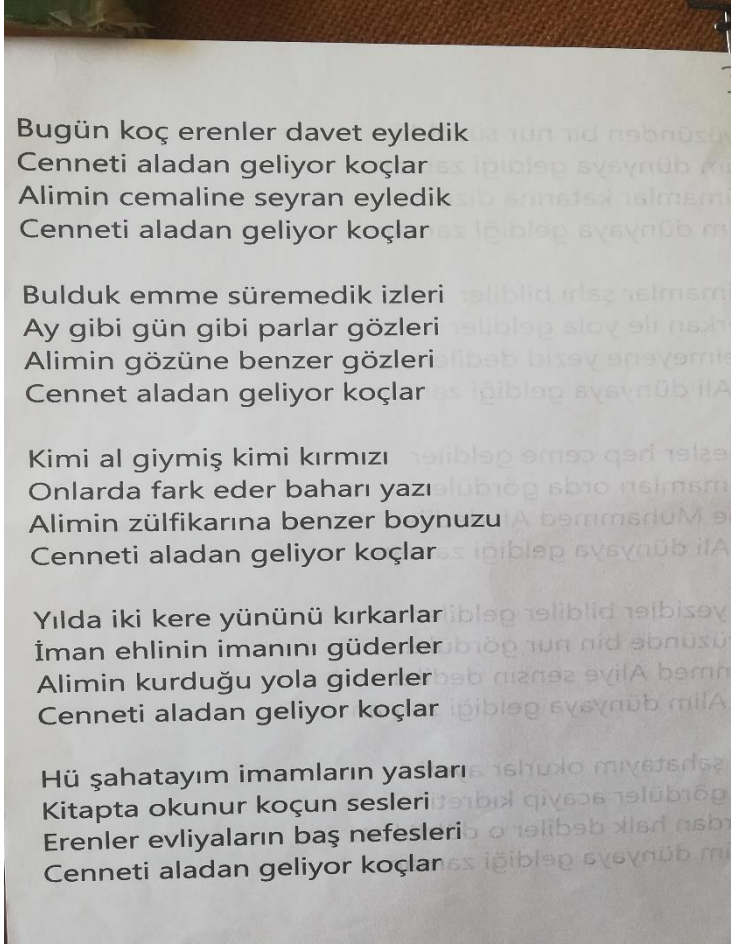
Ali Tekin: Baba Mansur Ocağı Dedesi

Cemal Kılınç: Köse Süleyman Ocağı Dedesi

EKLER

Ek-1: Yanyatır Ocağı Merkezi- Narlıdere. Yapılan restorasyondan sonra 'Narlıdere Kültür Evi' adıyla hizmet vermektedir (11.07.2019).

Ek-2: Cem sırasında okunan içeri nefeslerinden biri.

Ek-3: Tahtacıların tahta kesme işlemlerinden bir sahnenin canlandırılması- Narlidere Kültür Evi

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Mehmet Can Bilge

Doğum Yeri ve Tarihi: Konak 31.08.1991

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Eskişehir Anadolu Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü (2012-2017)

Yüksek Lisans Öğrenimi: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Tarih Anabilim Dalı/Ortaçağ Tarihi Programı

(2018-2021)

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

ORCID ID: 0000-0001-6367-7308

İletişim

Adres: Evka-4 Mah. İsa Yusuf Alptekin Cad. D 64 Blk. Çağlar Apt. D.32
Bornova/İzmir

E-posta Adresi: mcanbilge@gmail.com

Akademik Çalışmaları

İnançlar ve Gelenekler Çerçevesinde Anadolu'da Halk İslamı'nın
Teşekkülü ve Kökenleri Sorunu (12.-15. YY) (Yüksek Lisans Tezi)